

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

**A MODEL OF MODERN AGRICULTURAL DEVELOPMENT
THROUGH INTEGRATIVE BUDDHIST AGRICULTURE**

พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป (คำเคน)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎิณิบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธรศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

พระมหาวิวัฒนา ปญฺญาทีโป (คำเคน)

ดุขฎิณิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A Model of Modern Agricultural Development through Integrative Buddhist Agriculture

Phramaha Wattana Paññadīpo (Khamken)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์เรื่อง
“รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร,ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์.....ประธานกรรมการ

.....กรรมการ

(.....)

.....กรรมการ

(พระมหาอุทธนา นรเชฏฐ์, ดร.)

.....กรรมการ

(พระราชปริยัติมุนี ผศ., ดร.)

.....กรรมการ

(ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์)

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์ พระมหาอุทธนา นรเชฏฐ์, ดร.

ประธานกรรมการ

พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.

กรรมการ

ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย:

.....

(พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยเรื่อง
“รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบคุณวุฒิ

ประธานกรรมการ

(พระเมธาวิเชียร, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหามวินทร์ ปุริสสุตโม, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(พระมหาสุทนต์ นรเชฏโฐ, ดร.)

กรรมการ

(พระราชปรีดิมนี, ผศ.ดร.)

กรรมการ

(ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์)

คณะกรรมการควบคุมคุณวุฒิ

พระมหาสุทนต์ นรเชฏโฐ, ดร.

ประธานกรรมการ

พระราชปรีดิมนี, ผศ.ดร.

กรรมการ

ศ.ดร.จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป)

ชื่อคุณิพนธ์	: รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่ตามแนวเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ
ผู้วิจัย	: พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป (คำเคน)
ปริญญา	: พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทศาสนา)
คณะกรรมการควบคุมคุณิพนธ์	: พระมหาอุทตนา นรเชษฐ, ดร. ป.ธ.๙, ศษ.บ.(ประณศศึกษา), ศศ.ม.(พัฒนาชนบทศศึกษา), พธ.ด.(พระพุทศาสนา) : พระราชปริยัติมุนี, ผศ.ดร.(เทียบ สิริญาโณ/มาลัย) ป.ธ.๙, M.A.(Pali & Sanskrit), Ph.D.(Pali) : ศ.ดร.จํานงค์ อติพัฒนสิทธิ์, B.A.(Buddhism), M.A.(Social Sciences), M.A. (English), Ph.D.(Social Sciences)
วันสำเร็จการศึกษา	: ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑

บทคัดย่อ

คุณิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ (๒) เพื่อศศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน (๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่เชิงพุทธบูรณาการ

ผลการวิจัยพบว่า เกษตรแนวพุทธ หรือพุทธเกษตร หมายถึง การทำเกษตรกรรม โดยยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักศีล ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น มีเมตตา กรุณา แบ่งปันกัน และเป็นสัมมาอาชีวะ เป็นพื้นฐานการประพฤติธรรม ส่วนเกษตรแนวใหม่มีทั้งเกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรพอเพียง ล้วนมุ่งเพิ่มผลผลิตลดรายจ่ายเพิ่มรายได้พึ่งพาตนเอง และไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม มุ่งไปในเรื่องของเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมเป็นหลัก

การถอดบทเรียนพุทธเกษตรกรรมของพระสงฆ์ที่สอนประชาชน พบว่า ปัจจุบันพระสงฆ์สอนธรรมะหลากหลายวิธีการเพื่อเข้าถึงประชาชน การสอนธรรมะผ่านกิจกรรมเกษตรเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพแทนการสอนธรรมะแบบจารีตที่ไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต พระสงฆ์ที่สอนธรรมะผ่านการทำเกษตรกรรมในประเทศไทยมี ๔ สำนัก คือ (๑)กลุ่มสันติอโศก โดยสมณะเสียงศีล ชาตวโร (๒)กลุ่มวัดสวนแก้ว โดยพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลยาโณ) (๓) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โดยพระสุบิน ปณีโต และ (๔)กลุ่มโรงเรียนขาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยพระมหาอุทัย วชิรเมธี ทั้ง ๔ กลุ่มนี้มีแนวคำสอนเรื่องพุทธเกษตรกรรม คล้ายกันคือ สอนให้คนรู้จักความขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด สามัคคี แบ่งปันกัน และคำนึงถึงความเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับหลักธรรม ภูมิธัมมิกัตถธรรม โภควิภาค

กามโกศิสุข อปริหานิยธรรม พรหมวิหาร สัมมาอาชีวะ รูปแบบพุทธเกษตรกลุ่มตามคำสอนของ พระสงฆ์ทั้ง ๔ กลุ่มนี้ เรียกว่าพุทธเกษตรกลุ่มสีขาว (white Buddhist agriculture) นอกจากนั้นยังมี หลักพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ามากำกับเพื่อให้การดำเนินชีวิตสอดคล้องกับสภาพสังคมยุคใหม่ ในส่วน ของชาวเกษตรกรผู้รับแนวทางการทำเกษตรเชิงพุทธไปปฏิบัติ พบว่าผู้ประสบความสำเร็จด้านอาชีพ เกษตรกรรม ล้วนแต่มีศีลธรรม มีศีล ๕ เป็นพื้นฐาน มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตากรุณา แบ่งปัน ผลผลิต ไม่ถูกครอบงำด้วยกิเลสในการทำเกษตรกรรม ชื่อสัตย์สุจริต

การบูรณาการหลักพุทธเกษตรกรรมเข้าไปในวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดการพัฒนาการทางด้าน ศีลธรรมควบคู่ไปกับการประกอบอาชีพ เป็นการสอนธรรมะในรูปแบบของการปฏิบัติได้ผลคือ กลุ่ม ชาวเกษตรกร ชาวนา ชาวสวน และชาวไร่ ที่รับเอาแนวคำสอนหลักธรรมะที่ผสมอยู่กับการประกอบ อาชีพ ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้ดีทั้งในแง่ปัจเจกที่ก่อให้เกิดศีลธรรม การตระหนักรู้ ความ รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม ซึ่งเป็นจุดแข็งทำให้ชุมชนหรือสังคมเกิดการพัฒนากลายเป็นระบบ เกิดกัลยาณมิตรพึ่งพาอาศัยกัน

Dissertation Title : A Model of Modern Agricultural Development through Integrative Buddhist Agriculture

Researcher : Phramaha Wattana Paññādīpo (Khamken)

Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Studies)

Dissertation Supervisory Committee

: Phramaha Yutthana Narachetho, Dr.
Pali IX, B.A.(Elementary Education), M.A.(Rural Development Studies), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phra Rajapariyattimuni, Dr.Asst. Prof.
Pali IX, M.A. (Pali & Sanskrit), Ph.D.(Pali)

: Prof.Dr.Chamnong Adivadhanasit B.A.(Buddhism),
M.A.(Social Sciences), M.A.(English), Ph.D.(Social Sciences)

Date of Graduation : 30 May 2018

Abstract

The dissertation has three objectives : (1) to study of Buddhist concept of agriculture and modern sciences, (2) to study the model of agriculture in recent Thai society, and (3) to present the Buddhist integrated model of agricultural development.

According to the research, Buddhist agriculture means husbandry or farming which focus and follow to Buddhist doctrines in particular base on Sila, not to harm to oneself and others, loving kindness, and compassion, sharing and living with the right livelihood as a foundation of the meditation practice. in case of the new theory agriculture, this includes organic farming, variety planting agriculture. The purpose is to increase the productivities while reduce expenses but more in self-reliability, environmental friendly. This concept would emphasizing on economy, society and environment as a main purpose.

The Buddhist-agriculture of Buddhist monks who disseminate the knowledge to public in the present time, They used difference Dhamma method to reach to public understanding and the best way of its kind is through farming instead of conservative

preaching one. In Thailand, four groups of Buddhist monk are teaching Buddhist agriculture to the public as follow: - (1) Santi asoka group leads by samana Sila Chatawaro (2) Group of Pra Rachadhammanitessana (Payom Kalayāno) (3) Venerable Pra Subin Paṇīto (4) Venerable Pramaha Wuttichai wachirametee (V.Wachirametee) All of these four groups contain similarity in conduct such as:- to be diligence, honest, economy, harmony, sharing and environmental friendly. These are consist of Buddhist principles as Diṭṭhadhammikatthadham, Bhogavibhāga and KārmabhogīSukha, Aparihāniyadham, bhahmavihāra, and Sammāājīva.

Buddhist- agricultural pattern of four monk's group called white Buddhist agriculture. There are also Buddhist economics to supervise their life in accordance with modern society.

In case of farmers who follow Buddhist-agriculture method have produced a successful outcome in terms of mind development by following the five Precepts sharing, loving kindness and compassion, honest while performing.

The integration of Buddhist-agriculture method into the way of life, while, Dhamma in Buddhism also penetrating into people is mind. This Dhamma method is received by a group of people and experimenting with achievement outcome such as rice farmers, fruit plantations, husbandries and gardeners. The Buddhist-agriculture method is the farming for mental and living improvement. It will contribute sustainable development in society.

กิตติกรรมประกาศ

ดุซงึนนิพนธ์นี้สำเร็จด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์และความเอื้อเฟื้อช่วยเหลือจากบุคคลผู้เกี่ยวข้องหลายท่าน ขอกราบขอบพระคุณ พระราชปรีดีธำนิ (เทียบ สิริญาโณ), ผศ.ดร.คณบดี คณะพุทธศาสตร์ ขอกราบขอบคุณพระอาจารย์มหาพุทธนา นรเชษฐ, ดร. ประธานที่ปรึกษา ที่ได้เมตตาให้ข้อเสนอแนะช่วยเหลืออย่างดีในประเด็นวิจัยต่างๆ ขออนุโมทนาขอบคุณอาจารย์ ศาสตราจารย์ ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ที่กรุณาให้คำแนะนำที่ชัดเจนในประเด็นทางการวิจัยและเป็นกัลยาณมิตร ขอกราบขอบคุณอาจารย์พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร คณบดี บัณฑิตวิทยาลัย ที่ให้คำแนะนำเรื่องการตั้งประเด็นคำถามกลุ่มผู้ให้ข้อมูลเพื่อใช้เป็นแบบสัมภาษณ์เชิงลึก

ขออนุโมทนาผู้มอบทุนวิจัยและสนับสนุนการศึกษา ดร.จกกล และ ดร.ฉนวนวัฒน์ บุญพิทักษ์ (ถวายทุนวิจัย) ดร.ศัลยา รัตนภาส (ถวายค่าลงทะเบียนหัวข้อ) ดร.พีระพงษ์ กลิ่นละอ (ถวายค่าลงทะเบียนสัมมนาประชาพิจารณ์ และสอบป้องกันดุซงึนนิพนธ์) รวมทั้ง ดร.สุกาญญา กลิ่นถือศีล ดร.สุชาดา วงศ์สืบชาติ เพื่อนร่วมรุ่น ๑๑ หลักสูตร ๑.๒ ในความเป็นกัลยาณมิตรให้ความช่วยเหลือในหลายด้าน ขออนุโมทนา ดร.เสาวภา ชูดีธีระวิทย์ ช่วยเหลือด้านสำเนาเอกสาร กระดาษพิมพ์ ตลอดจนการทำวิจัย ขออนุโมนาน้ำใจ ดร.ศุภกร ชนะชัยธรรม ผู้เป็นกัลยาณมิตรคอยช่วยเหลือด้านภาษาอังกฤษ และอาจารย์ ดร.सानุ มหัทธนาตุลย์ ให้คำแนะนำตรวจบทคัดย่อ และขอบคุณ/อนุโมทนาเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่านที่ให้ความช่วยเหลืออย่างดี จนงานดุซงึนนิพนธ์สำเร็จ

ขออานิสสงส์นี้ถึงแก่มารดาบิดาของข้าพเจ้า และครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ตลอดจนถึงสรรพสัตว์ จงพบความสุขอันไพบูรณ์ เทอญ

จิรํ ติฏฺฐตุํ โลกสมิํ

สมมา ธาริํ ปเวจฺจนโต

วุฑฺฒิภาวาย สดฺตานํ

มาตา ปิตา จ อตฺรขิํ

เอวํ ธมฺเมน ราชานอ

สมมาสมพุทฺธสาสนํ

กาเล เทโว ปวสสตุ

สมิทํ เนตฺตํ เมทนี

นิจฺจํ รกฺขนติ ปุตฺตํ

ปชํ รกฺขนตุ สพฺพทา.

พระมหาวัฒนา ปณฺญาทีโป

๒๙ พฤษภาคม ๒๕๖๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญภาพ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และอักษรย่อ	ณ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๘
๑.๓ ขอบเขตในการวิจัย	๘
๑.๔ ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบการวิจัย	๙
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๑
๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒
๑.๗ กรอบแนวคิดการทำวิจัย	๒๖
๑.๘ วิธีดำเนินการวิจัย	๒๗
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๒๘
บทที่ ๒ แนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมตามแนวพุทธและวิทยาการสมัยใหม่	
๒.๑ ความหมายของเกษตรกรรม	๒๙
๒.๒ ความสำคัญของเกษตรกรรม	๓๐
๒.๓ เกษตรกรรมแนวพุทธ	๓๒
๒.๔ สภาพชุมชนเกษตรกรรม	๓๗
๒.๕ พุทธธรรมเพื่อเกษตรกรรม	๔๒
๒.๖ เกษตรกรรมตามแนววิชาการสมัยใหม่	๔๕

๒.๗ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน	๕๓
๒.๘ สรุป	๕๙
บทที่ ๓ รูปแบบเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน	๖๒
๓.๑ รูปแบบเกษตรกรรมของชุมชนปทุมอโศก	๖๒
๓.๒ รูปแบบเกษตรกรรมของวัดสวนแก้ว	๖๖
๓.๓ รูปแบบเกษตรกรรมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์	๗๐
๓.๔ รูปแบบเกษตรกรรมของโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์	๗๔
๓.๕ สรุป	๗๗
บทที่ ๔ รูปแบบเกษตรกรรมเชิงพุทธบูรณาการ	๗๙
๔.๑ รูปแบบเชิงอนุรักษ์และพัฒนา	๗๙
๔.๒ รูปแบบเชิงพึ่งพาตนเอง	๘๒
๔.๓ รูปแบบเชิงความเข้มแข็งของชุมชน	๘๓
๔.๔ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ	๙๑
บทที่ ๕ สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ	๙๕
๕.๑ สรุปผลการศึกษา	๙๕
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๑๐๐
๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย	๑๐๐
๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้	๑๐๐
๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะสำหรับทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	๑๐๕
ประวัติผู้วิจัย	๑๔๔

สารบัญภาพ

เรื่อง	หน้า
แผนภาพที่ ๑ แสดงการเปรียบเทียบเกษตรกรรม ๓ แบบ	๖๐
แผนภาพที่ ๒ แสดงภาพการทำเกษตรของกลุ่มสันติอโศก	๖๖
แผนภาพที่ ๓ แสดงภาพการทำเกษตรของกลุ่มวัดสวนแก้ว	๖๙
แผนภาพที่ ๔ แสดงภาพการทำงานของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์	๗๓
แผนภาพที่ ๕ แสดงภาพการทำเกษตรของกลุ่มชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์	๗๗
แผนภาพที่ ๖ รูปแบบเกษตรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนา	๘๑
แผนภาพที่ ๗ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธสู่การพึ่งพาตนเอง	๘๓
แผนภาพตารางที่ ๘ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของสันติอโศก	๙๒
แผนภาพตารางที่ ๙ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของสำนักสวนแก้ว	๙๒
แผนภาพตารางที่ ๑๐ ชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์	๙๒
แผนภาพตารางที่ ๑๑ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของพระมหาวิฑูฒิชัย วชิรเมธี	๙๒
แผนภาพที่ ๑๒ : รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ	๙๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อภาษาไทย

ก. คำย่อเกี่ยวกับพระไตรปิฎก

ดัชนีฉบับนี้ อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย การอ้างอิง ใช้ระบบระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๐๕/๑๗๒ หมายถึง ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย) เล่ม ๑๑ ข้อ ๒๐๕ หน้า ๑๗๒

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวิภคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (บาลี)	= วินัยปิฎก มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.ม. (ไทย)	= วินัยปิฎก มหาวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (บาลี)	= วินัยปิฎก จุฬคคปาติ	(ภาษาบาลี)
วิ.จุ. (ไทย)	= วินัยปิฎก จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ป. (ไทย)	= วินัยปิฎก ปรีวารวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สีสันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ที.ปา. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ม.ม. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ม.อุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
ส.ส. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก สักยัตตนิคาย สคาถคคปาติ	(ภาษาบาลี)
ส.ส. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก สักยัตตนิคาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
อง.เอกก. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก องคุตตรนิกาย เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธมมปทปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ. (บาลี)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิปาตปาติ	(ภาษาบาลี)
ขุ.สุ. (ไทย)	= สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)

ข. คำย่อเกี่ยวกับคัมภีร์อรรถกถา การใช้อักษรย่อคัมภีร์อรรถกถาในดัชนีพันธ์ โดยระบบอ้างอิงอรรถกถาใช้อักษรย่อเหมือนกันทั้งหมด ตามที่บัณฑิตวิทยาลัยกำหนดและระบบอ้างอิงให้ระบุคำย่อคัมภีร์/ลำดับเล่ม(ถ้ามี) /ชื่อ(ถ้ามี)/หน้า เช่น ที.สี.อ. (ไทย) ๑/๒๗๖/๒๔๐ หมายถึง ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค อรรถกถา ภาษาไทย เล่ม ๑ ข้อ ๒๗๖ หน้า ๒๔๐ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๘ หรือ ขุ.ธ.อ. (ไทย) ๑/๘๘ หมายถึง อรรถกถา ภาษาไทย ขุททกนิกาย อัมมบท เล่มที่ ๑ หน้า ๘๘ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๕๘

อรรถกถาพระวินัยปิฎก

วิ.มหา.อ. (ไทย)	=วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวิภังค์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ม.อ. (ไทย)	=วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.จุ.อ. (ไทย)	=วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา จุฬวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
วิ.ป.อ. (ไทย)	=วินัยปิฎก สมันตปาสาทิกา ปริวารวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ที.สี.อ. (ไทย)	=ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี สีลขันธวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ม.อ. (ไทย)	=ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี มหาวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ที.ปา.อ. (ไทย)	= ทีฆนิกาย สุมังคลวิลาสินี ปาฏิกวรรคอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มูลปนิณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.ม.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี มัชฌิมปนิณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ม.อ.อ. (ไทย)	= มัชฌิมนิกาย ปปัญจสุทนี อุปริปนิณาสก์อรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ขุ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ขุททกปาฐอรรถกถา	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ.อ. (ไทย)	= ขุททกนิกาย ปรมัตถโชติกา ธรรมบทอรรถกถา	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การตรัสรู้ธรรม (Enlightenment) ของพระพุทธองค์ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งยิ่งใหญ่ของมวลมนุษยชาติ พระองค์ได้ทรงค้นพบสัจจะธรรมนำสัตว์ไปสู่ความหลุดพ้น ในตอนแรกตรัสรู้ทรงท้อพระทัยในการสั่งสอนธรรมะที่ลึกซึ้งนี้ไปสู่สัตว์โลก เหตุเพราะธรรมนี้ทวนกระแสกิเลส เหล่าสัตว์เข้าใจได้ยากยิ่ง แต่เมื่อทรงพิจารณาถึงความแตกต่างของบุคคลเหมือนดอกบัว ๓ เหล่า^๑ แล้วพบว่า มีสัตว์โลกอยู่บางจำพวกที่สามารถตรัสรู้ตามได้ หากพระองค์ทรงเมตตาชวนชวนน้อย สัตว์เหล่านั้นจะพลาดจากโอกาสที่จะพ้นทุกข์ ดังนั้นพระพุทธองค์จึงทรงมีปณิธานเผยแผ่ธรรมโดยพิจารณาถึงสัตว์โลกที่มีธุลีในจักษุน้อยจะเข้าใจประโยชน์ จึงเริ่มการการเผยแผ่ธรรม ในการเผยแผ่ธรรมนี้พระองค์ทรงใช้วิธีที่มีประสิทธิภาพอย่างยิ่ง โดยการใช้สัพพัญญุตญาณให้เกิดประโยชน์ทรงเห็นความเป็นไปของผู้ที่จะรับธรรมเทศนาได้ละเอียดทุกแง่มุม จึงโปรดสัตว์ได้บรรลุธรรม การแสดงธรรมของพระองค์พอจะจำแนกได้ตามกลุ่มบุคคลแบ่งออกเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ คือ (๑) กลุ่มคนที่มีความพร้อม มีความประพฤติขัดเกลาและมีอุปนิสัยที่จะบรรลุธรรมได้ พระองค์จะแสดงธรรมโปรดทันที เช่น กลุ่มพระปัญจวัคคีย์ พระยสกุลบบุตรและบริวาร พระโมคคัลลาและสารีบุตร หรือแม้กระทั่งนักบวชชฎิล ๓ พี่น้องและบริวารอีกนับพัน ซึ่งหลักธรรมที่นำมาแสดงนั้นเป็นหมวดธรรมชุดใหญ่ เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูตร^๒ อนัตตลักขณสูตร^๓ อาทิตตปริยายสูตร^๔ มหาสติปัฏฐานสูตร^๕ เป็นต้น เมื่อแสดงธรรมแล้วปรากฏผลว่าท่านเหล่านั้นได้บรรลุ เพราะมีความพร้อม (๒) กลุ่มบุคคลที่รองลงมายังไม่สามารถฟังธรรมแล้วบรรลุได้ขณะนั้น ต่อเมื่อปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาแล้วก็จะบรรลุธรรมได้ เช่น พระอานนท์ พระราหุล เป็นต้น (๓) กลุ่มบุคคลที่พอมีอุปนิสัยทางธรรม แต่กำลังประสบทุกข์อยู่จะไม่อาจ

^๑ดอกบัว ๓ เหล่า คือ บัวพินน้ำ บัวเสมอน้ำ และบัวจมอยู่ใต้น้ำ ดูรายละเอียดใน วิมทา.(ไทย) ๔/๙/๑๔.

^๒วิ. ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๐, ส.ม. (ไทย) ๑๙/๑๐๘๑/๓๖๗, ขุ.ป.(ไทย) ๓๑/๓๐/๓๕๘.

^๓วิ. ม. (ไทย) ๔/๒๐/๒๙, ส.ข. (ไทย) ๑๗/๕๙/๕๕.

^๔ส.ส.(ไทย) ๑๘/ ๒๓๕/๒๓๐.

^๕ที.มทา. (ไทย) ๑๐/๓๗๒/๓๐๑.

ฟังธรรมได้หากยังไม่สามารถแก้ทุกข์นั้นได้ เช่น นางกิสาโคตรตมี^๖ เป็นต้น การสอนธรรมะของพระพุทธองค์จึงขยายขอบเขตไปสู่ประชาชนทั่วทุกกลุ่มเพื่อปูพื้นฐานความพร้อมในอันจะเป็นอุปนิสัยปัจจัยต่อการบรรลุธรรมในโอกาสข้างหน้า คุณธรรมที่มีในพระพุทธองค์เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้ผู้ฟังเมื่อฟังธรรมแล้วได้เกิดศรัทธาและเข้าใจธรรมะได้ แม้แต่พระอริยสาวกก็มีคุณสมบัติทางธรรมที่ดีซึ่งจะช่วยให้ผู้ฟังได้เกิดศรัทธาได้ เมื่อพระศาสนาแผ่ขยายมาสู่สุวรรณภูมิเมื่อพันกว่าปีที่แล้ว ทำให้พระพุทธศาสนาได้เข้าถึงประชาชนที่มีอาชีพประกอบเกษตรกรรมอันเป็นชนกลุ่มใหญ่ของภูมิประเทศนี้ การเผยแผ่ธรรมของพระสงฆ์โดยการนำเอาหลักคำสอนเข้าไปใส่ไว้ในวิถีชีวิต เป็นประเพณีเพื่อให้ได้ถือปฏิบัติจนเกิดเป็นหลักประเพณีที่สำคัญ นับเป็นการเผยแผ่ธรรมที่ทรงประสิทธิภาพอย่างมาก มาถึงยุคปัจจุบันการเผยแผ่ธรรมในแง่จารีตนั้นว่าไม่สามารถแก้ไข้ปัญหาเข้าถึงประชาชนได้ทั้งหมด ยังผลให้ประชาชนส่วนใหญ่ที่นับถือศาสนาแนวจารีตกำลังประสบปัญหาขาดคุณธรรม เพราะเหตุผล ๒ ประการคือ (๑)ไม่ได้เข้าถึงปรัชญาแก่นคำสอนอย่างแท้จริง และ(๒)พระสงฆ์ผู้ทำหน้าที่เผยแผ่ธรรมขาดคุณสมบัติทางธรรมชั้นสูงจึงไม่เป็นที่เคารพศรัทธาของประชาชนอันนำไปสู่ความเสื่อมทางธรรม

บทบาทพระสงฆ์ในยุคปัจจุบัน นอกจากปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัยรักษาและสืบทอดหลักธรรมคำสอนแล้ว ยังต้องเกี่ยวข้องกับสังคมทั้งในด้านสังคมสงเคราะห์และการเผยแผ่ ในอดีตพระสงฆ์เผยแผ่ธรรมไปสู่สังคม ประชาชนส่วนมากมีอาชีพเกษตรกรรมโดยการถ่ายทอดคำสอนแบบจารีตประเพณีเป็นหลัก โลกยุคใหม่สังคมมีปัญหาซับซ้อนมากขึ้นทั้งในแง่เศรษฐกิจสังคมและสิ่งแวดล้อม การเผยแผ่แบบจารีตไม่สามารถตอบโจทย์สังคมได้ครอบคลุม จึงเกิดกระบวนการพระพุทธศาสนาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นเพื่อตอบสนองปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ ไม่มีการแยกเรื่องศาสนากับสังคมออกจากกัน รวมทั้งความพยายามที่จะตีความพุทธธรรมให้ครอบคลุมปัญหาใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน เพราะเห็นว่าการสอนแบบจารีตที่เน้นการแก้ปัญหาของปัจเจกบุคคลไม่เพียงพอต่อการตอบปัญหาสังคมยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อนได้ การแก้ปัญหาคความทุกข์ของปัจเจกบุคคลและสังคมสามารถดำเนินควบคู่กันไปได้^๗

ขบวนการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมหรือกลุ่มนักกิจกรรมชาวพุทธเพื่อสังคม (Engaged Buddhists) ที่พยายามนำพระพุทธศาสนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาสังคม เช่น ปัญหาความไม่

^๖อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๔๖/๓๑.

^๗George D.Bond, "A.T. Ariyaratne and the Sarvodaya Shramadana Movement," **Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia**, ed. By Christopher S. Queen (New York: State University of New York Press, 1996), p.126.

ยุติธรรมทางสังคม ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาความรุนแรง ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาทางการเมือง^๔ ขบวนการพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่โดดเด่นในต่างประเทศ เกิดขึ้นเนื่องจากประเทศเกิดภาวะวิกฤตทางสังคม จากภัยสงครามและความขัดแย้งทางการเมือง โดยเฉพาะในประเทศที่เคยตกเป็นอาณานิคมของตะวันตกมาก่อน เช่น อินเดีย ศรีลังกา แม้สังคมไทยจะไม่เคยประสบภาวะวิกฤตทางสังคมอย่างรุนแรงเหมือนในหลายประเทศที่ยกมาข้างต้น แต่ภาวะวิกฤตทางสังคมและการเมืองที่ผ่านมาได้ก่อให้เกิดปัญหาวิกฤตตามมาอย่างมากมาย ด้วยเหตุนี้ จึงทำให้ชาวพุทธไทยกลุ่มหนึ่งมองว่าปัญหาวิกฤตเหล่านี้เกิดจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่เรื่องเศรษฐกิจโดยละเลยมิติทางสังคม ศาสนาและวัฒนธรรมโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาแบบจารีตในสังคมไทย ดังนั้น ชาวพุทธบางกลุ่มจึงได้เสนอแนวคิดในการฟื้นคืนชีพบทบาทของพระพุทธศาสนาขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมปัจจุบัน รวมทั้งการตีความพุทธธรรมแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ บุคคลสำคัญที่พยายามอธิบายคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้มีมิติทางสังคม เช่น พระพุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) พระไพศาล วิสาโล นพ.ประเวศ วะสี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เครือข่ายพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ (พ.พ.ส.) (International Network of Engaged Buddhists-INEB) บทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของเครือข่ายพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ คือ การมุ่งพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเพื่อสังคมที่มีฐานอยู่บนความมีสติ ปัญญา และกรุณา รวมทั้งการตีความศีล ๕ แนวใหม่เพื่อสามารถตอบปัญหาสังคมโลกใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน^๕

นอกจากนั้นแล้วพระสงฆ์ในประเทศไทยที่เป็นนักวิชาการสมัยใหม่ พระมหาวิฑูริย์ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) ซึ่งมีแนวคิดก้าวหน้า ได้นำหลักธรรมะเข้าไปประยุกต์สอนชาวบ้านผ่านเกษตรกรรมได้อย่างดีเยี่ยม ได้ก่อตั้งโรงเรียนชาวนา มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อสอนชาวนาให้รู้จักวิธีทำเกษตรเชิงพุทธโดยอธิบายหลักธรรมเข้ากับหลักเศรษฐศาสตร์ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ในที่นี่หมายถึงการทำมาหากิน ตามแนวพุทธ ยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม การปลูกผักเกษตรอินทรีย์ ก็เพราะจะทำให้คนทำปลอดจากสารเคมีและผู้บริโภคก็ปลอดภัย และที่หยิบมาทำก็เพราะมีคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องสัมมาอาชีวะ แต่คำสอนของพระองค์ไม่ได้มีการหยิบขึ้นมาที่

^๔Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism*, (New York: Oxford University Press, 2003), p.86.

^๕พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, "พระพุทธศาสนาเพื่อสังคม : กระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับเบญจศีล", การศึกษากับความเป็นพลเมืองโลกมุมมองพระพุทธศาสนา, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ ๒๕๕๖, กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๕๓.

คนเรามาหากินไม่ขึ้น เพราะทำไม่ถูก หรือคอร์ปชั่น ไม่ได้เป็นการทำหากินที่อยู่บนหลักการ ทำมาหา "ธรรม" ซึ่งจะทำให้คนเราประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม^{๑๐}

อย่างไรก็ตามการที่พระสงฆ์เข้าไปทำการเกษตรในปัจจุบันมีหลากหลายกรณี บางกรณีพระสงฆ์ทำเกษตรกรรมเองและไม่ได้ยึดโยงเข้าหาหลักพระธรรมวินัย จึงมีกระแสทั้งที่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย หากมองโดยเจตนาธรรมทางธรรมมุ่งให้ความช่วยเหลือประชาชนก็เป็นสิ่งที่ดีงาม สังคมส่วนหนึ่งยอมรับ แต่ด้วยวิธีการที่ลงมือเองซึ่งขัดแย้งกับหลักพระวินัยทำให้เกิดข้อคำถามต่างๆ ตามมา ซึ่งพระสงฆ์ไทยเป็นนิกายแบบเถรวาท ยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ การทำเกษตรควรต้องมีหลักพระธรรมเข้าไปสอน ซึ่งพบว่าวิธีการสอนธรรมของพุทธองค์เกี่ยวกับเกษตรกรรมนั้นมีอยู่หลายกรณีและมีประสิทธิภาพช่วยทำให้ผู้รับฟังธรรมนั้นเข้าใจธรรมะได้ชัดเจนขึ้น ดังข้อความที่ปรากฏในกสิกรรมทวารวสูตรว่า

ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและประดัก เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้วสำรวมในการบริโภคอาหาร เราตายหย้า ด้วยคำสัตย์ โสรจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จความเพียรของเราช่วยนำธัญไปให้ถึงความเกษม จากโยคะนำไปไม่ถอยหลัง นำไปถึงที่ ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เศร้าโศก เราทำนอย่างนี้ นาที่เราทำนั้นมีผลเป็นอมตะ บุคคลครั้นทำนอย่างนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง^{๑๑}

จากหลักคำสอนนี้ ทำให้พราหมณ์ได้ประจักษ์และเข้าใจเป้าหมายชีวิตที่สูงในพระพุทธานุศาสน์จึงได้เกิดศรัทธาและออกบวชสุดท้ายได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ย่อมเห็นได้ชัดว่าพระพุทธรังคิไม่ได้ปลีกตัวเองออกจากสังคม ทรงนำหลักธรรมไปสอนชาวบ้านได้อย่างแยบยล ซึ่งมีตัวอย่างหลากหลายแห่ง เช่น ธนียสูตร ที่พระพุทธรังคิ สอนทนายธรรมกับคนเลี้ยงโค นำไปสู่การเรียนรู้ธรรมะผ่านการสนทนาธรรม^{๑๒} ปัญจักคทายกพราหมณ์ ที่พระพุทธรังคิเสด็จไปบิณฑบาต พบว่าพราหมณ์ถวายทานเนื่องในโอกาสทำเกษตรสำเร็จ ๕ ครั้ง ได้สนทนาธรรมเกี่ยวกับเรื่องการให้ทานและการเป็นพระภิกษุเป็นผู้เช่นใด ทรงตอบถึงคำจำกัดความของคำว่าภิกษุ คือผู้ไม่ยึดถือในรูปนาม พราหมณ์ก็ได้บรรลุธรรม^{๑๓} เป็นต้น

^{๑๐} (๑๐ มีนาคม ๒๕๕๖), “ทำเกษตร แบบพุทธเศรษฐกิจศาสตร์”, ไทยโพสต์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.thaipost.net/sunday/100313/70678> [๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗].

^{๑๑} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๔.

^{๑๒} พ.ส. (ไทย) ๒๕/๑๙/๕๐๒.

^{๑๓} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖๗/๑๔๘.

พระพุทธองค์จึงทรงสอนธรรมะผ่านการสนทนาเกี่ยวกับอาชีพได้เป็นอย่างดี พระสงฆ์ในยุคต่อมา ก็ได้ประยุกต์หลักวิธีการสอนธรรมให้เข้ากับวิถีชีวิตของประชาชนได้ ในประเทศไทยเรา ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม พระสงฆ์ในอดีตก็ใช้หลักวิธีการเผยแผ่ธรรมเข้าไปยังเข้ากับเกษตรกรรม จะเห็นได้จากประเพณีไทยอีสานา ฮีต ๑๒ คอง ๑๔^{๙๔} ที่นำเอาหลักความเชื่อเรื่องกรรมทาน ศีล ภาวนาเข้าไปรวมไว้ให้ถือปฏิบัติในแต่ละเดือน ทำให้คนไทยมีลักษณะอุปนิสัยเป็นคนใจดี ชอบให้ทาน เชื่อในเรื่องกรรมเป็นพื้นฐานดำเนินชีวิต ปัญหาสังคมจึงไม่มาก ต่อมาเมื่อสังคมเปลี่ยนจากยุคเกษตรกรรมไปสู่ยุคอุตสาหกรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่เกิดปัญหาสังคมซับซ้อน ประชากรส่วนใหญ่ยังประกอบอาชีพเกษตรกรรม แต่เปลี่ยนเป็นการเกษตรเพื่อพาณิชย์ซึ่งมีต้นทุนสูง จึงกลายเป็นปัญหาใหญ่ของสังคมเกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นการเกษตรที่ทำลายสิ่งแวดล้อม และไม่สามารถพึ่งพาตนเองได้ จึงเกิดแนวคิดเรื่องการทำเกษตรพอเพียง หรือเกษตรกรรมเชิงพุทธขึ้นมา เช่น ทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว^{๙๕} ทฤษฎีผสมผสานทั้งแนวคิดเก่าและใหม่ อีกทั้งทฤษฎีที่เป็นที่นิยมอย่างมากในปัจจุบันเป็นแนวคิดเชิงพุทธที่มุ่งรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่ให้ถูกทำลาย เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของคนให้ดีขึ้น เรียกว่าเกษตรกรรมทางเลือก (Alternative agriculture) ทั้งทางเลือกในแง่การผลิต อุดมการณ์ และปรัชญา การฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่น และการงดใช้สารเคมี เช่น พุทธเกษตร และการเกษตรยั่งยืน^{๙๖} ดังนั้นหน้าที่ของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร คือผู้นำแนวคิดตามหลักพุทธธรรมมาบูรณาการกับอาชีพเกษตรกรรมของประชาชน เพื่อให้เกิดกระบวนการตระหนักรู้คุณค่าของสิ่งแวดล้อมไม่เบียดเบียนทั้งพืชและสัตว์ เป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืน^{๙๗} การเข้าไปมีส่วนช่วยเหลือสังคมพัฒนาทั้งบ้านวัดและโรงเรียนควบคู่ไปพร้อมกัน

การที่พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาททางด้านสังคม โดยเฉพาะเรื่องเกษตรกรรมมีข้อความปรากฏในพระวินัยปิฎกกล่าวไว้ว่า “สมัยนั้น เขาปลูกพืชของสงฆ์ในที่ของบุคคล ปลูกพืชของบุคคลในที่ของสงฆ์ ภิกษุทั้งหลายได้นำเรื่องนี้ไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ พระผู้มีพระภาครับสั่ง

^{๙๔}นพดล พรหมณี, “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านชาโสม ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี: กรณีศึกษาประเพณีฮีต ๑๒ คอง ๑๔”, *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๙๕}สิน พันธุ์พินิจ, “เรื่องกลยุทธ์การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับเกษตรกรรายย่อยภาคตะวันตกของประเทศไทย”, *รายงานการวิจัย*, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๙๖}สิน พันธุ์พินิจ, *การส่งเสริมการเกษตร*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทรวมสาส์น จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๒.

^{๙๗}การพัฒนาอย่างยั่งยืน หมายถึงการพัฒนาใน ๓ ด้าน คือ เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเชื่อมโยงและสัมพันธ์กันทั้ง ๓ มิติ (แนวคิด ศ.นพ.ประเวศ วะสี)

ว่า “ภิกษุทั้งหลาย พืชของสงฆ์ที่ปลูกในที่ของบุคคลพึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภคได้ พืชของบุคคลที่ปลูกในที่ของสงฆ์พึงให้ส่วนแบ่งแล้วบริโภคได้”^{๑๘}

จากข้อมูลนี้กล่าวได้ว่า ในสมัยพุทธกาลนั้นมีผู้มอบถวายที่ดินให้แก่วัดซึ่งในเวลาต่อมาเรียกว่า “กัลปนา” เป็นที่ดินที่เขานำเอาผลผลิตที่ได้มาถวายวัด และยุคลุขุทัตถ์เป็นต้นมานิยามถวายที่ดินให้แก่วัดดังข้อมูลในจารึกสมัยสุโขทัยว่า “พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานที่ดินไร่นาให้แก่พระสงฆ์ ทั้งนี้ ได้ถวายข้าพระโยมสงฆ์ให้แก่วัดเพื่อให้มีหน้าที่ดูแลพระสงฆ์และถาวรวัตถุต่างๆ โดยต้องทำไร่นาบนผืนดินที่ได้รับพระราชทาน เพื่อนำผลผลิตไปบำรุงพุทธสถานและเป็นปัจจัยแก่สงฆ์”^{๑๙}

การทำเกษตรกรรมร่วมกันผ่านตัวแทนของพระสงฆ์กับชาวบ้าน ทำให้เกิดกระบวนการสอนธรรมะเข้าถึงประชาชนได้อย่างดี กรณีพระพยอม กลฺยาโณ วัดสวนแก้ว ทำพระพุทธศาสนาเพื่อสังคม เพื่อแก้ไขความยากจน ฝึกอາชีพ และพัฒนาคุณธรรมให้ประชาชน และอีกตัวอย่างหนึ่งพระสุบิน ปณีโต ซึ่งเป็นผู้ก่อตั้ง “กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แบบชีวิตพอเพียง” โดยนำหลักธรรมเข้าไปสู่ชุมชนผ่านอาชีพ ให้ชาวบ้านลดละเลิกอบายมุข และจัดทำระบบของการบริหารบัญชีครัวเรือน ให้ยืมเงินโดยปลอดดอกเบี้ย นับว่าช่วยแก้ไขปัญหาสังคมและสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนเป็นอย่างยิ่ง^{๒๐} จนนำไปเป็นโมเดล กองทุนหมู่บ้านของรัฐบาล ซึ่งชี้ให้เห็นว่าพระสงฆ์สามารถสอนธรรมะผ่านอาชีพเกษตรได้เป็นวิธีการสอนที่มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ

วิธีการสอนธรรมะแบบใหม่ผ่านกิจกรรมนี้ นับได้ว่าเป็นการสอนโดยให้ปฏิบัติ(Learning by doing)สามารถแก้ไขปัญหาผู้ฟังที่กำลังประสบทุกข์ ได้เข้าใจธรรมะเรียนรู้ผ่านกระบวนการปฏิบัติไปในทันที ดังเรื่องนางกิสาโคตรมี ที่ประสบทุกข์เพราะสูญเสียลูกชาย จนเสียสติ อัมตพลูกชายตามหายาที่จะมารักษา จนพบพระพุทธเจ้าและพระองค์ทรงใช้ การสอนแบบการวางแผนใจ ให้เรียนรู้ธรรมะผ่านการปฏิบัติจริงไปที่ละขั้นตอน โดยเสนอว่ามีอาชูปชีวิตบุตรชายให้พ้นคืนชีพได้ ยานันท์ทำจากเมล็ดพันธุ์ฝักกาด ที่ได้จากบ้านคนที่ไม่เคยมีใครเสียชีวิต โดยวางแผนใจว่าถ้านางสามารถหาสิ่งนี้มาได้ พระองค์ก็จะทำยารักษาบุตรได้ นางจึงได้เที่ยวถามหาเมล็ดฝักกาด จากบ้านหลังหนึ่ง ไปหลังที่สอง และทุกๆ หลังจนครบทั้งหมู่บ้าน ตำบล ไม่พบคนในบ้านที่คนไม่เคยตาย นางจึงได้เข้าใจธรรมะข้อนี้ว่าแท้จริงความตายและความพลัดพรากจากบุคคลอันเป็นที่รัก ย่อมมีแก่ทุกคน ดังนั้นนางจึงได้คลาย

^{๑๘}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๐๔/๑๓๙.

^{๑๙}ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, “การกัลปนาในจารึกสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี-รัตนโกสินทร์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙), หน้า ๔๗.

^{๒๐}ท่านเจ้าคุณ, พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ๑๗ ปี แห่งการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แบบชีวิตพอเพียง, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=192217> [๒๐ มีนาคม ๒๕๕๙].

ความทุกข์นั้นลงไปได้^{๒๑} การใช้พุทธวิธีการสอนโดยการวางเงื่อนไขนี้มีให้เห็นหลายตัวอย่าง นอกจากที่กล่าวมานี้ ก็มีเรื่องพระนันทะ ซึ่งเป็นน้องชายของพระพุทธองค์ บวชโดยไม่มีความยินดี บรรดาจะสึกไปแต่งงาน แต่เพราะเกรงใจพุทธองค์ เมื่อเกิดความเบื่อหน่ายขึ้น พระพุทธองค์ทรงใช้วิธีวางเงื่อนไข ให้แรงเสริมในทางที่ดี พาไปชมหมู่ นางอัสรบนสวรรค์ และถามให้เปรียบเทียบกันว่าใครสวยกว่ากัน เมื่อพระนันทะเห็นว่าเทพธิดาสวยกว่านางชนบทกัลยาณี จึงได้ทรงรับรองว่าถ้าบวช ประพฤติพรหมจรรย์จะได้นางฟ้า ๕๐๐ นางเป็นบริวาร ท่านพระนันทะจึงได้ตั้งใจปฏิบัติและสุดท้าย เมื่อปฏิบัติธรรมถึงที่จะได้ละความยินดีในกามได้ บรรลุเป็นพระอรหันต์^{๒๒} และมีเรื่องการสอนธรรมแก่พระภิกษุหนุ่มที่หลงชอบนางสิริมา พระองค์ทรงสอนโดยการจัดให้เป็นพิธีการใหญ่ร่วมกับทางบ้านเมือง ให้คนทั้งเมืองมาพิจารณาดูศพนางและให้ประมุข พระภิกษุหนุ่มที่หลงใหลในรูปนางสิริมา ตอนสมัยยังมีชีวิตอยู่ มาร่วมดูงานนั้นด้วย ได้เรียนรู้วิธีคิดใหม่ที่ละขั้นตอนตามที่พระองค์ทรงวางเงื่อนไข แล้วได้เกิดความเบื่อหน่ายในรูปร่างกายและได้บรรลุธรรม^{๒๓} ที่กล่าวมานั้นแสดงให้เห็นว่า พุทธวิธีการสอนแบบวางเงื่อนไขเป็นวิธีการสอนที่ทรงประสิทธิภาพสามารถสอนผู้ปฏิบัติให้ได้เข้าใจธรรมะตั้งแต่หลักธรรมง่าย ๆ ไปจนถึงความพ้นทุกข์ได้ ซึ่งการสอนแบบนี้จะยึดโยงเข้ากับภาคปฏิบัติและมีขั้นตอนวิธีการที่สามารถนำมาประยุกต์เข้ากับการสอนในเรื่องอื่นๆ ได้

ในขณะที่พระสงฆ์ไทยในปัจจุบันส่วนมากเกี่ยวข้องกับคนในสังคมเกษตรกรรมแบบเดิมที่มุ่งสอนธรรมผ่านจารีตมีเพียงชุดคำสอนเน้นเรื่องทาน เป็นหลัก ซึ่งไม่สอดคล้องกับยุคสมัยที่เปลี่ยนไป จึงมีพระสงฆ์บางกลุ่มที่เข้าไปสอนในเรื่องการใช้เกษตรกรรมเชิงพุทธ เพื่อแก้ปัญหาให้ชาวบ้านและประสบผลดี ประเด็นนี้ผู้วิจัยมองว่าพระสงฆ์ควรเกี่ยวข้องกับเกษตรกรรมโดยเน้นเรื่องการสอนธรรมให้มากขึ้น เพราะสถานะพระสงฆ์อาจไม่เหมาะที่จะลงมือทำเอง พระสงฆ์ควรสร้างแหล่งเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาภายในวัดขึ้นมาเพื่อให้ประชาชนได้มาฝึกทักษะ และส่งเสริมการเกษตรเชิงพุทธ การเกษตรวิถีพุทธ ที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมด้วย พระสงฆ์ต้องมีบทบาทใช้เกษตรกรรมสร้างคุณธรรมให้แก่ชาวบ้านได้พัฒนาจิตใจในด้านธรรมะ และมีหลักพุทธวิธีการสอนที่ยึดโยงกับหลักพระธรรมวินัยและหลักการบริหารจัดการบูรณาการให้การเกษตรเป็นการพัฒนาทั้งผู้สอน(พระภิกษุสงฆ์)ในด้านไตรสิกขา และได้พัฒนาประชาชนผู้เรียนในด้านธรรมะ จึงจะ

^{๒๑} พระพุทธโฆสะ วจนา, **ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๗**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๓๐ - ๑๓๑.

^{๒๒} ดูรายละเอียดใน ชุ.อุ. (บาลี) ๒๕/๙๐-๙๓.

^{๒๓} พระพุทธโฆสะ วจนา, **ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๒**, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙-๘๑.

เป็นการเกษตรที่นำพาสังคมไปสู่ความเจริญทั้งทางด้านเศรษฐกิจสังคมสิ่งแวดล้อมและก้าวสู่ความพ้นทุกข์ได้

งานวิจัยนี้จะสามารถตอบโจทย์วิจัยนี้ได้ รวมทั้งในขณะเดียวกันก็สามารถปลูกฝังคุณธรรมทั้งมีเป้าหมายส่วนตน เป้าหมายทางสังคม และเป้าหมายอย่างสูงสุดในทางศาสนาได้ ซึ่งจะได้ชุดคำสอนทางเกษตรแบบใหม่ครอบคลุมหลักไตรสิกขา มรรคมีองค์ ๘ ประการ อาชีพเกษตรกรรม จึงเป็นอาชีพที่เป็นสัมมาอาชีพจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การพัฒนาตนทางจิตได้ดีกว่าอาชีพอื่น

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน
- ๑.๒.๓ เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธบูรณาการ

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตการวิจัยออกเป็น ๒ ส่วนดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยนี้มุ่งศึกษาแนวคิดพุทธวิธีการสอนธรรมะผ่านการเกษตรกรรมเชิงพุทธในพระพุทธศาสนาแบบเถรวาท ข้อมูลเชิงพุทธ จะศึกษาข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือสำคัญทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง มาทำการวิเคราะห์ สังเคราะห์ ส่วนวิชาการด้านศาสตร์สมัยใหม่ จากหนังสือตำราวิชาการต่างๆ แล้วนำข้อมูลที่ได้ทั้งสองส่วนมารวบรวม วิเคราะห์ สังเคราะห์ จัดลำดับเนื้อหา สร้างองค์ความรู้ใหม่จัดเตรียมสำหรับบทต่อไป

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่การศึกษาและประชากรศึกษา

ข้อมูลภาคสนามเป็นข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการศึกษายิ่ง ผู้วิจัยเลือกกลุ่มประชากรเพื่อศึกษาแบบเจาะจง (Purposive sampling) ลักษณะประชากรและการเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูลแบ่งเป็น ๔ กลุ่ม คือ

- (๑) กลุ่มสันติอโศก โดยสมณะเสียงศีล ชาตวโร และผู้รับแนวปฏิบัติ
 - (๒) กลุ่มวัดสวนแก้ว ของพระราชธรรมนิเทศ และผู้รับแนวปฏิบัติ
 - (๓) กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต และผู้รับแนวปฏิบัติ
 - (๔) กลุ่มโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี และผู้รับแนวปฏิบัติ
- โดยกลุ่มประชากรทั้ง ๔ นี้จะทำการเก็บข้อมูลแบบภาคสนาม (Field work) ใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview)

- (๑) พระสงฆ์ผู้สอนการทำเกษตร ผู้วิจัยได้กำหนดคุณสมบัติ ดังต่อไปนี้

๑. เป็นพระภิกษุที่มีความรู้ด้านธรรมะและมีความสามารถเผยแพร่คำสอนเกี่ยวกับเกษตรกรรม

เป็นอย่างดี

๒. เป็นพระภิกษุที่มีชื่อเสียงระดับจังหวัดหรือระดับประเทศ และเป็นที่ยอมรับของสังคม

๓. เป็นพระภิกษุที่นำหลักธรรมไปบูรณาการการสอนผ่านเกษตรกรรมเชิงพุทธ

จากคุณสมบัติ ๓ ข้อดังกล่าว ผู้วิจัยได้เลือก พระสงฆ์ ๔ รูป ดังนี้

๑. สมณะเสียงศีล ชาตวโร ผู้นำเกษตรอินทรีย์ไทย ศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เนินพอกิน บ้านช่องไม้ลัด ตำบลเขาน้อย อำเภอท่าม่วง จังหวัดกาญจนบุรี

๒. พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ) นักเผยแผ่ด้านเกษตร แก้ไขปัญหาให้ประชาชน เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

๓. พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด

๔. พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) พระนักวิชาการนักคิดนักเขียนนักเผยแผ่ ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย

(๒) เกษตรกรผู้รับแนวปฏิบัติ จะกำหนดคุณสมบัติ ดังนี้

๑. ทำอาชีพเกษตรกรรม เกี่ยวกับการปลูกพืช

๒. เป็นกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับรางวัล ในระยะเวลา ๓ ปีที่ผ่านมา

๓. เป็นกลุ่มเกษตรกรที่มีความสามารถด้านการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบ

๑.๔ ทฤษฎีที่ใช้เป็นกรอบในการวิจัย

แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัย กรอบแนวคิดทฤษฎี (Theoretical Framework) ที่ผู้วิจัยจะนำมาใช้เป็นฐานในการวิเคราะห์ปัญหาประกอบด้วยหลักธรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา และหลักทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่ตามนักวิชาการศาสนาและนักวิชาการทั่วไปมีดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา

(ก) หลักการทางศีล

หลักจตุศีล มัชฌิมศีล มหาศีลของพระภิกษุ เป็นข้อบัญญัติห้ามเกี่ยวกับการการประกอบอาชีพที่นับว่าไม่เป็นสัมมาอาชีพะ เช่น การค้าขายแลกเปลี่ยน การทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

หลักพระวินัยศีล ๒๒๗ ในส่วนที่เป็นข้อบัญญัติห้ามเบียดเบียนสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อม เช่นการใช้อยากำจัดวัชพืช หรือการใช้อยากำแมลง เป็นต้น

หลักจตุปาริสุทธิศีล ๔ ปาติโมกข์สังวรศีล อินทรีย์สังวรศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล และปัจฉยสันนิสิตศีล เน้นหลักการดำเนินชีวิตประกอบอาชีพโดยสุจริตไม่เบียดเบียนตนและสังคม

หลักกรรมบท ๑๐ ประการ และหลักศีล ๕ อันเป็นข้อปฏิบัติทางศีลพื้นฐานของการเป็นมนุษย์

(ข) หลักการทางธรรม

ก. หลักการทางสายกลาง มัชฌิมาปฏิปทา หรือ มรรคมงคล ๘ ได้แก่

๑. สัมมาทิฐิ ปัญญาเห็นชอบ หมายถึง มีความเข้าใจถูกต้องตามหลักของกรรม ในเรื่องการทำเกษตรที่ต้องไม่เบียดเบียนสัตว์และสิ่งแวดล้อม โดยการงดใช้สารเคมี หรือใช้แต่ปริมาณจำกัด ซึ่งจะเป็นการเบียดเบียนตนเองและสังคมสิ่งแวดล้อม

๒. สัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ หมายถึง ความคิดดำริชอบที่เป็นไปในทางกุศลหรือความดีงาม คือดำริในการประกอบอาชีพเกษตรโดยไม่เบียดเบียนสัตว์ และสิ่งแวดล้อม

๓. สัมมาวาจา เจรจาชอบ หมายถึง การประกอบอาชีพเกษตรได้ดำเนินวิธีการพูดชอบ คือ เว้นจากการพูดเท็จ พูดส่อเสียด พูดหยาบ และเพ้อเจ้อ แต่เป็นการพูดอย่างมีสติ สุภาพ และในทางสร้างสรรค์ดีงาม

๔. สัมมากัมมันตะ การทำงานที่ชอบ หมายถึง ในการลงมือทำงานเกษตรที่ชอบถูกต้อง ที่ไม่เป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม และไม่เบียดเบียนศีลธรรม เป็นความประพฤติชอบทางกาย วาจา

๕. สัมมาอาชีวะ อาชีพชอบ คือ ประกอบอาชีพที่สุจริต ไม่เอาเปรียบผู้อื่นเบียดเบียนสังคม

๖. สัมมาวายามะ ความพยายามชอบ หมายถึง ในการทำเกษตร ต้องใช้แรงงาน จำเป็นต้องมีใจรัก และเป็นกุศล มีความมุมานะพยายามไม่ทอดธุระ

๗. สัมมาสติ มีความระลึกชอบ หมายถึง การมีสติอยู่กับการทำกิจนั้นๆ ไม่ปล่อยให้พลังเผละจิตเลือนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ

๘. สัมมาสมาธิ มีความจิตให้ตั้งมั่นชอบ หมายถึง มีสมาธิในการทำ พูด คิดอยู่กับการประกอบเกษตรกรรม จะก่อให้เกิดความ สงบ สงัด จากกิเลส นิวรณ์ มีความสุขชุ่มชื่นเบิกบานใจ

ข. อิทธิบาท ๔ ได้แก่

(๑) ฉันทะ ความพอใจ ความชอบ ความมุ่งมั่น การมีอุดมการณ์ในการทำเกษตรกรรม

(๒) วิริยะ ความเพียร ความพยายาม ความขยัน ความไม่ทอดทิ้งอุปสรรคต่างๆ

(๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ ความรับผิดชอบ ความไม่ทอดธุระ ไม่นิ่งดูดาย

(๔) วิมังสา ความพิจารณาด้วยสติปัญญา รอบคอบ ในเหตุและผล

ค. สังคหวัตถุ ๔ ได้แก่

(๑) ทาน การให้ การเสียสละ

- (๒) ปิยวาจา การพูดจาไพเราะอ่อนหวาน
- (๓) อตถจริยา การประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์
- (๔) สมานัตตา มีความประพฤติสม่ำเสมอ

๑.๔.๒ ทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๑) **ทฤษฎีการเรียนรู้ (Theory of Learning)** ทฤษฎีการเรียนรู้มีอิทธิพลต่อการจัดการเรียนการสอนมาก เพราะจะเป็นแนวทางในการกำหนดปรัชญาการศึกษาและการจัดประสบการณ์ เนื่องจากทฤษฎีการเรียนรู้เป็นสิ่งที่อธิบายถึงกระบวนการ วิธีการและเงื่อนไขที่จะทำให้เกิดการเรียนรู้ และตรวจสอบว่าพฤติกรรมของมนุษย์ มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างไร โดยเฉพาะทฤษฎีเงื่อนไข (Conditioning Theories) ของพาฟลอฟ (Pavlov) และ วสันต์ (Watson)^{๒๔} ทฤษฎีการสอนนี้ ใช้เป็นแนวคิดที่ประยุกต์กับหลักพุทธธรรมเพื่อการสอนผู้เรียนผ่านกิจกรรมด้านการเกษตร เน้นการทำกิจกรรม ลงมือทำเพื่อพัฒนาคุณธรรม ศีลธรรม ของผู้เรียนให้ได้ประสบการณ์ที่ดี ซึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมเดิมที่ไม่ดี เป็นการเรียนรู้ธรรมชาติแบบใหม่

๒) **ทฤษฎี SWOT** เป็นทฤษฎีที่จะใช้ในการวิเคราะห์ องค์ประกอบภายในและภายนอกของเกษตรกร และตัวผู้สอน เพื่อทราบถึงปัญหา และแนวทางพัฒนา^{๒๕}

๓) แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ

แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและหลักทฤษฎีใหม่ ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ในหลวงรัชกาลที่ ๙ สามารถใช้เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลและบูรณาการ เพื่อสร้างรูปแบบการเกษตรเชิงพุทธบูรณาการได้ เพราะแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงและทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ มีความสอดคล้องกับหลักการเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและหลักการเกษตรทฤษฎีต่างๆมาประยุกต์เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้เป็นระบบในการทำเกษตร จะทำให้ได้รูปแบบการทำเกษตรเชิงพุทธแบบใหม่ เพื่อแก้ไขปัญหาเกษตรกรที่มีปัญหาด้านต่างๆ ดังกล่าวแล้ว

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑.๕.๑ **เกษตรกรรมสมัยใหม่** หมายถึง การเกษตรที่ผสมผสานทั้งเทคโนโลยี การเกษตรแบบใหม่และหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ช่วยแก้ไขปัญหาเกษตรกร ทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม

^{๒๔} เดิมศักดิ์ คทวณิช, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัดมหาชน, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๕.

^{๒๕} ผศ.ดร.นันทิยา หุตานุวัตร และ รศ.ดร.ณรงค์ หุตานุวัตร, **SWOT : การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

และมีส่วนพัฒนาจิตใจด้านคุณธรรมจริยธรรมให้เป็นไปตามหลักไตรสิกขา และมรรคมีองค์ ๘ ประการ เป็นสัมมาอาชีวะ

๑.๕.๒ พุทธเกษตร (Buddhist Agriculture) หรือ เกษตรแนวพุทธ หมายถึง การเกษตร โดยใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาว่าด้วยหลัก ไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) เข้ามาเพื่อทำเกษตร โดยมีเป้าหมายหลักคือพัฒนาจิตเชิงคุณธรรม จริยธรรมของเกษตรกร โดยคำนึงถึงมิติทางสังคมและสิ่งแวดล้อม

๑.๕.๓ บูรณาการ (Integration) หมายถึง การนำเอาหลักธรรมและหลักทฤษฎีสมัยใหม่ เข้ามาประยุกต์ใช้ในเกษตรกรรม เพื่อสอนธรรมผ่านกิจกรรมให้เรียนรู้และปฏิบัติไปที่ละขั้นตอนอย่างเป็นระบบ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษา “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” เป็นการศึกษาการพัฒนาเกษตรแบบใหม่ โดยใช้หลักการทางพระพุทธศาสนา ร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่ เพื่อสอนธรรมแก่ชุมชน ผ่านกิจกรรมการทำเกษตรเชิงพุทธ โดยมีจุดมุ่งหมายคือการนำพาสังคมไปสู่ธรรม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาประกอบเป็นแนวทางการศึกษา ดังนี้

๑.๖.๑ ด้านตำรา/เอกสาร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)^{๒๖} ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ต่อสังคม ในแง่เศรษฐศาสตร์แนวพุทธว่าเศรษฐกิจต่างๆ จะสมดุลและเป็นไปเพื่อประโยชน์อย่างแท้จริงต่อคน และคนอื่นจะต้องอิงอาศัยหลักพุทธธรรมเท่านั้น เป็นเศรษฐศาสตร์ที่ถูกต้องตามธรรม พระพุทธเจ้า ตรัสสอนข้อปฏิบัติที่จะทำให้มีความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ต้องมีหลักทฤษฎีธรรมมีกัตถะ ๔ ประการ คือ (๑) อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรอง พิจารณาหาวิธีการที่ แยกคายในการทำงาน มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักจัด รู้จักทำ รู้จักดำเนินการด้านเศรษฐกิจ ทำ การงานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี (๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา สามารถปกป้อง คุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ผลดี (๓) กัลยาณมิตตตา รู้จักคบหาคนดี มีกัลยาณมิตร ซึ่งเป็น องค์ประกอบสำคัญที่จะช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้นๆ ทำให้รู้เห็นช่องทางและโอกาสต่างๆ ในการทำงาน ทนต่อเหตุการณ์ ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์สินของตนอย่างถูกต้อง ไม่ถูกปาปมิตร ชัก จูงไปในทางอบายมุข ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินไม่เพิ่มพูน หรือมีแต่หดหายลงไป (๔) สมชีวิตา ความ

^{๒๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๔๙-๑๕๘.

เป็นอยู่พอดี หรือความเป็นอยู่สมดุล คือ เลี้ยงชีพแต่พอดีไม่ให้ฟุ่มเฟือย ไม่ให้ผิดเคือง หารายได้เหนือกว่ารายจ่าย มีเหลือเก็บไว้

นอกจากนั้น ท่านได้กล่าวถึง หน้าที่ของพระสงฆ์กับหลักการพัฒนาสังคมตามหลักพุทธบัญญัติว่า ต้องคำนึงถึงการพัฒนาทั้งทางความคิด จิตใจและทางวัตถุ โดยให้พัฒนาการทางจิตใจนำพัฒนาการทางวัตถุ และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุเคราะห์ชาวบ้าน ในขณะที่เดียวกันก็ต้องไม่ลืมนิรักษาระธรรมวินัย ไม่ช่วยเหลือชาวบ้านโดยฝ่าฝืนพระวินัย และไม่คลุกคลีกับชาวบ้านจนเกิดอุปสรรคในการแสวงหาความพ้นทุกข์ของตน หลักการพัฒนาตามแนวพุทธ สรุปได้ คือ (ก) การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน (ข) การพัฒนาเพื่อความพ้นทุกข์ (ค) การทำลายกิเลสตัณหา (ง) การส่งเสริมการทำหน้าที่ และ (จ) การส่งเสริมการพึ่งตนเอง หลักพุทธศาสนาถือว่าการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน หากจิตใจยังไม่พัฒนายังมีความหลงผิด และเป็นอกุศล ย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาทางวัตถุและการสร้างสรรค์งานภายนอกให้บรรลุเป้าหมายได้ ในฐานที่พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปว่าเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์จึงควรพัฒนาตนเอง^{๒๗} และยังคงกล่าวถึงหลักการพึ่งตนเอง เพื่อสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชน อาจแยกแยะโดยหลักสำคัญ ๕ ประการ^{๒๘} ได้แก่

๑. ด้านจิตใจ ทำตนให้เป็นที่ยิ่งของตนเอง มีจิตสำนึกที่ดี สร้างสรรค์ให้ตนเองและชาติโดยรวม มีจิตเอื้ออาทร ประณีประนอมเห็นประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง
๒. ด้านสังคม แต่ละชุมชนต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นอิสระ
๓. ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้ใช้และจัดการอย่างฉลาด พร้อมทั้งหาทางเพิ่มคุณค่า โดยให้ยึดอยู่บนหลักการของความยั่งยืน
๔. ด้านเทคโนโลยี จากสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เทคโนโลยีเข้ามามีทั้งดีและไม่ดี จึงต้องแยกแยะบนพื้นฐานของภูมิปัญญาชาวบ้าน และเลือกใช้เฉพาะที่สอดคล้องกับความต้องการและสภาพแวดล้อม
๕. ด้านเศรษฐกิจ แต่เดิมนักพัฒนามักมุ่งที่การเพิ่มรายได้ และไม่มีที่มุ่งที่การลดรายจ่าย ในเวลาเช่นนี้จะต้องปรับทิศทางใหม่ คือจะต้องมุ่งลดรายจ่ายก่อนเป็นสำคัญและยึดหลักพออยู่ พอกิน พอใช้

นอกจากนี้แล้ว พระพรหมคุณาภรณ์ได้ แสดงทัศนะพระสงฆ์กับหลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธสำหรับสอนชุมชนต้องเข้าใจหลักว่า พุทธศาสตร์เป็นจริยธรรมที่มีความสัมพันธ์และสำคัญต่อ

^{๒๗} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต), พระกับปามีปัญหาอะไร, (นนทบุรี : ภาพพิมพ์ ๒๕๓๕), หน้า ๖-๗.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: โกมลคีมทอง, ๒๕๓๑). หน้า ๒๐.

เศรษฐกิจ เพราะเป็นคุณค่าทางจิตใจ คุณธรรมที่จะดำเนินกิจกรรมทางการผลิต ให้เรามีความขยัน ซื่อสัตย์ รักงาน ตรงต่อเวลา เพื่อให้มีคุณภาพในการผลิตและดำรงชีวิตอย่างผาสุก^{๒๙}

ด้านวิธีการสอนของพระสงฆ์ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้แสดงหลัก พุทธวิธีและ อูบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้าในหนังสือพุทธวิธีในการสอน ดังนี้^{๓๐}

วิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ๓ อย่าง

๑. วิธีแบบสากัจฉา หรือสนทนา เป็นวิธีที่ใช้สอนเมื่อมีคนมาเฝ้าแล้วยังไม่เลื่อมใสศรัทธา ทรงใช้วิธีนี้เพื่อคนที่ยังไม่รู้ให้เข้าใจหลักธรรมเป็น

๒. วิธีแบบบรรยาย วิธีการนี้ทรงใช้เมื่อมีการประชุมของพระสงฆ์หรือประชาชนจำนวนมาก ผู้ฟังมีพื้นฐานความรู้ความเข้าใจและเลื่อมใสดีอยู่แล้ว คนที่มาอยู่ในระดับเดียวกันจึงใช้วิธีบรรยายแบบ กว้างๆ

๓. วิธีตอบปัญหา ผู้ที่ถามานั้นส่วนมากเป็นผู้มีนิสัยถือลัทธิศาสนาอื่น มาเพื่อถามความสงสัย ในข้อธรรมต่างๆ ซึ่งพระองค์มีวิธีการตอบ เช่น เอกัณสพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ต้องตอบตรงไปมา ตายตัว) เช่น จักขุเป็นอนิจจังหรือ ก็ตอบได้ว่า ถูกต้อง หรือการใช้วิธีปฏิบัติญาณพยากรณ์ปัญหา (ปัญหาที่ต้องถามก่อนตอบเพื่อให้เกิดความชัดเจนก่อน) ดังนี้ เป็นต้น

๔. วิธีแบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อมีพระภิกษุทำความผิด พระองค์จะทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์ และสอบถามผู้ทำผิดเพื่อให้ยอมรับ แล้วจึงบัญญัติสิกขาบทขึ้นมา จึงเป็นที่ยอมรับของสังคม

กลวิธีและอูบายประกอบการสอนของพระพุทธเจ้า

๑. การยกอุทาหรณ์และการเล่านิทานประกอบ การยกตัวอย่างประกอบคำอธิบายและการ เล่านิทานประกอบการสอนช่วยให้เข้าใจความได้ง่ายและชัดเจน ช่วยให้จำแนก เห็นจริงและเกิดความ เพลิดเพลินทำให้การเรียนการสอนมีรสชาติยิ่งขึ้น ดังเรื่องนิทานชาดกที่มีอยู่ถึง ๕๔๗ เรื่อง

๒. การเปรียบเทียบด้วยข้ออุปมา คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยาก ปรากฏความหมาย เด่นชัดออกมา และเข้าใจง่ายขึ้น โดยเฉพาะมักใช้ในการอธิบายสิ่งที่เป็นามธรรม เปรียบให้เห็นชัด ด้วยสิ่งที่เป็รูปธรรม หรือแม้เปรียบเรื่องที่เป็รูปธรรมด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้เนื้อความ หนักแน่นเข้า เช่น "ภูเขาศิลาล้วน เป็แท่งทึบ ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม ฉันทิ บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาและสรรเสริญ ฉันทัน" การใช้ข้ออุปมานี้ เป็กลวิธีประกอบการสอนที่ พระพุทธองค์ทรงใช้มากที่สุด

^{๒๙} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธศาสตร์, หน้า ๑๖.

^{๓๐} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๕๐-๕๑.

๓. การใช้อุปกรณ์การสอน_การใช้อุปกรณ์ประกอบนี้ทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ง่าย เช่น การสอน พระราहुล ทรงใช้วัตถุกะลามะพร้าวเหน้าใส่แล้วคว่ำลง ทรงสอนเรื่องการพูดเท็จของสมณะเหมือนน้ำ ในกะลา^{๓๑}

๔. การทำเป็นตัวอย่าง วิธีที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะทางจริยธรรม คือการทำเป็น ตัวอย่าง ซึ่งเป็นการสอนแบบไม่ต้องกล่าวสอน เป็นทำนองการสาธิตให้ดู แต่ที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำ นั้นเป็นไปในลักษณะที่ทรงเป็นผู้นำที่ดี เช่น พระองค์ทรงเสด็จไปพบพระภิกษุผู้อาพาธไม่มีใครเหลียวแลจึงทรงพยาบาลภิกษุนั้นด้วยพระองค์เอง และตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาลพวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุ อาพาธเถิด"^{๓๒}

๕.การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่ การเล่นภาษาและเล่นคำเป็น ความสามารถใช้ภาษาผสมปฏิภาณของพระพุทธองค์บางทีเขาพูดถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มี ความหมายเชิงลบ พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำเดียวกันแต่เป็นความหมายเชิงบวก

๖.อุปายเลือกคน และการปฏิบัติรายบุคคล การเลือกคนเป็นอุปายสำคัญในการเผยแผ่พระ ศาสนา ในการประกาศธรรมในยุคแรกจะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงเลือกที่จะสอนบุคคลที่เป็นเจ้า ลัทธิมีชื่อเสียงก่อน สอนบุคคลชั้นนาก่อน

๗. การรู้จักจังหวะและโอกาส ผู้สอนต้องรู้จักใช้จังหวะและโอกาสให้เป็นประโยชน์ เช่นเมื่อ ผู้เรียนยังไม่พร้อมก็ยังไม่สอน รอคอยให้เกิดความพร้อมก่อนค่อยสอน

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ ทรงเลือกใช้วิธีการที่เหมาะสมกับอัธยาศัยของผู้ฟังเป็น หลัก เช่น ทรงสอนคนที่มีอัธยาศัยดีด้วยวิธีละมุนละไม คนหยาบกระด้างด้วยวิธีที่เหมาะสม

๙.การลงโทษและให้รางวัล ทรงใช้หลักการบริหารที่ตั้งอยู่บนฐานของธรรมะทรงใช้หลักยก ย่องและให้เกียรติ และชมเมื่อเวลาที่ควรชม

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า เมื่อเกิดปัญหาขึ้นในการสอนกับผู้คนต่างๆ ทรงใช้วิธี แก้ปัญหาได้เหมาะสม เช่น พระองค์เผยแผ่ศาสนา มีผู้คนเลื่อมใสทั้งบ้านเรือนมาบวชเป็นจำนวนมาก ทำให้พ่อแม่ ขาดลูกสืบสกุล ครอบครัวขาดสูญเสีย ภรรยากลายเป็นม่ายเพราะสามีบวช เกิดกระแส ต่อต้าน ดำว่าพระภิกษุ พระพุทธองค์จึงแนะนำให้พระภิกษุตอบโต้ด้วยการกล่าวความจริงว่า พระศาสดา ทรงแนะนำสั่งสอนแต่ในเรื่องที่ดีงาม ไม่ได้นำกุลบุตรเหล่านั้นไปสู่ทางที่ไม่ชอบ แล้วจะมาดำ่ว่าทำไม เป็นต้น

^{๓๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า, หน้า ๕๔-๕๕.

^{๓๒} วิ.ม.(ไทย) ๕/๑๖๖/๓๑๒).

งานของพระพรหมคุณาภรณ์มีส่วนสัมพันธ์กับงานวิจัยนี้ ๒ ส่วน กล่าวคือ (๑) บทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์กับชุมชนในด้านการเผยแผ่สอนธรรม และ(๒)รูปแบบวิธีการสอนธรรมของพระพุทธรูปเจ้ามีหลากหลายแบบโดยเฉพาะการสอนแบบวางเงื่อนไขให้ปฏิบัติตามไปทีละขั้นตอนเป็นการสอนให้คนที่มิทุกข์มากได้เรียนรู้ปฏิบัติไปตามลำดับจนเข้าใจ พระพรหมคุณาภรณ์กล่าวถึงสองส่วนนั้นแยกกันและไม่มีกระบวนการในการนำไปใช้กับเกษตรกรอย่างชัดเจน ดังนั้นงานวิจัยนี้จะหาคำตอบในการประยุกต์ใช้การสอนธรรมผ่านเกษตรกรร่วมกับเกษตรกร

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร ^{๓๓} ได้กล่าวถึงกระแสพระพุทธรูปศาสนาเพื่อสังคม (Socially Engaged Buddhism) คือการที่สังคมเกิดปัญหาความยากจน ปัญหาเสื่อมโทรมด้านศีลธรรม หรือปัญหาการล่มสลายของครอบครัว ชุมชน และสังคม แล้วชาวพุทธไทยกลุ่มหนึ่งมองว่าปัญหาวิกฤตเหล่านี้เกิดจากการพัฒนาที่มุ่งเน้นแต่เรื่องเศรษฐกิจโดยละเลยมิติทางสังคม ศาสนา และวัฒนธรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปศาสนาแบบจารีตในสังคมไทย นับตั้งแต่รัฐแยกการศึกษาของประชาชนออกจากวัดในสมัยรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา สถาบันศาสนาแทบจะถูกตัดขาดจากการกำหนดทิศทางของสังคมเลยก็ว่าได้ ดังนั้น ชาวพุทธบางกลุ่มจึงได้เสนอแนวคิดในการฟื้นคืนชีพบทบาทของพระพุทธรูปศาสนาขึ้นมาใหม่ เพื่อให้มีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมปัจจุบัน รวมทั้งการตีความพุทธธรรมแบบใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ บุคคลสำคัญที่พยายามอธิบายคำสอนทางพระพุทธรูปศาสนาให้มีมิติทางสังคม เช่น พุทธทาสภิกขุ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) พระไพศาล วิสาโล นพ. ประเวศ วสี สุลักษณ์ ศิวรักษ์ เครือข่ายพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ (พ.พ.ส.) (International Network of Engaged Buddhists-INEB) ถือว่าเป็นขบวนการพระพุทธรูปศาสนาเพื่อสังคมในระดับนานาชาติที่พยายามบูรณาการพระพุทธรูปศาสนาเพื่อแก้ปัญหาสังคมยุคใหม่ ตั้งขึ้นโดยการนำของสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ โดยมีบุคคลสำคัญหลายท่านให้การอุปถัมภ์ เช่น องค์ทะไล ลามะ สมเด็จพระมหาโชชนันทะแห่งกัมพูชา พระดิช นัท อันท์ พุทธทาสภิกขุ นอกจากนั้น ยังมีผู้เข้าร่วมเป็นสมาชิกอีกกว่า ๕๐๐ ท่านจากประเทศต่าง ๆ กว่า ๔๐ ประเทศ บทบาทสำคัญอย่างหนึ่งของเครือข่ายพุทธศาสนิกเพื่อสังคมนานาชาติ คือ การมุ่งพัฒนาแนวคิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาเพื่อสังคมที่มีฐานอยู่บนความมีสติ ปัญญา และกรุณา รวมทั้งการตีความศีล ๕ แนวใหม่เพื่อสามารถตอบปัญหาสังคมโลกยุคใหม่ที่เต็มไปด้วยความสลับซับซ้อน

งานของพระมหาสมบุญเป็นการเปิดพื้นที่ให้เห็นภารกิจจำเป็นของพระสงฆ์โดยภาพกว้างที่รวมทุกนิยามที่ทำงานด้านพระพุทธรูปศาสนาเพื่อสังคม จึงนับว่าพระสงฆ์เหล่านั้นก็ทำกิจกรรมการสอนธรรมโดยใช้การเกษตรเป็นตัวขับเคลื่อน มีชุดคำสอนจำนวนหนึ่งเพื่อให้ประชาชนได้เข้าใจในอาชีพ

^{๓๓} พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, "พระพุทธรูปศาสนาเพื่อสังคม : กระบวนทัศน์ใหม่เกี่ยวกับเบญจศีล", การศึกษากับความเป็นพลเมืองโลกมุ่มมองพระพุทธรูปศาสนา, บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ ๒๕๕๖, กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี่ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๕๔.

ของตน และพระสงฆ์ต้องลงไปทำหน้าที่ตรงจุดนั้นให้มากเป็นทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยนี้ ส่วนช่องว่างทางวิชาการที่ยังขาดอยู่ คือ การสร้างรูปแบบคำสอนแบบใหม่เพื่อใช้ในการสอนธรรมผ่านเกษตรกรรม

พระสุบิน ปณีโต^{๓๔} เป็นผู้นำในด้านการเผยแผ่ธรรมผ่านกิจกรรม โดยได้พูดถึงประสบการณ์การทำงานเผยแผ่โดยการสอนให้ชาวบ้านปฏิบัติผ่านกิจกรรมกลุ่ม “สัจจอมทรัพย์” ว่า ปัจจุบันเราไม่อาจสอนธรรมแบบเดิมด้วยการเทศนาเพียงอย่างเดียวได้ ชาวบ้านประสบปัญหาหากพระมีแต่พูดสอนไม่สามารถแก้ไขปัญหาให้ชาวบ้าน สุดท้ายชาวบ้านที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหนี้สินจนต้องขายที่ดินให้นายทุนไปจนวัดถูกล้อมรอบด้วยโรงงานไม่มีชุมชนเหลืออยู่ จึงได้เปลี่ยนแนวมาสอนธรรมด้วยวิธีใหม่ผ่านกิจกรรมตั้งเป็นกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ขึ้นมา เพื่อมุ่งแก้ไขปัญหาการชาวบ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ และได้แสดงทัศนะการสอนธรรมผ่านกิจกรรมว่า หลักการระบบสัจจะสะสมทรัพย์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและหลักธรรมในพระพุทธศาสนาเพื่อฟื้นฟูวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเป็นองค์รวม โดยเริ่มต้นจากชุมชน เพื่อนำไปสู่ความแข็งแกร่งของระบบเศรษฐกิจของสังคม ทั้งสามารถช่วยเหลือตนเองได้

งานของพระสุบิน ปณีโต มีความชัดเจนในด้านการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาเข้าไปวางเงื่อนไขเพื่อให้ชาวบ้านได้ปฏิบัติง่ายและเห็นผลเป็นรูปธรรม เป็นตัวอย่างที่ดีในแง่หลักการไปประยุกต์ใช้กับทุกอาชีพ สัมพันธ์กับงานวิจัยนี้ตรงที่ ใช้หลักการเดียวกัน และจะเติมเต็มงานวิจัยให้ทรงคุณค่ามากยิ่งขึ้น แต่ที่ยังขาดอยู่คือ การเข้าไปสอนชาวเกษตรกรรมมีรูปแบบวิธีการสอนอย่างไร ซึ่งงานวิจัยนี้จะให้คำตอบ

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี)^{๓๕} กล่าวถึงการสอนชาวนาหรือเกษตรกรซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากจึงได้เปิดมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ขึ้น เพื่อสอนทั้งเรื่องทางโลกและทางธรรมผสมกัน สอนการดำเนินชีวิต การอยู่รอดของผู้คน โดยให้นิยามว่า "มหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ (Buddhist Economics)" สอนความรู้เรื่องทำมาหากินให้ชาวบ้านผู้สนใจ เน้น "การเรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตรง" (Learning by Doing) หวังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ

"โรงเรียนชาวนา" เป็นจุดแรกของการเรียนรู้พุทธเศรษฐศาสตร์ หลังจากเปิดอบรมให้กับผู้สนใจทำเกษตรอินทรีย์เมื่อปีก่อน รุ่นแรกมีผู้เข้าอบรมจำนวน ๕๐๐ คน และรุ่นที่ ๒ อีก ๒,๐๐๐ คน

^{๓๔} พระสุบิน ปณีโต, สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑), หน้า ๑๑.

^{๓๕} ทำเกษตร แบบพุทธเศรษฐศาสตร์, ไทยโพสต์ [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.thaipost.net/sunday/100313/70678> [๒ สิงหาคม ๒๕๕๗].

โดยมีวิทยากรที่เป็นปราชญ์ด้านการเกษตร หรือที่เรียกว่า "เกษตรจารย์" เป็นผู้ให้ความรู้ ขณะนี้ มีผู้สนใจที่จะอบรมมากขึ้นเรื่อยๆ ซึ่งไม่ได้มีแต่เกษตรกรในจังหวัดเชียงรายเท่านั้น แต่จังหวัดใกล้เคียงอื่นๆ ที่พอรู้ข่าวก็สนใจสมัครเข้ามาอบรมกับทางไร่เชิญตะวัน ซึ่งมีพื้นที่จำนวน ๑๖๐ ไร่ พื้นที่เกือบครึ่งของไร่ถูกแปลงสภาพกลายเป็นแปลงปลูกผักปลอดสารพิษ ไม่ว่าจะเป็นกะหล่ำปลี เสาวรส ผักกาดแก้ว บร็อกโคลี กระเจี๊ยบ มะเขือ โรงเพาะเห็ด ฯลฯ รวมทั้งผืนนาที่ยึดแนวเกษตรอินทรีย์ไม่ใช้สารเคมีในการปลูกผู้ที่ดำเนินการปลูกพืชผักนั้นก็คือชาวบ้านในพื้นที่นั่นเอง

วิถีเกษตรอินทรีย์กับพุทธศาสนาจะไปด้วยกันได้ดีเกินคาด เห็ดดอกโตๆ หรือกะหล่ำปลีของที่นี้ก็หัวใหญ่มากหนักหลายกิโลกรัม ท่านจะเปิดเทปธรรมะไว้ที่โรงเพาะเห็ด ซึ่งปรากฏว่าเห็ดออกมาดอกโตมาก โตกว่าที่ขายในท้องตลาด หรือแม้แต่เสาวรสก็ได้ฟังธรรมะด้วยเช่นกัน พุทธเศรษฐศาสตร์ในที่นี้หมายถึงการทำมาหากิน ตามแนวพุทธ ยึดหลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ทั้งทางเศรษฐกิจและสังคม การปลูกผักเกษตรอินทรีย์ ก็เพราะจะทำให้คนทำปลอดจากสารเคมีและผู้บริโภคก็ปลอดภัย และที่หยิบมาทำก็เพราะมีคำสอนของพระพุทธเจ้าเรื่องสัมมาอาชีพ แต่คำสอนของพระองค์ไม่ได้มีการหยิบขึ้นมา ที่คนเราทำมาหากินไม่ขึ้น เพราะทำไม่ถูก หรือคอร์รัปชัน ไม่ได้เป็นการทำมาหากินที่อยู่บนหลักการ ทำมาหา "ธรรม" ซึ่งจะทำให้คนเราประสบความสำเร็จทั้งทางโลกและทางธรรม เรื่องปากท้องเป็นเรื่องใหญ่มาก เข้าทำนองถ้า "ท้องไม่อิ่ม ธรรมก็ไม่อ่อน" เรื่องเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องใหญ่มาก เป็นเรื่องสรรพวิทยา ถ้าเราแก้ปัญหาปากท้องได้ คนก็จะสงบใจ พร้อมรับธรรมะ ปณิธานของมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ คิดให้ทุกคนหลุดพ้นจากความจน ไม่ใช่คนรวยเท่านั้นที่มาเรียนที่โรงเรียนชาวนา เราไม่เก็บเงิน ใครใคร่อยากมาเรียนก็มาเรียน ถ้าเก็บเงินคนจนก็ไม่มีโอกาส เข้ามาเรียน อาตมาอยากปลดแอกความรู้ ให้คนจนมีโอกาสดูแลหาความรู้จากที่นี่ได้เลยไม่ต้องมีระบบอะไรไม่มีปริญญาแต่ก็ได้ความรู้กลับไปช่วยชีวิตเขาให้มีกินมีใช้ได้

"เกษตรจารย์" ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญของโครงการ มีเกษตรจารย์บางคนเคยผ่านบทเรียนชีวิตมาแล้ว บางคนเคยล้มลุกคลุกคลานเคยเป็นหนี้เป็นสินหลายล้าน ในที่สุดก็มาค้นพบวิถีเกษตรอินทรีย์ ทำให้ปลดหนี้ปลดสินได้ และเข้าใจในการใช้ชีวิตมากขึ้น ส่วนความรู้ทางด้านการเพาะปลูกพืชก็ทดลองค้นพบด้วยตัวเอง เช่น รู้วิธีแก้ดินเปรี้ยว ดินเค็มต้องทำอะไร ใช้ปุ๋ยแบบไหน จึงจะให้ผลผลิตดี และขอปวารณาตัวเผยแพร่ความรู้ให้คนอื่นฯ โดยไม่หวังผลตอบแทน นอกจากนี้ยังมีองค์กรภาครัฐอื่นๆ ที่เข้ามาสนับสนุนโครงการ ถ่ายทอดความรู้แง่มุมต่างๆ กัน เช่น ธนาการเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ก็จะมาให้ความรู้เรื่องการทำบัญชีครัวเรือน เป็นต้น

หลายคนที่มาเรียนรู้วิถีพุทธเศรษฐศาสตร์ที่ไร่เชิญตะวัน พอกลับไปแล้วถึงกับ "เปลี่ยนชีวิต" ตลอดระยะเวลาอบรมแค่ ๓ วัน แต่มีลูกศิษย์บางคนพอกลับไปบ้านก็เลิกทำงานแบงก์ เลิกกินเงินเดือนหันไปเพาะเห็ดขายทุกวันนี้มีรายได้เข้ามาทุกวันมีฐานะดีขึ้นทันตาเห็น

โครงการของเราทำเพื่อเป็นแรงบันดาลใจ ซึ่งแรงบันดาลใจนี้สำคัญมาก ตัวอย่างของผู้ที่อบรมที่โรงเรียนชาวนา ไร่เชิญตะวัน และกลับไปทำเกษตรเองที่บ้านจนร่ำรวย อาจจะเกินระดับของความพอเพียง ในคอร์สอบรมไม่ได้มีแต่การสอนความรู้เรื่องการทำเกษตรอินทรีย์เท่านั้น ยังมีการสอนธรรมะ เพื่อจัดการกับ "ความโลภ" ควบคู่กันไปด้วย สอนหลักธรรม ที่เรียกว่า "หัวใจเกษตร" เป็นการเรียนรู้ "วิชาชีวิต" เนื้อหาหลักเป็นเรื่องการจัดการการเงิน การจัดการกิเลส ท่านสอนเกษตรกรโดยเน้นย้ำว่า ถ้าเขาไม่เข้าใจหัวใจของเงินทองเป็นของมายา แต่ข้าวปลาเป็นของจริง ไม่มีใครเอาเงิน ๑๐๐ ล้านกินเข้าปากได้ อะไรคือจุดเปลี่ยน ก็คือ เราต้องตระหนัก ๓ ประการและควบคุมให้ได้คือ (๑) ตัณหาไม่รู้จบ ถ้าควบคุมไม่ได้จะก่อให้เกิดความยุ่งยากในชีวิต (๒) ทรัพยากรในโลกมีจำกัด ควรครอบครองเท่าที่พอมีชีวิตอยู่ได้เท่านั้น (๓) เรามีเวลาจำกัดเราต้องตายไปจากโลกนี้

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี กล่าวถึงหลักเศรษฐศาสตร์เชิงพุทธในหนังสือเศรษฐศาสตร์แห่งความสุข^{๓๖} โดยจำแนกอธิบายธรรมะภายใต้ความสุข ความต้องการความสุขของมนุษย์ การบริโภคที่ประเสริฐจะต้องมีสติรู้เท่าทันไม่ก่อให้เกิดทุกข์ เป็นปัจจัยสันนิสิตศีล จะพบกับคุณค่าแท้ และเป็นนายของการบริโภค เปลี่ยนแรงจูงใจได้ก็จะพบความสุขแบบใหม่ขึ้นมาแทน

ท่านอธิบายความสำคัญกับหลักเศรษฐศาสตร์กระแสหลักว่า ต้องรู้จักธรรมชาติของมนุษย์ทุกรูปนามล้วนมีความอยากเป็นเจ้าเรือน แต่แทนที่จะหาทางให้มนุษย์หลุดพ้นจากการตกเป็นทาสความอยาก กลับหาวิธีเอาประโยชน์จากความอยากมากกว่า ด้วยวิธีการกระตุ้นความอยากให้มีชีวิตชีวาพัฒนาเพิ่มขึ้นอย่างวิจิตรพิสดาร แม้เศรษฐศาสตร์กระแสหลักจะส่งเสริมให้มีการบริโภคอย่างมีสติเลือกอย่างมีวิจารณญาณ แต่เอาเข้าจริง สิ่งนี้ก็ไม่ใช่ว่าจะจริงจัง ไม่ใช่ประเด็นสำคัญนัก เป็นแต่เพียงการกล่าวถึงในเชิงทฤษฎีเท่านั้น เพราะในโลกความเป็นจริงแล้ว สิ่งที่เศรษฐศาสตร์กระแสหลักส่งเสริมให้มนุษย์มีกันให้มากก็คือ การวิ่งสนองความอยากเพราะเชื่อมั่นว่า การบริโภคมาก เป็นรากฐานของความสุขมากกว่า ฐานคิดของเศรษฐศาสตร์กระแสหลักยังมองความโลภว่าเป็นสิ่งที่ดี (greed is good) ซึ่งนับเป็นจุดเน้นที่ต่างจากพุทธเศรษฐศาสตร์ที่มองตรงกันข้ามจะเห็นได้ว่าพระมหาวุฒิชัยมองหลักเศรษฐศาสตร์ว่ามีปัญหาไม่ก่อให้เกิดปัญญา และทิ้งปัญหาให้แก่โลกใบนี้ไว้มากมาย หลักพุทธจึงเป็นหลักที่แก้ปัญหามาได้ทุกส่วน เข้ากันได้กับทุกอาชีพและเป็นแสงสว่างทางปัญญาที่ทุกคนต้องเรียนรู้เข้าใจไปให้ถึง

^{๓๖} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, เศรษฐศาสตร์แห่งความสุข, (สมุทรปราการ: ออฟเซ็ทพลัส จำกัด, ๒๕๕๘),

ทินพันธุ์ นาคะตะ^{๓๗} กล่าวว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระศาสนาที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ได้มาก ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่ง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบว่า พระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้งด้านศีลธรรมจรรยาภิกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบท นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ให้บริการอื่นๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน พระสงฆ์นับเป็นสถาบันที่ได้รับความเคารพ เป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และห่างไกลการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เพียงเป็นศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการแลความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย

ภัทรพร สิริกาญจน^{๓๘} กล่าวว่า พระสงฆ์ได้ใช้หลักธรรมทางพุทธศาสนาไปประยุกต์กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ (๑) การปลูกฝังธรรมะในจิตใจ หมายถึง การหล่อหลอมความคิด ทศนคติของชาวบ้าน ตลอดจนอารมณ์ความรู้สึกต่างๆ ด้วยหลักธรรมเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตหลักธรรมชี้ให้เห็นว่าสิ่งทั้งหลายไม่อยู่โดดเดี่ยว แต่มีความสัมพันธ์สอดคล้องเป็นเหตุปัจจัยต่อกัน เมื่อต้องการผลเช่นใด ก็ต้องสร้างเงื่อนไขหรือเหตุปัจจัยเช่นนั้น เช่น เมื่อต้องการพ้นจากความยากจนก็ต้องขยันหมั่นเพียรและต้องแก้ไขสาเหตุของความยากจน เมื่อต้องการให้พืชผลเจริญงอกงามก็ต้องทำนุบำรุงและขจัดภัยของพืชเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีหลักธรรมอื่นๆ ที่เสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจในพุทธธรรม คือ หลักอภิทธิบาท ๔ ว่าด้วย ฉันทะ พอใจ วิริยะ ความพากเพียร จิตตะ ความเอาใจใส่ วิมังสา หมั่นไตร่ตรองงานที่ทำ อันเป็นผลให้การทำงานมีผลดี ทำให้การงานมีความรอบคอบถี่ถ้วนและเกิดประโยชน์มากที่สุดมีคุณภาพ (๒) การพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจและการเดินทางสายกลาง หมายถึง การลงมือประกอบการทำงานมาหากินด้วยตนเองโดยทำเกษตรแบบผสมผสาน เช่น ทำนาและเลี้ยงปลาในร่องนาไปด้วย หรือทำไร่แบบผสมผสาน ปลูกพืชหมุนเวียน ในการพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจแบบผสมผสานนี้จะได้ผลดีต่อเมื่อผู้ประกอบการใช้วิธีการเดินทางสายกลางตามหลักพระพุทธศาสนา คือ มีเป้าหมายในการเลี้ยงตนเองเท่านั้น ตามหลักกินอยู่แต่พอดี ไม่ใช่เพื่อกินดีอยู่ดี จึงไม่มีความจำเป็นที่จะขยายงานให้มีขนาดใหญ่โตเกินความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ไม่หวังผลทางการค้าและ

^{๓๗} ทินพันธุ์ นาคะตะ, พระพุทธศาสนากับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๓๘} ภัทรพร สิริกาญจน, บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท, (สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

กำไรธุรกิจ ผู้สามารถอยู่ได้อย่างมีความสุข มีชีวิตที่เรียบง่ายและสันโดษ ผู้ที่ประกอบอาชีพโดยพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจจึงเป็นผู้เดินทางสายกลาง พวกเขาไม่ร่ำรวยล้นฟ้า แต่ก็ไม่ลำบากยากจน สามารถดำรงชีพอยู่ได้อย่างมีความสุข

สรานนท์ ไยบำรุง^{๓๙} ได้กล่าวถึงการเกษตรกรรมใหม่ในหนังสือ "ข้าวนอกนา นวัตกรรมการปลูกข้าวแนวใหม่" ได้รวบรวมเกี่ยวกับนวัตกรรมใหม่ๆ ในการปลูกข้าวแบบอินทรีย์ ไม่ใช่เคมี ดันทุนต่อผลผลิตสูงสรุปความดังนี้

การทำนาของคนไทยสมัยก่อนทำตามสภาพแวดล้อมที่ตนอาศัยอยู่และมักจะปลูกเพื่อกินเป็นหลัก แต่ต่อมาการปลูกข้าวกลายเป็นอาชีพที่ปลูกเพื่อขายที่ต้องการผลผลิตมากๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตลาดทั้งภายในและนอกประเทศ จึงทำให้วิธีการทำนากลายเป็นแปลงใหญ่ ใช้ปัจจัยการผลิตมากต้นทุนสูง ซึ่งต่อมาก็ทำให้ต้องหันไปใช้สารเคมีและเครื่องจักรสมัยใหม่ในการทำนา อย่างไรก็ตามรูปแบบการทำนาก็ได้มีการพัฒนาไปตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจ สังคม และสภาพสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป เช่น ต้นทุนการผลิตที่สูงขึ้น แรงงานที่ขาดแคลน น้ำที่ใช้ในการทำนาลดลง พื้นที่ทำนาปลูกข้าวมีน้อยลง อากาศที่แปรปรวนไม่ตรงตามฤดูกาล จึงทำให้เกิดการพัฒนา นวัตกรรมการทำนาแบบใหม่ๆ ที่น่าสนใจหลายวิธี เช่น นาโยนกกล้า เป็นการทำนาโดยเพาะกล้าในถาดเพาะกล้า แล้วนำไปโยนในแปลงนาที่ไถคราดดีแล้ว ทำให้ประหยัดเมล็ดพันธุ์ข้าว ประหยัดแรงงานและเวลาในการปลูกข้าวอย่างมาก เมื่อเปรียบเทียบกับ การปักดำ ข้าวต้นเดียว เป็นการปลูกข้าวด้วยวิธีปักดำแต่ปักดำข้าวเพียงต้นเดียว ทำให้ประหยัดพันธุ์ข้าว ประหยัดน้ำในการทำนา ข้าวแตกกอดี นอกจากนั้นยังมีวิธีการทำนาแบบประยุกต์สำหรับคนที่ไม่มีที่นาหรือมีพื้นที่น้อยทั้งคนในชนบทและคนในเมืองก็สามารถปลูกข้าวกินเองได้ ไม่อายใคร เช่น นาในบ่อซีเมนต์ นาในวงซีเมนต์ นาบนฝ้ายาง ปลูกข้าวบนหลังคา ที่สามารถใช้พื้นที่ข้างบ้านหรือหลังบ้าน ไม่ว่าจะเป็นพื้นดินหรือพื้นปูนก็ปลูกข้าวได้ เป็นวิธีที่ง่าย ทุกคนทำได้ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ หรือแม้แต่คนลายนน้ำ ที่ทำให้คนริมน้ำไม่มีที่ดินก็สามารถปลูกข้าวกินได้อย่างเพียงพอ

วิฑูรย์ ปัญญากุล^{๔๐} ได้พูดถึงการพัฒนาระบบเกษตรที่ยั่งยืน ในแง่โอกาส และข้อจำกัดไว้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาระบบการเกษตรยั่งยืน มีทั้งทางนิเวศเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการเมือง กระบวนการหรืออิทธิพลบางอย่างจะมีผลอย่างมากต่อฟาร์ม เช่น สงคราม สถานการณ์ทางการเมือง การอพยพแรงงาน ปัจจัยการผลิตมีราคาแพง และราคาผลผลิตการเกษตรตกต่ำ ซึ่ง

^{๓๙} สรานนท์ ไยบำรุง และคณะ, ข้าวนอกนา นวัตกรรมการปลูกข้าวแนวใหม่, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เกษตรกรรมธรรมชาติ, ๒๕๕๗), หน้า ๖-๗.

^{๔๐} วิฑูรย์ ปัญญากุล แปล, เกษตรยั่งยืน วิธีการเกษตรเพื่ออนาคต (Farming for the Future), กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๕๕๖, หน้า ๕๒.

ปัจจัยเหล่านี้อาจมีผลขัดขวางการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืนในระดับฟาร์มหรือ ชุมชน ดังนั้น การพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน จึงจำเป็นต้องแก้ไขปัญหาดังกล่าวทั้งทางด้านเทคนิค ตลาด นโยบาย แรงจูงใจ และการศึกษา ยกตัวอย่างในกรณี ประเทศอินเดียเสนอว่า ถ้าจะพัฒนาเกษตรยั่งยืนสำหรับเกษตรกรรายย่อยเพื่อส่งเสริมการปลูกไม้ยืนต้น จะต้องเริ่มจากการจัดทำยุทธศาสตร์นโยบายผสมผสาน ที่ประกอบด้วย การแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ไม้ และการขออนุญาตตัดฟันไม้ยืนต้น การขนส่ง การตลาด การฝึกอบรม และการพัฒนาระบบการบริหารจัดการโดยรวม ในบางครั้งข้อจำกัดของการพัฒนาเกษตรยั่งยืนในชนบทจะเกี่ยวกับปัญหาเรื่องที่ดิน (เช่น ดินเสื่อมโทรม เป็นกรดเปรี้ยว เป็นด่าง ดินเค็ม มีน้ำท่วมขัง) ที่ดินมีความลาดชันสูง น้ำท่วม แล้ง พายุ ฯลฯ ตลอดจนปัญหาโรคและแมลง หรือปัญหาเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดิน น้ำ และต้นไม้ รวมทั้งปัญหาเรื่องตลาด การขนส่ง การขาดแหล่งเงินทุน และปัจจัยการผลิต หรือปัญหาเรื่องมิติหญิงชาย เป็นต้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับข้อจำกัดและศักยภาพของการพัฒนาเกษตรยั่งยืนอาจจำเป็นต้องเริ่มจากการประเมินความต้องการและวัตถุประสงค์ของครอบครัวเกษตรกรก่อน รวมถึงการประเมินสถานะทางเทคโนโลยี ทรัพยากร พันธุ์กรรม เทคนิคการผลิต ปัจจัยการผลิต และแผนผังฟาร์ม ซึ่งหน่วยงานส่งเสริมเกษตรยั่งยืนอาจจำเป็นต้องช่วยเกษตรกรในการประเมินและเตรียมการในเรื่องนี้ แนวคิดหลักในเรื่องนี้มีสองเรื่องคือ (๑) เกษตรยั่งยืนแบบพึ่งตนเอง และการพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีส่วนร่วมเกษตรยั่งยืนแบบพึ่งตนเองเป็นระบบการเกษตรที่เลือกใช้ทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น แรงงานคน ความรู้ และทักษะเพื่อทำการผลิตทางการเกษตรที่มีความเป็นไปได้ในทางเศรษฐกิจ สอดคล้องกับระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมท้องถิ่น (๒) การพัฒนาเทคโนโลยีอย่างมีส่วนร่วม นั้น เป็นหนทางหนึ่งของการพัฒนาเกษตรยั่งยืน โดยสร้างกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรในท้องถิ่นกับนักวิชาการจากภายนอกเพื่อผสมผสานความรู้จากทั้งสองส่วน ในการแก้ปัญหาในกับเกษตรกรรายย่อย

อภิชัย พันธเสน^{๔๑} กล่าวถึง เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธที่บูรณาการหลักเศรษฐศาสตร์กับหลักพุทธเศรษฐศาสตร์เข้าด้วยกันในหลายแบบทั้งในแง่ ทฤษฎีการผลิตจากจุดยืนแบบพุทธ ทฤษฎีการบริโภคการบริโภคร่วมกับทฤษฎีการผลิตอื่นๆ เศรษฐศาสตร์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมและพุทธเศรษฐศาสตร์ มีความสำคัญมาก จุดยืนของทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ คือ มองถึงหลักการตั้งบนพื้นฐานการไม่เบียดเบียนตัวเอง ไม่เป็นการเบียดเบียนผู้อื่น จำแนกความต้องการของมนุษย์ต้องการพ้นไปจากความทุกข์ บรรลุถึงความสุข ซึ่งความสุขมีทั้งแบบความสุข และนิรามิสสุข ซึ่งไม่จำเป็นต้องตอบสนองด้วยวัตถุ รวมทั้งฉันทสุข และวิมุตติสุข ซึ่งเป็นความสุขระดับสูงขึ้นไป การเสพความสุขต้อง

^{๔๑} อภิชัย พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งพับลิชชิ่ง จำกัด, ๒๕๕๘), หน้า ๓๗๕-๓๗๖.

เสพด้วยความระมัดระวัง ไม่ให้เกิดความทุกข์ตามมาในภายหลัง การแสวงหาความสุขภายใต้เงื่อนไขการไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เป็นสิ่งที่พอยอมรับได้ในแนวทางของพุทธ คือ ประกอบด้วยมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเป็นตัวกระบวนการที่จะให้เข้าใจการทำงานของขั้น ๕ ผ่านการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง

อภิชัย พันธเสน ประยุกต์ทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ไปในศาสตร์ต่างๆ เช่น ทฤษฎีการผลิต ทฤษฎีการบริโภค ทฤษฎีอรรถประโยชน์ ทฤษฎีการกระจายผลผลิต ทฤษฎีการใช้เวลา ทฤษฎีว่าด้วยการประหยัด และทฤษฎีว่าด้วยการหาความสุขหรือความพอใจในการทำงาน ดังนั้นการอธิบายทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์กับทฤษฎีต่างๆ ทำให้ได้ภาพของทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์ค่อนข้างครอบคลุมในหลายด้านและเป็นฐานคิดที่จะช่วยอธิบายเรื่องเกษตรกรรมได้ดียิ่งขึ้น

แต่สิ่งที่ ดร.อภิชัย พันธเสน ยังไม่ได้มีรายละเอียดชัด คือ เกษตรกรจะได้พัฒนาคุณภาพจิตไปตามระบบคำสอนของพระพุทธศาสนาอย่างไร ดังนั้นงานวิจัยนี้จะสามารถตอบคำถามเหล่านี้ได้ชัดเจนในช่องว่างที่ยังไม่เคยมีผู้วิจัย

Wangari Maathai^{๔๒} ใช้กิจกรรมการปลูกต้นไม้เพื่อเปลี่ยนคนในประเทศเคนย่า จากปัญหาทุจริตคอร์รัปชัน ป่าไม้ถูกทำลาย ใช้เวลากว่า ๒๐ ปีจนเกิดกระแสเปลี่ยนแปลงอย่างใหญ่ และได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ โดยได้ใช้หลักประชาธิปไตย หลักบริหารและการจัดการเป็นกุญแจสำคัญให้ประชาชนชาวเคนย่าได้ตระหนักรู้เรียนรู้และช่วยกันสร้างประเทศใหม่ให้เขียวขจี อุดมสมบูรณ์ โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างสังคมคนที่มีสติทำงานเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของการดำรงชีวิตอย่างเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งมุ่งให้คนตระหนักรู้ใน ๒ อย่าง คือ (๑) ความเสื่อมโทรมสภาพแวดล้อมและวิถีชีวิตที่ไม่ยั่งยืน (๒) ความเสื่อมโทรมของวิถีชีวิตเพื่อให้เกิดความมีสติตื่นรู้

งานของ ศาสตราจารย์ ดร.วังการี มาไทย จึงสัมพันธ์กับงานวิจัยนี้ ในแง่ที่เป็นการออกแบบกิจกรรมเพื่อให้ชุมชนได้ลงมาปฏิบัติและเมื่อผ่านบทเรียนต่างๆแล้ว จะเกิดการพัฒนาจิตใจไปด้วย

๑.๖.๒ ด้านงานวิจัย/วิทยานิพนธ์

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อนโนมปญฺโญ)^{๔๓} ได้ศึกษาวิจัยในหัวข้อ “การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน” ผลการศึกษาพบว่า เกษตรแนวพุทธเป็นการเกษตรที่ถือเอาแม่แบบหลักมัชฌิมาปฏิปทาหรือหลักความเป็นสายกลางในการทำงาน ไม่เบียดเบียนทั้งตนและผู้อื่น ดำเนินกิจกรรมด้วยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถะ คือ ประโยชน์ในปัจจุบันที่คู่ควรพึงถือเอามาปฏิบัติในการ

^{๔๒} Wangari Maathai, *The Green Belt Movement*, (New York: one Union Square West, 2006), page 80-88.

^{๔๓} พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อนโนมปญฺโญ), “การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า บทคัดย่อ.

ทำงาน คือ มีความพากเพียร ขยัน ไม่เกียจคร้าน รู้จักรักษาและปกป้องดูแลกิจการที่ตนดำเนินการอยู่ให้ปลอดภัย หรือมีภูมิคุ้มกันที่ดี ผู้แนะนำที่ดี และรู้จักใช้ถ่ายทอดทรัพยากรในการดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสม มีหลักสำคัญ ๕ ประการ คือ ด้านจิตใจ เป็นที่พึ่งของตนเอง ด้านสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ใช้และจัดการอย่างฉลาด ด้านเทคโนโลยีและด้านเศรษฐกิจลดรายจ่าย เพิ่มรายได้และยึดหลัก พออยู่ พอกิน พอใช้ โดยนำหลักธรรมาประยุทธิ์ใช้ กับการแก้ปัญหาการเกษตรเชิงเดี่ยวเป็นการทำเกษตรแนวพุทธ เพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนและถาวรต่อไป

หลักคำสอนที่พระพุทธองค์สอนเกี่ยวกับการเกษตรในพระวินัยปิฎก มีหลักคำสอนที่สอดคล้องกับชีวิตและความเป็นอยู่ที่เป็นจริงของสังคม และมีความสัมพันธ์กับพระมหากษัตริย์ อิทธิพลคำสอนในพระพุทธศาสนา มิได้สอนแต่เรื่องชีวิต แต่รวมไปถึงการประกอบอาชีพการเกษตรกรรมที่เป็น “สัมมาอาชีพะ” เลี้ยงชีพชอบ ซึ่งก็คือวิถีชีวิตของคนส่วนใหญ่ในชนบท ส่วนรูปแบบของการทำเกษตรกรรม มีความแตกต่าง หลากหลายตามลักษณะของสภาพระบบนิเวศ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม แนวทางของเกษตรกรรมแบบยั่งยืน มี ๖ แบบ คือ ระบบไร่หมุนเวียน วนเกษตร เกษตรผสมผสาน เกษตรอินทรีย์ เกษตรธรรมชาติ และเกษตรทฤษฎีใหม่ ซึ่งการเกษตรแนวพุทธเป็นระบบนิเวศที่มนุษย์ออกแบบขึ้นมาจากระบบนิเวศตามธรรมชาติ และการเข้าให้ถึงธรรมชาติหรือไตรลักษณ์เป็นการพัฒนาจิตขั้นสูงสุด องค์ประกอบของเกษตรแนวพุทธ คือ กระบวนทัศน์แนวพุทธ วิถีชีวิตเกษตรแนวพุทธ การรักษาสมดุทธรรมาประยุทธิ์สิ่งแวดล้อม และการพึ่งพาตนเอง

นอกจากนี้ยังใช้การเกษตรแนวดำเนินงานในสวนธรรมสถานสวนป่าทุ่งนาคำหลวง ของผู้วิจัย (พระเทพรัตนมุนี) เพื่อทำให้เป็นต้นแบบและศูนย์กลางการเรียนรู้ในการทำเกษตรแนวพุทธของชุมชน ได้นำบทพุทธมนต์ เช่น ชะยันโต, อิติปิโส เป็นต้น มาสวดเพื่อช่วยเสริมในขณะปลูกพืช รดน้ำ พรวนดิน ของพืชผัก และต้นไม้ทุกชนิด มีส่วนช่วยให้พืชผัก ต้นไม้งอกงามและมีผลผลิตที่ดี การสร้างวนเกษตรแนวพุทธ ทำให้เป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจ และช่วยแก้ปัญหาเศรษฐกิจครอบครัวชุมชนที่ยั่งยืนได้ ด้วยการนำเสนอหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในการทำการเกษตรเข้ากับพื้นที่ของตนเอง เช่น ศีล ๕ อิทธิบาท ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เป็นต้น ทำให้สมาชิกกลุ่มเครือข่ายเกษตรแนวพุทธและประชาชนทั่วไป ที่มาศึกษาดูงานนำไปเป็นแนวทางการทำเกษตร เกิดผลทำให้เป็นครอบครัวชุมชนเข้มแข็งอยู่ดี มีสุข มีเครือข่ายชุมชนที่นำแนวคิดไปปฏิบัติจนเกิดผลสำเร็จ คือ ชุมชนบ้านนาคำหลวง และชุมชนบ้านป่าปอแดง ที่สามารถปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตของตนมาเป็นเกษตรแนวพุทธ ใช้เป็นแนวทางช่วยแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจชุมชนได้ระดับหนึ่ง ด้วยการทำให้วิถีชีวิตที่มีการซื้อพืช ผัก ผลไม้ มาเพื่อการบริโภคลดน้อยลง เพราะปลูกไว้บริโภคได้ในพื้นที่ใช้สอยของตนเอง ยังนำไปจำหน่ายแจกในชุมชนเพิ่ม

รายได้ให้ครอบครัว และเหลือเก็บออมอีกด้วย ทำให้มีชีวิตที่ปลอดภัยขึ้น เพราะไม่ต้องเสี่ยงภัยต่อสารพิษตกค้างในการบริโภค มีงานทำในไร่นาสวนตลอดวัน เกิดความสุขสงบในชีวิตแบบพอเพียง เพราะได้อยู่กับธรรมชาติ ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นมีการรู้จักเหตุผลและพึ่งพาอาศัยกันได้อย่างยั่งยืน

ศศิวรรณ กำลังสินเสริม^{๔๔} ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไว้ในงานวิจัยเรื่อง “พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม” ว่า เพื่อให้สังคมไทยมีวิถีชีวิตที่อุดมด้วยปัญญา พึ่งพาตนเองได้อย่างมีความสุข ความพอดีมีภูมิคุ้มกันรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกกรอบตัว และภายในจิตใจตนได้อย่างชัดเจน ไม่ยึดเอาบริโภคนิยมเป็นจุดหมาย แต่อาศัยเป็นเครื่องมือเพื่อยังชีวิตตนให้อยู่ได้ทั้งกายและจิตท่ามกลางกระแสบริโภคนิยม คนไทยต้องปรับเปลี่ยนวิธีคิด หรือกระบวนการทัศน์มาสู่พุทธกระบวนการทัศน์ ด้วยการนำหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้อย่างจริงจังจนสามารถฝังรากลึกลงในจิตตนจนเป็นลักษณะนิสัยใฝ่ดี มีสัมมาทิฐิ เพื่อให้สัมมาทิฐิเป็นแกนนำในการขับเคลื่อนวิถีชีวิตเข้าสู่กระบวนการพัฒนาชีวิตตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา เป็นไปเพื่อความสมดุลให้แก่ชีวิตทั้งด้านศีล สมาธิและปัญญา โดยอาศัยปัจจัยสองด้าน คือ การควบคุมกัลยาณมิตร และการคิดอย่างถูกวิธีหรือคิดแบบโยนิโสมนสิการ มีการบริหารจัดการทรัพยากรที่หามาได้ อย่างมีประสิทธิภาพ พิจารณาถึงคุณค่าแท้นก่อนการแสวงใช้สอยปัจจัย ๔ ด้วยการบริโภคอย่างมีสติตามหลักอปัสเสนธรรม มีความเป็นอยู่อย่างพอเพียง ตามหลักสันโดษ คือยินดีตามมีพอใช้ตามได้ ตามสมควรแก่เพศภาวะและฐานะของตน

จากข้อมูลที่ยกมากล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์เกี่ยวข้องกับสังคมและเป็นผู้นำทางสังคมอย่างดี ประชาชนมีศรัทธาต่อพระสงฆ์ พระสงฆ์ได้ใช้การเกษตรสอนธรรมะแก่ประชาชนอย่างได้ผลการเผยแพร่ธรรมะแบบเดิมที่เป็นจารีตประเพณีในปัจจุบัน ไม่สามารถสอนประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาพระสงฆ์กับการสอนธรรมผ่านการเกษตรซึ่งจะศึกษาวิชาการจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ และจากกลุ่มเกษตรกรที่มีอาชีพเกษตรกรรมที่ประสบความสำเร็จ เพื่อจะได้ทราบปัญหาและวิธีการบริหารจัดการด้านการเกษตรมาสร้างโมเดลรูปแบบการสอนหลักธรรม ให้ประชาชนได้เรียนรู้ผ่านกระบวนการที่ง่ายและเกิดทักษะอย่างเป็นรูปธรรม โดยจะให้น้ำหนักไปที่การแก้ไขปัญหาเรื่อง เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เป็นหลัก ผู้วิจัยเห็นว่ายังไม่มีผู้ทำวิจัยในลักษณะใช้การเกษตรเป็นตัวสอนธรรมะซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้โดยการปฏิบัติ (Learning by doing) ธรรมโดยการสร้างกิจกรรมและการวางเงื่อนไขอย่างถูกต้องก็จะ เป็นวิธีการสอนที่ทรงประสิทธิภาพอย่างยิ่ง

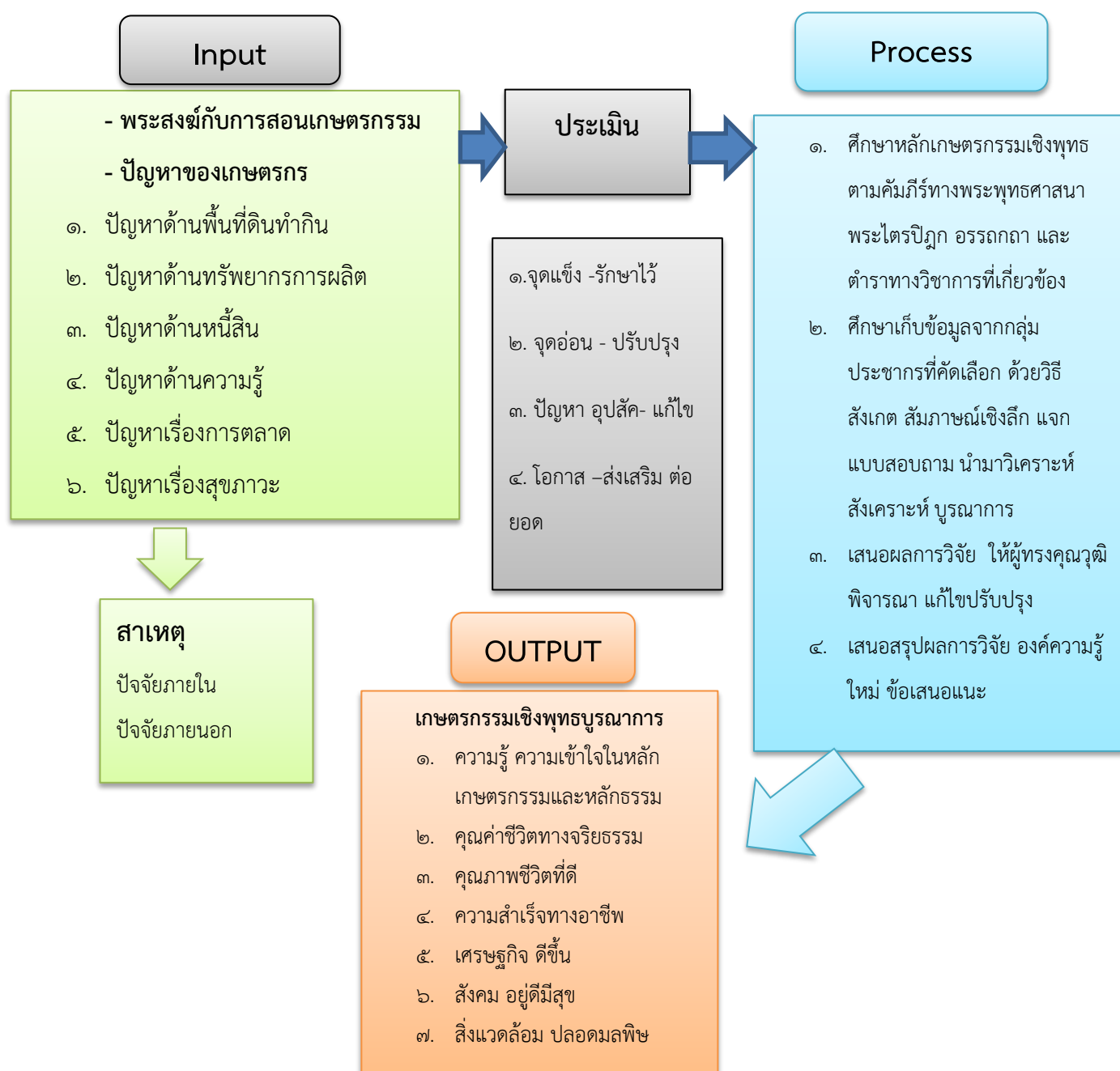
^{๔๔} ศศิวรรณ กำลังสินเสริม, “พุทธกระบวนการทัศน์ในการดำเนินชีวิตยุคบริโภคนิยม”, วิทยานิพนธ์

พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้าบทคัดย่อ.

กล่าวโดยสรุป จากข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่นำมากล่าวนั้น แสดงถึงหลักการเกษตรเชิงพุทธที่มีผู้วิจัยศึกษาเป็นจำนวนมาก โดยมุ่งเน้นที่จะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับสังคมเกษตรกรรมโดยนำหลักการเข้าไปเชื่อมโยงไว้ นับว่าเป็นข้อมูลที่มีอยู่อย่างเพียงพอ ประเด็นที่ผู้วิจัยสนใจต่อยอดการศึกษา คือการบูรณาการหลักธรรมร่วมกับศาสตร์สมัยใหม่เข้าในเกษตรกรรมให้พระสงฆ์และประชาชนได้ เรียนรู้ธรรมะผ่านการเกษตรเชิงพุทธ ซึ่งผลการศึกษาจะสามารถนำไปแก้ไขปัญหาทั้งการสอนธรรมของพระสงฆ์ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตร และเป็นแนวทางการทำเกษตรแบบใหม่ให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน

๑.๗ กรอบแนวคิดการทำวิจัย (Conceptual framework)

แผนภาพที่ ๑ แสดงกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ/ภาคสนาม (Qualitative Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัยโดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ตามลำดับความสำคัญ จากข้อมูลปฐมภูมิ (Primary sources) พระไตรปิฎก อรรถกถา และข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary sources) จากเอกสาร บทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง และการวิจัยภาคสนาม กลุ่มประชากรที่สอนเกี่ยวกับเกษตรกรรมและประชากรที่ประกอบอาชีพการเกษตรโดยใช้วิธีแบบสุ่มเจาะจง (Purposive Sampling) โดยระบุคุณสมบัติของประชากรตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ตั้งไว้ การจัดเก็บข้อมูลจะใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) บันทึกข้อมูลทั้งเอกสาร ภาพถ่ายและบันทึกเสียง เพื่อนำผลมาวิเคราะห์สังเคราะห์ประกอบคุณูปการให้สมบูรณ์ต่อไป โดยมีขั้นตอนการดำเนินการ ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ศึกษาหลักธรรมทางพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่

ผู้วิจัยจะทำการศึกษาความหมาย หลักการ และความสำคัญของหลักธรรมเกี่ยวกับการเกษตร เช่น หลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักไตรสิกขา หลักอิทธิบาท ๔ หลักพรหมวิหาร ๔ หลักอิทัปปัจจัยตา หลักปฏิจกสมุปบาท หลักสังคหวัตถุ หลักศีล ๕ หลักกรรมบถ ๑๐ หลักทศ ๖ หลักกรรมแบบองค์รวมในพระไตรปิฎก อรรถกถา และแนวคิดของนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏตามคัมภีร์ต่างๆ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดการสอนธรรมแบบต่างๆ แนวคิดการเกษตรเชิงพุทธ เป็นต้นจากเอกสารบทความ หรืองานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จากแหล่งข้อมูลและห้องสมุด เช่น ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หอสมุดแห่งชาติ ห้องสมุดธรรมศาสตร์ หอสมุดมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นต้น และการสืบค้นจากอินเทอร์เน็ตเว็บไซต์ที่เชื่อถือได้นำมาเรียบเรียงวิเคราะห์สังเคราะห์ ตีความ ขยายความ อธิบายความ และใช้เป็นฐานข้อมูลในลำดับขั้นตอนต่อไป

ขั้นที่ ๒ การศึกษาข้อมูลจากพื้นที่การศึกษา

การศึกษาจากการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสร้างเครื่องมือ คือแบบสัมภาษณ์ โดยกำหนดร่างเครื่องมือ และร่างรูปแบบที่เหมาะสมตามสมมติฐานการวิจัยที่ผู้วิจัยตั้งไว้ กำหนดประเด็นการวิจัยและนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา เพื่อตรวจสอบความถูกต้อง หาความเที่ยงตรงทั้งเชิงเนื้อหา ภาษาคำความเป็นไปได้ และโครงสร้าง นำไปปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง และนำไปปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้ทรงคุณวุฒิ เมื่อถูกต้องดีแล้ว แล้วจึงนำไปเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต สัมภาษณ์เชิงลึกพระภิกษุจำนวน ๔ รูป และเกษตรกรจำนวน ๑๐ คน ที่เป็นผู้รับแนวปฏิบัติจากพระสงฆ์ทั้ง ๔ รูปนั้น

ก. วิธีการวิเคราะห์ผลการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้องในขั้นที่ ๒

ผู้วิจัยจะทำการเก็บข้อมูลที่ได้รับนำมาสรุป แล้ววิเคราะห์ สังเคราะห์บทสัมภาษณ์ แยกแยะประเด็น จัดกลุ่มหลักธรรมต่างๆ ที่ได้ ใช้หลักทฤษฎี SWOT เพื่อวิเคราะห์ ข้อดี ข้อด้อย โอกาส ความเป็นไปได้ รวมทั้งหลักการบริหารจัดการต่างๆ ออกมา เพื่อสรุปสร้างเป็นโมเดลสอนธรรมะผ่านการเกษตรเชิงพุทธใหม่

ขั้นที่ ๓ การสร้างรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธบูรณาการ

ผู้วิจัยจะนำข้อมูลที่ได้อีกมา ทั้งที่เป็นหลักธรรม หลักการของพุทธศาสนาและหลักแนวคิดทฤษฎีสมัยใหม่ มาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ นำมาจัดกลุ่ม แยกหมวด จัดหลักธรรมต่างๆ สรุปผลการวิจัย นำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ สำหรับพัฒนาชุมชน และเสนอเป็นผลงานการวิจัยต่อไป

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

- ๑.๙.๑ ได้หลักเกษตรกรรมตามแนวพุทธและวิทยาการสมัยใหม่
- ๑.๙.๒ ได้ทราบการทำเกษตรกรรมของเกษตรกรทั้งปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา
- ๑.๙.๓ ได้รูปแบบพุทธเกษตรกรรมอันนำไปสู่การพัฒนาเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของเกษตรกรในสังคมและประเทศต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่

การทำเกษตร หรือเกษตรกรรมเป็นการหาเลี้ยงชีพอย่างหนึ่งของมนุษย์มีมาช้านานมากกว่าพันปี ตามคัมภีร์ทางพุทธศาสนามีบันทึกไว้ในพระไตรปิฎกอรรถกถาสูตรว่าเป็นอาชีพแรกของมนุษย์ตั้งแต่ยุคต้นกัป^๑ กล่าวถึงการเพาะปลูก ข้าวสาละเป็นอาชีพแรกของการหาเลี้ยงตนเองโดยสุจริต เมื่อมนุษย์วิวัฒนาการเป็นสังคมมีความซับซ้อนขึ้น ก็มีหลากหลายอาชีพ เช่น กสิกรรม โคร์กกรรม วาณิชกรรม เป็นต้น จึงกล่าวได้ว่าการทำเกษตรเป็นอาชีพที่ใช้เลี้ยงชีพของมนุษย์มาคู่กับโลก ในบทนี้จะได้ทำการศึกษาถึงความหมายของเกษตรกรรม ความเป็นมา ความสำคัญ ทั้งการเกษตรแบบพุทธ และการเกษตรสมัยใหม่เพื่อให้ทราบข้อมูลพื้นฐานของทั้งสองแบบ ก่อนจะลงเอยในรายละเอียดเกษตรกรรมในปัจจุบันและพระสงฆ์เข้าไปเกี่ยวข้องกับเกษตรในด้านใดบ้าง

๒.๑ ความหมายของเกษตรกรรม

เกษตรกรรม ความเข้าใจโดยทั่วไปในภาษาอังกฤษว่า “Agriculture” ซึ่งมีรากศัพท์มาจากภาษากรีกโบราณว่า “Agri” หรือ “Ager” แปลว่า หุ่หรือดิน เมื่อรวมกับคำว่า “Culture” จึงแปลว่า การปลูกหรือการปฏิบัติ แปลรวมกันว่า “การปฏิบัติกับที่ดินเพื่อให้เกิดผลผลิต”^๒ เกษตรกรรม (กะ-เสด-ตระ-กำ) เป็นภาษาสันสกฤตและเป็นคำสมาส ประกอบด้วยคำว่า “เกษตร” (ที่ดิน, ไร่, นา) กับ “กรรม” (การกระทำ) คำว่า “เกษตรกรรม” พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ให้ความหมายว่า เป็นการใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชต่าง ๆ รวมทั้งการเลี้ยงสัตว์ การประมง และการป่าไม้ และเกษตรกร หมายถึง ผู้ประกอบอาชีพเกษตรกรรม โดยได้แบ่งเกษตรกรรมออกเป็น ๔ ประเภท ดังนี้

๑) กสิกรรม หมายถึง การเพาะปลูกพืช ได้แก่ การทำนา การทำไร่ การทำสวนไม้ยืนต้น ไม้ผลและพืชผัก

๒) ปศุสัตว์ หมายถึง การประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ ได้แก่ โค กระบือ สุกร สัตว์ปีกและนกทั้งหลาย

๓) ประมง หมายถึง การประกอบอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและจับสัตว์น้ำ ได้แก่ ปลา กุ้ง หอย กบ ทั้งในน้ำจืดและน้ำทะเล

๔) ป่าไม้ หมายถึง การประกอบอาชีพที่เกี่ยวกับป่าไม้ ได้แก่ การปลูกป่าไม้เศรษฐกิจการเก็บผลผลิตจากป่ามาแปรรูปให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจ^๓

^๑ ที.ปา.(ไทย)๑๑/๑๒๕/๙๒.

^๒ ความหมายของคำว่า “เกษตรกรรม” ในสถาบันแพทย์แผนไทยเพ็ญญา [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.thaitechno.net/home.php?uid=๔๓๗๕๘> [๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๗].

^๓ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ,

ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงเกษตรกรรมเป็นการเลี้ยงชีพของบรรณะแพศย์ซึ่งปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเอสุการีพราหมณ์ได้กราบทูลพระพุทธเจ้าเกี่ยวกับทรรพ ๔ ชนิดที่พราหมณ์ในสมัยพุทธกาล กำหนดไว้ว่า ทรรพของบรรณะแพศย์ คือ กสิกรรมและโครัคขกรรม^๔

คำว่า กสิกรรม มาจากคำบาลี กสิ + กम्म เป็น กสิกम्म แปลว่า การทำนา,หรือการทำงานที่เกี่ยวข้องกับการไถ ส่วนคำว่า โครัคขกรรม มาจากคำบาลี โครุกขา แยกคำสมาสเป็น โค + รุกขา การเลี้ยงสัตว์^๕

ในสังคมอินเดียทั้งก่อนสมัยพุทธกาลและในสมัยพุทธกาล มีการแยกประเภทอาชีพการงานของผู้คนออกเป็น ๒ ประเภท ทั้งยังเป็นการจัดระดับมีลักษณะแตกต่างกันมีสูงมีต่ำซึ่งการจัดแบ่งคนโดยอิงกับระบบวรรณะสูง-ต่ำ มีดังนี้

- ๑) หน้าที่การงานชั้นต่ำ หน้าที่การงานชั้นต่ำเป็นการงานของคนชั้นล่างที่รับใช้คนชั้นสูง ได้แก่ งานช่างถากไม้ งานเหยยะ และการงานที่ถูกเหยียหยัน เหยียดหยาม เกลียดชัง ดูหมิ่น ไม่นับถือกันในห้องถือนั้น จัดเป็นการงานชั้นต่ำ
- ๒) หน้าที่การงานชั้นสูง หน้าที่การงานชั้นสูงในสมัยพุทธกาล ได้แก่ ทำนา ค้าขาย เลี้ยงโค และงานที่ไม่ถูกเหยียหยัน เกลียดชัง ดูหมิ่น นับถือกันในห้องถือนั้นจัดเป็นการงานชั้นสูง^๖

เกษตรกรรมสมัยพุทธกาลที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา จึงน่าจะหมายถึง กสิกรรม และโครัคขกรรม คือ การใช้ที่ดินเพาะปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหาร โดยเฉพาะทำนาปลูกข้าวและเลี้ยงสัตว์ แต่ให้ความสำคัญกับการทำนาเป็นอย่างมากว่าเป็นกิจของผู้ครองเรือนและเป็นงานชั้นสูง แม้กษัตริย์แห่งศากยวงศ์ซึ่งต้องปกครองบ้านเมืองและดูแลประชาราษฎร์ จำเป็นต้องทราบและเรียนรู้วิธีการทำนาของพลเมือง เริ่มตั้งแต่การไถนา หว่านข้าว จนถึงการเก็บเกี่ยวข้าว และเก็บใน ยุ้งฉาง ซึ่งภารกิจนี้ปรากฏในการสนทนาระหว่างเจ้ามหานามศากยกับเจ้าอนรุทธศากย^๗

๒.๒ ความสำคัญของเกษตรกรรม

เกษตรกรรมเป็นกิจกรรมพื้นฐานของมนุษย์ที่มีความสำคัญ เพราะผลผลิตของเกษตรกรรม เป็นอาหารหล่อเลี้ยงชีวิต และเพื่อการสนองปัจจัย ๔ ซึ่งเป็นความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ เพื่อความมั่นคงของสังคม และความสงบเรียบร้อยในการเมืองการปกครองของแคว้น และเพื่อการปฏิบัติธรรม ดังจะกล่าวต่อไปนี้

- ๑) เป็นแหล่งก่อให้เกิดปัจจัย ๔ ในการดำรงชีพของมนุษย์สิ่งที่จำเป็นต้องใช้สอยในชีวิตประจำวันประกอบด้วยปัจจัย ๔ อย่างคือ อาหารเครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งอาหารเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มนุษย์ใช้ในการดำรงชีพ อาหารได้มาจากข้าว พืชผัก ผลไม้ และน้ำดื่ม ข้าวหรือพืชผลผลิตอื่น ๆ ที่เป็นคาร์โบไฮเดรต ได้มาจากการทำเกษตรกรรม ส่วนเครื่องนุ่งห่มได้มาจาก

(กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๖), หน้า ๑๔๖ - ๑๔๗.

^๔ ดุราลละเอียตใน ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๐/๕๕๑.

^๕ พระมหาสมปอง มุฑิตา แปลและเรียบเรียง, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๕๑.

^๖ วิ.มหา. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๓.

^๗ ดุราลละเอียตใน วิ.จุ. (ไทย) ๗/๓๓๐/๑๖๗ - ๑๖๘.

ผลผลิตของพืชเส้นใย จำพวกฝ้าย ที่อยู่อาศัยทำมาจากไม้ หนุ่ยมุงหลังคาและยารักษาโรคมาจากพืชสมุนไพรและพืชที่ใช้บำรุงรักษาโรค

๒) เกษตรกรรม มีความสำคัญต่อเศรษฐกิจ การเมืองการปกครองของดินแดน อาณาจักรและประเทศ เนื่องจากผลผลิตที่ใช้ไปเพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคและอุปโภคของผู้คน ทำให้เกิดการผลิต การค้าขาย และการครอบครองพื้นแผ่นดินทำเกษตรกรรมและสร้างรายได้ให้กับดินแดน อาณาจักรและประเทศให้มีทรัพย์สินความเจริญเติบโตและมั่นคง ซึ่งคนในโลกนี้และคนในชมพูทวีปยังต้องบริโภคข้าวเป็นอาหาร^{๘๘}

๓) สร้างอาชีพให้กับคนในชมพูทวีป ได้แก่ คนวรรณะแพศย์ และคนในวรรณะอื่นที่ดำรงชีพด้วยเกษตรกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเกษตรกรรม โดยการประกอบกิจการงานการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์ และค้าขายผลผลิตจากเกษตรกรรม จนสามารถสร้างรายได้เป็นเศรษฐกิจและมหาเศรษฐกิจ หากแคว้นใดมีเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรมจำนวนมาก เป็นคนฉลาดขยัน ก็จะสร้างความเจริญมั่งคั่งให้กับแคว้นนั้นได้ โดยเฉพาะเกษตรกรรมเป็นงานที่ได้รับการสรรเสริญว่าเป็นงานชั้นสูง^{๘๙}

๔) เป็นแหล่งรักษาความสมดุลของธรรมชาติ เพราะพื้นที่เกษตรกรรม ทำให้เกิดสภาพต้นไม้สีเขียวคลุมดินและเหนือดินมีการสังเคราะห์แสงของใบไม้ สร้างความชุ่มชื้น อุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติบนดินและใต้ดินให้มีวัฏจักรวงจรชีวิตคงอยู่ต่อไป และทำให้เกิดความร่มรื่นร่มเย็นของผู้คนที่อยู่อาศัย และในคราวพระพุทธเจ้าตรัสรู้ ได้ทรงจาริกไปในนครชนบท ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ตำบลอุรุเวลาเสนานิคม เป็นพื้นที่ราบรื่น แนวป่าเขียวสด มีแม่น้ำไหล มีหมู่บ้านที่อาศัยตั้งอยู่ใกล้โดยรอบเป็นที่เบิกบานใจ สงบในการปฏิบัติความเพียร^{๙๐}

๕) เป็นปัจจัยพื้นฐานช่วยส่งเสริมการปฏิบัติธรรม การเกษตรกรรมทำให้ได้ผลผลิตที่นำไปใช้ในการดำรงชีพ นักบวชหรือผู้ที่ปฏิบัติเพื่อพ้นทุกข์ จำเป็นต้องได้อาหารหรือปัจจัยอื่นๆ อาจจะโดยการขอหรือปลูกเองก็ตาม ถ้าการได้มาซึ่งปัจจัยเหล่านั้น ถูกต้องชอบธรรมตามหลักมรรคมีองค์ ๘ โดยเฉพาะข้อสัมมาอาชีวะ ย่อมก่อให้เกิดผลในการปฏิบัติธรรมเพื่อพ้นทุกข์ได้

ความสำคัญของเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาลกับสมัยปัจจุบันมีความสำคัญตามที่ได้กล่าวมา ยังคงมีความสำคัญอยู่ต่อไป เพราะเกษตรกรรมยังเป็นแหล่งอาหารเลี้ยงพลเมืองโลก มีผลผลิตสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่เกษตรกรและสังคม เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและอิทธิพลต่อการบริหารกิจการบ้านเมือง ถ้าเมื่อใดเกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติ ทำให้ผลผลิตของเกษตรกรรมขาดแคลน จะส่งผลต่อการเมืองการปกครองเป็นอย่างมาก รวมทั้งช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ เพราะพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่สีเขียวที่ทำให้เกิดความชุ่มชื้นของพื้นดินและดินฟ้าอากาศให้ตกต้องตามฤดูกาล

^{๘๘} ดูรายละเอียดใน พ.ชา.จตุกก. (ไทย) ๒๗/๓๕/๑๖๓.

^{๘๙} ดูรายละเอียดใน วิมहा. (ไทย) ๒/๑๕/๒๐๓, วิมहा. (ไทย) ๒/๓๙/๒๒๘.

^{๙๐} พื้นที่เหมาะแก่การบำเพ็ญสมณธรรมเร่งความเพียรในการปฏิบัติตามทศนะของพระโพธิสัตว์ มีพันธุ์ไม้หลากหลาย อยู่ใกล้ฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา, วิ.ม. (ไทย) ๔/๑-๓.

๒.๓ เกษตรกรรมแนวพุทธ

เกษตรกรรมในสมัยพุทธกาล ซึ่งแบ่งออกเป็นกสิกรรมและโครักขกรรม หรือการเพาะปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ขึ้นกับลักษณะสภาพภูมิประเทศและภูมิอากาศ เนื่องจากอินเดียมีอาณาเขตกว้างใหญ่มาก เรียกว่า ชมพูทวีป^{๑๑} ประกอบด้วย พื้นที่ป่าไม้ แหล่งน้ำ ธรรมชาติใหญ่ มีพื้นที่เป็นที่ดอนราบสูง และที่ราบลุ่ม ลุ่มน้ำ ทำให้เป็นแหล่งกำเนิดพืชพันธุ์ สัตว์ที่เกิดบนบกและสัตว์ที่เกิดในน้ำจำนวนมาก ในถิ่นที่เป็นเขตมัจฉิมชนบท และเขตปัจจันตชนบท^{๑๒} ประกอบด้วย แคว้นหรือชนบทใหญ่ ๑๖ แคว้น คือ อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจติ วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโพชา^{๑๓}

คัมภีร์พระพุทธศาสนาได้มีข้อความกล่าวถึงพราหมณ์ทั้งหลายได้มีการแบ่งสถานะของคนในสังคมอินเดียออกเป็นวรรณะตามชาติกำเนิด และบัญญัติทรัพย์ของ ๔ วรรณะ ดังนี้

- ๑) กษัตริย์ ทรัพย์ของกษัตริย์คือ แล่งธนู
- ๒) พราหมณ์ ทรัพย์ของพราหมณ์ คือ การเที่ยวไปเพื่ออาหาร
- ๓) แพศย์ ทรัพย์ของแพศย์ คือ กสิกรรมและโครักขกรรม
- ๔) ศูทร ทรัพย์ของศูทร คือ เคียวและไม้คาน^{๑๔}

สภาพเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาลตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้มีข้อความปรากฏได้ดังนี้

๒.๓.๑ โครงสร้างพื้นฐานทางเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาล ได้แก่ ดินที่ดิน แม่น้ำ ที่ราบลุ่มสำหรับเพาะปลูกพืชทำกสิกรรม และภูเขาที่ราบสูงสำหรับทำกสิกรรมและโครักขกรรม เป็นต้น

๑) ดินและที่ดิน

ก. กามสูตรดินเทศ ได้มีนิยามความหมายของ “ที่ดิน” และ “ไร่นา” ซึ่งพระสารีบุตรได้นิยามไว้ในมหานิเทศ ดังนี้

คำว่า “ที่ดิน” ได้แก่ ที่ปลูกเรือน ที่สร้างยุงฉาง ที่หน้าเรือน ที่หลังเรือน ที่สวน ที่อยู่

คำว่า “ไร่นา” ได้แก่ นาข้าวสาธิ นาข้าว นาถั่วเขียว ไร่ถั่วราชมาส นาข้าวเหนียว

นาข้าวละมาน ไร่เงาะ^{๑๕}

ข. เขตตสูตร ได้แสดงถึงสภาพและคุณลักษณะของที่ดินเพื่อการเกษตร ว่าด้วย นาดีและนาไม่ดี โดยพระผู้มีพระภาค ได้ตรัสอุปมาอุปไมยเกี่ยวกับสภาพดินและพื้นที่นา ประกอบด้วยลักษณะ ๘ ประการ ย่อมไม่ให้ผลมาก ไม่เกิดความชื่นใจมาก และไม่มี ความเจริญมาก นาที่ประกอบด้วยลักษณะ ๘ มีดังนี้ ๑) เป็นที่ลุ่มและดอน ๒) เป็นที่มีหินและกรวด ๓) เป็นที่ดินเค็ม ๔) เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ ๕) เป็นที่ไม่มีทางน้ำเข้า ๖) เป็นที่ไม่มีทางน้ำออก ๗) เป็นที่ไม่มีเหมือง ๘) เป็นที่ไม่มีคันนา

^{๑๑} ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒๒/๔๒.

^{๑๒} ดูรายละเอียดใน อัง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๓๒๓/๔๒.

^{๑๓} ดูรายละเอียดใน อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๗๑/๒๘๘.

^{๑๔} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๔๐/๕๕๑.

^{๑๕} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๔/๑๔.

พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบสภาพดินและพื้นที่นาในการเกษตรกรรมที่มีลักษณะ ๘ ประการ ดังกล่าว หากทำการเพาะปลูกพืชจะทำให้ผลผลิตต่ำ ไม่ตรงกับความต้องการของเกษตรกรที่ต้องการผลผลิตมากและคุณภาพดี ไม่สามารถสร้างโภคทรัพย์มากขึ้น

ซึ่งในธรรมของพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์นำเปรียบกับสมณพราหมณ์ผู้มีมิจฉาด้วยองค์ ๘ ประการ คือ

๑) เป็นผู้มิจฉาทิฐฐิ (เห็นผิด) ๒) เป็นผู้มิจฉาสังกัปปะ (ดำริผิด) ๓) เป็นผู้มิจฉาวาจา (เจรจาผิด) ๔) เป็นผู้มิจฉากัมมันตะ (กระทำผิด) ๕) เป็นผู้มิจฉาอาชีวะ (เลี้ยงชีพผิด) ๖) เป็นผู้มิจฉาวายามะ (พยายามผิด) ๗) เป็นผู้มิจฉาสติ (ระลึกผิด) ๘) เป็นผู้มิจฉาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นผิด) ดังนั้น ขรवासหรือคฤหัสถ์ที่ปรารถนาผลของทานที่ให้แก่พระภิกษุในพระพุทธศาสนาด้วยความดีงาม เป็นกุศล เปรียบได้กับพืชที่หว่านลงในนาที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ที่มีผลมาก เกิดความชื่นใจมาก และมีความเจริญมาก นาที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการเป็นสภาพดินและพื้นที่นา ดังนี้

๑) เป็นที่ไม่ลุ่มและดอน ๒) เป็นที่ไม่มีหินและกรวด ๓) เป็นที่ไม่มีดินเค็ม ๔) เป็นที่ไถลงลึกได้ ๕) เป็นที่ทางน้ำเข้า ๖) เป็นที่ทางน้ำออก ๗) เป็นที่มีเหมือง ๘) เป็นที่มีคันทนา ซึ่งเปรียบได้กับบุคคลที่มีมรรคดีงามเป็นมรรคมองค์ ๘ และดำเนินชีวิตแบบมัชฌิมาปฏิปทา ดังนี้

๑) เป็นผู้มีสัมมาทิฐฐิ (เห็นชอบ) ๒) เป็นผู้มีสัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ) ๓) เป็นผู้มัสัมมาวาจา (เจรจาชอบ) ๔) เป็นผู้มีสัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) ๕) เป็นผู้มีสัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) ๖) เป็นผู้มีสัมมาวายามะ (พยายามชอบ) ๗) เป็นผู้มีสัมมาสติ (ระลึกชอบ) ๘) เป็นผู้มีสัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ)^{๑๖}

๒) แหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญ ได้แก่

ก. กาฬุทายีเถรคาถา มีความว่า ขาวนาหรือเกษตรกรหว่านพืชตามฤดูกาลที่เหมาะสม เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาลจะไถหว่านข้าวเพื่อให้ได้ผลผลิตเป็นข้าวเปลือก และข้าวเปลือกนั้นจะนำส่งให้รัฐหรือบ้านเมืองเป็นประจำ ซึ่งแสดงถึงธรรมเนียมการจ่ายโภคทรัพย์ของขาวนาให้แก่บ้านเมืองเป็นข้าวเปลือก^{๑๗}

รวมทั้งพระสูตรอื่นในพระไตรปิฎก แสดงว่า การทำนาในสมัยพุทธกาล ได้ใช้โคและผลสำหรับไถนา อีกทั้งยังแสดงว่าชนบทซึ่งน่าจะเป็นแหล่งเกษตรกรรมที่ทำให้บ้านเมืองมั่งคั่งสมบูรณ์^{๑๘}

ข. นาลิปุณยเถราปทาน มีข้อความแสดงถึงบริเวณลุ่มแม่น้ำสินธุ เป็นแหล่งปลูกข้าวและเป็นชุมชนขาวนาหรือชุมชนการเกษตร^{๑๙}

ค. สังขพราหมณจริยา ได้มีความปรากฏเปรียบเทียบว่า ขาวนาเห็นทีนาสำหรับ

^{๑๖} อัง.อญฐก. (ไทย) ๒๓/๓๔/๒๘๙-๒๙๒.

^{๑๗} ดูรายละเอียดใน พุ.เถร. (ไทย) ๒๖/๕๓๑/๔๓๓.

^{๑๘} ดูรายละเอียดใน พุ.ชา.ทสก. (ไทย) ๒๗/๓๕๒/๕๙๑, ๒๗/๓๓๖/๕๘๙.

^{๑๙} พุ.อป. (ไทย) ๓๒/๔๗/๔๘๐.

ปลูกข้าว ย่อมมีความยินดี เพราะนานั้นถือเป็นอู่ข้าวอู่นาของชาวนา และหากไม่ปลูกข้าวในนานั้นจะไม่ได้ข้าวเปลือก นอกจากนี้ได้ปรากฏข้อความว่า การให้ทานของพระราชาและอำมาตย์แก่ชนชาวเมือง มีทั้งให้เป็นทรัพย์และข้าวเปลือก^{๒๐}

ง. เกสัชชนธกะ มีข้อความปรากฏในปัญจโครสาทิอนุชาสนา ได้แสดงถึงแคว้น

อังคะ ในเมืองภัททียะ มีการเลี้ยงโคและคนเลี้ยงโคจำนวนมาก โดยเมณฑกคหบดีทราบบว่า

พระพุทเจ้าเสด็จออกจากเมืองภัททียะ แคว้นอังคะ ไปยังเขตอังคุตตราปะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จำนวน ๑,๒๕๐ รูป เมณฑกคหบดี ได้สั่งให้ทาสและกรรมกร บรรทุกเกลือ น้ำมัน ข้าวสาร ลงในเกวียนและให้พวกคนเลี้ยงโค ๑,๒๕๐ คน ต้อนแม่โคจำนวน ๑,๒๕๐ ตัวไปด้วยเพื่อเลี้ยงพระสงฆ์ด้วยน้ำมันสดรีดใหม่^{๒๑} ซึ่งแสดงว่าในเขตอังคุตตราปะของแคว้นอังคะ เป็นแหล่งเลี้ยงปศุสัตว์ขนาดใหญ่เท่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก และในแคว้นที่พระพุทเจ้าเสด็จจาริกไป มักพบเจอพวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกชาวนา อยู่ปะปนรวมกัน อย่างเช่น ในสุราปานสิกขาบท^{๒๒}

เมื่อพระพุทเจ้าเสด็จไปในแคว้นเจติย ผ่านไปทางหมู่บ้านภัททวดี มีทั้งพวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงสัตว์อื่นและพวกชาวนาอยู่รวมกัน เป็นต้น ซึ่งแหล่งเกษตรกรรมจึงมีอยู่ในพื้นที่ของทุกแคว้น

ในจุฬโคปาลสูตร^{๒๓} ได้แสดงถึงแคว้นที่อยู่ริมฝั่งแม่น้ำคงคา คือ แคว้นวัชชี แคว้นวิเทหะ และแคว้นมคธ เป็นพื้นที่เกษตรกรรม รวมทั้งในโคปาลวิมาน^{๒๔} ได้แสดงให้เห็นว่า อาหารของโคเป็นธัญพืช เช่น ถั่วราขมาส เป็นต้น ทำให้คาดได้ว่าพื้นที่ปลูกข้าว พื้นที่ปลูกอาหารเลี้ยงสัตว์และแหล่งเลี้ยงสัตว์อยู่ในเขตพื้นที่ใกล้เคียงกัน

๒.๓.๒ กิจกรรมของเกษตรกร ได้แก่ ขั้นตอนวิธีการเพาะปลูก ดูแลรักษา และเก็บเกี่ยวผลผลิตของคนในวรรณะแพศย์ และวรรณะอื่นที่ทำนาปลูกข้าว

ก. พระวินัยปิฎก จุฬวรรค มีความปรากฏที่แสดงถึงภารกิจของเจ้าศากยะ ในการเรียนรู้กรรมวิธีทำนา ซึ่งพระญาติฝ่ายพระราชกนิษฐภคินี ของพระเจ้าสุทโธทนะ คือ พระเจ้าสุกโกทนะ มีโอรสองค์หนึ่ง นามว่า อานันทะ อมิตทณศากยะ มีโอรส ๒ องค์ นามว่าเจ้ามหานามศากยะ และเจ้าอนุรุธศากยะ เป็นพระญาติกับพระพุทเจ้า ปกครองแคว้นสักกะ

มีช่วงหนึ่งของการสนทนาหารือเพื่อตกลงกันว่าเจ้าองค์ใดจะออกบวชตามพระพุทเจ้า และผู้ไม่บวชจะต้องปกครองบ้านเมือง เจ้ามหานามได้ทรงอธิบายถึงภารกิจของการปกครองแคว้นสักกะ

มีสิ่งที่พึงกระทำให้การครองเรือนหรือปกครองบ้านเมือง เป็นเรื่องวิธีการทำนา ยกขึ้นมาอธิบายแก่เจ้าอนุรุธ ว่าอันดับแรกต้องไถนา แล้วจึงหว่านข้าว ทำการไถน้ำเข้านา การระบายน้ำออก การถอนหญ้า การเกี่ยวข้าว การขนข้าว การตั้งลอม การนวดข้าว การสาางฟางออก การมัดข้าวลีบออก การฝัดละอองออก และการขนเก็บข้าวในฉาง เมื่อถึงฤดูฝนก็ต้องทำอย่างนี้ต่อไป และเมื่อเจ้าอนุรุธศากยะได้ฟังวิธีการทำนาจากเจ้ามหานามศากยะ จึงทูลเจ้ามหานาม และพระมารดาเพื่อ

^{๒๐} พุ.จริยา. (ไทย) ๓๓/๑๔-๑๖/๗๒๙.

^{๒๑} วิ.มหา. (ไทย) ๒/๓๒๖/๔๖๒.

^{๒๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๐/๓๘๔.

^{๒๓} พุ.วิ. (ไทย) ๒๖/๑๑๖๔/๑๔๕.

ขอออกบวชเป็นบรรพชิต ซึ่งแสดงว่า ในสมัยพุทธกาล วงศ์ศากยะถือว่าการทำนาเป็นงานชั้นสูง และกษัตริย์ทรงทำนา หรือต้องรู้วิธีการทำนาและเกษตรกรรมมีความสำคัญกับการปกครอง^{๒๔}

ข. กสิการทวาชสูตร เป็นกรรมวิธีทำนาของกสิการทวาชพราหมณ์ในหมู่บ้านพราหมณ์

ชื่อเอกนาลา ทักขินาศีรีชนบท แคว้นมคธ ซึ่งกสิการทวาชพราหมณ์ประกอบไถจำนวน ๕๐๐

ในฤดูหว่านข้าว เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จประทับบิณฑบาต ในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเพื่อตอบข้อซักถามเพื่อให้กสิการทวาชพราหมณ์มีความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธองค์ จึงได้ตรัสเป็นอุปมาเปรียบเทียบกับเครื่องมือและอุปกรณ์การไถนาของกสิการทวาชพราหมณ์ว่า ๑) พืช

เปรียบได้กับความศรัทธา ความเชื่อถือ ๒) ฝน เปรียบกับความเพียร เป็นความมุ่งมั่น พยายาม

ไม่ลดละ ๓) แอกและไถ เปรียบเป็นปัญญา ความหยั่งรู้คุณโทษ ๔) งอนไถ เป็นhiri ความ

ละอายแก่ใจในการกระทำความชั่วทั้งปวง ๕) เชือกผูกโคและคันไถ เป็นใจ ความนึกคิด ความคิด

๖) ผลและประดัก เป็นสติ ความไม่เผลอ การคุมใจไว้กับกิจนั้น และคุ้มครองอินทรีย์ ทั้งกาย

วาจา การบริโภคอาหาร เป็นโภชนมัตตัญญูตา ความสำราญรู้จักประมาณการบริโภคอาหาร

พระพุทธเจ้าทรงย้ำว่าความเพียรทำให้พระพุทธองค์สำเร็จสัมมาสัมโพธิญาณ และหาก

เปรียบเทียบกับการทำนาที่เป็นผลผลิตอันอุดมสมบูรณ์ของข้าว ทำให้ชาวนาไม่ทุกข์ ไม่อดอยาก ขาดแคลนกิจวัตรของกสิการทวาชพราหมณ์ คือ กิจของการทำนา ทำกสิกรรม และกิจวัตรของพระพุทธเจ้า และพระภิกษุในพระพุทธศาสนาคือการแสดงธรรม เผยแผ่หลักธรรมให้แก่ผู้ไม่รู้ ได้รู้และเข้าใจ เกิดปัญญา^{๒๕}

เมื่อพิจารณาหลักธรรมแล้วเป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงประสงค์จะให้กสิการทวาชพราหมณ์ผู้ยึดการกสิกรรมเป็นอาชีพ มีความรู้และเข้าใจธรรมสัมมาอาชีวะในการเลี้ยงชีพชอบ ทั้งยังสามารถนำหลักธรรมชั้นสูงไปฝึกฝนปฏิบัติได้ด้วยตนเอง เพราะหลักธรรมเหล่านั้น ได้แก่ ศรัทธา ศีล วิริยะ ปัญญา หิริ สติมัตตัญญูตา เป็นต้น ถูกยึดโยงอยู่กับเครื่องมือทำนาและเป็นกิจวัตรของการดำเนินชีวิตและดำรงอาชีพของกสิการทวาชพราหมณ์ให้มีความเจริญมั่นคง และเมื่อประมวลหลักธรรมดังกล่าวมาแล้วสรุปโดยรวมได้ใจความสำคัญว่าทรงประสงค์ให้กสิการทวาชพราหมณ์เป็นเกษตรกรที่ดี ตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมหรือเป็นสัปปุริสบุคคล ด้านกสิกรรม

ค. เขตตูปมสูตร มีเนื้อหาแสดงหลักธรรมเปรียบเทียบกับกรหว่านพืชในนา ๓ ชนิด

ว่าด้วยอุปมาด้วยนาที่มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในครั้งนั้น พระพุทธเจ้าได้แสดงธรรมเพื่อตอบข้อซักถามของอสิพันธกบุตร ผู้ใหญ่บ้านในเขตเมืองนาลันทา เกี่ยวกับประเภทนา มี ๓ ชนิด คือ

(๑) นาดี เพาะปลูกพืชได้เจริญงอกงามและสมบูรณ์ เพราะมีดินดี (๒) นาปานกลาง เพราะมี

ดินพอใช้ปลูกพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ผลผลิตพอสมควร (๓) นาเลว เพราะมีดินแข็ง ดินเค็ม

ดินเลวซึ่งคหบดีชาวนา ซึ่งเป็นผู้มีความมั่งคั่ง มักจะเลือกหว่านข้าวในนาดีก่อน แล้ว

หว่านในนาดินปานกลางและนาดินเลว ตามลำดับ หรืออาจจะไม่หว่านในนาชนิดเลว

เพราะไม่คุ้มค่าและไม่ก่อประโยชน์ ในที่สุดจะเป็นอาหารโค โดยพระพุทธเจ้า ได้เปรียบเทียบ

การหว่านพืชในที่นาที่มีสภาพดิน กับการแสดงธรรม การประกาศพรหมจรรย์ด้วยคำ

พยายุชนะและความหมาย การแปลความให้แก่พุทธบริษัท มีความสมบูรณ์ ครบถ้วน และ

^{๒๔} วิ.จู. (ไทย) ๗/๓๓๐/๑๖๗ - ๑๖๘.

^{๒๕} ดูรายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๓-๒๘๕.

เป็นความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด แม้ผู้รู้ธรรมจะเป็นชนชั้นวรรณะ อยู่ในลัทธิใดก็ตาม หากได้รู้ธรรมจะพึงเป็นประโยชน์เกื้อกูลและเพื่อความสุขของเขาเหล่านั้น^{๒๖}

ง. อัจฉายิกสูตร เป็นหลักธรรมว่าด้วยกิจเร่งด่วนของชาวนาเปรียบเทียบกับกิจเร่งด่วนของภิกษุ พระพุทธเจ้าแสดงธรรมว่ากิจของชาวนาในการทำสิกรรมต้องให้สำเร็จ ดังนี้ (๑) ขึ้นเตรียมการเพาะปลูก โดยต้องเร่งรีบไถคราดนาและเตรียมที่นาให้เรียบร้อย (๒) ขึ้นการปลูก โดยต้องเร่งรีบเพาะปลูกพืชลงไปในนาตรงตามฤดูกาลที่เหมาะสม (๓) ขึ้นดูแลรักษาผลผลิตข้าวในนาโดยต้องเร่งรีบไขน้ำเข้านาและระบายน้ำออกจากนาในช่วงการเพาะปลูกอย่างถูกวิธี เพื่อให้ข้าวเจริญเติบโต ออกรวงเก็บเกี่ยวและหุงเป็นข้าวสุกเพื่อบริโภค เปรียบได้กับอัจฉายิกกรณีของภิกษุคือ (๑) การสมาทานอธิศีลสิกขา (๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา (๓) การสมาทานอธิปัญญาสิกขาซึ่งต้องอาศัยความเหมาะสมของเวลาจึงจะหลุดพ้นอาสวะได้^{๒๗}

กล่าวโดยรวมได้ว่า ในสมัยพุทธกาล กิจกรรมของเกษตรกรที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ได้ให้ความสำคัญกับการกสิกรรม โดยเฉพาะการทำนา อาจเนื่องด้วยเป็นกิจกรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์และไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตด้วยกัน สำหรับกิจกรรมไถคราดหรือการเลี้ยงสัตว์ เป็นกิจกรรมที่ปรากฏอยู่แล้วควบคู่กับสังคมเกษตรกรรมแต่ในหลักธรรมเรื่องศีล มีบัญญัติเป็นข้อแรก คือ การไม่เบียดเบียนสัตว์และห้ามฆ่าสัตว์แสดงว่าทรงไม่ประสงค์การเลี้ยงสัตว์เพื่อการฆ่าเนื้อเพื่อการบริโภคหรือบูชาบุญ ทำให้เชื่อได้ว่ากิจกรรมของเกษตรกรในหลักธรรมของพระพุทธองค์ มุ่งไปที่กิจกรรมในการใช้ที่ดินเพาะปลูกพืช เพราะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลมวลมนุษยชาติ ให้ชาวนาประพาสดีสิ่งดี เช่น รู้กิจของตนเอง รู้เหตุผลความมุ่งหมาย เป็นสัตบุรุษ เป็นต้น

๒.๓.๒ ภัยธรรมชาติที่ส่งผลต่อเกษตรกรรม

การเกิดภัยธรรมชาติ ได้ส่งผลเสียหายต่อพืชผลการเกษตร ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงนำการเกิดภัยดังกล่าวใช้เป็นข้ออุปมาอุปไมยกับกิเลสและมาร ดังนี้

ก. สุทธาโกชนชาดก ได้กล่าวถึงโกสิยดาบส กล่าวกับอาสาเทพธิดา ตอนหนึ่งว่าชาวนาทั้งหลายมีความหวัง จึงไถนา หว่านพืชกระทำตามวิธีการ แต่เพราะศัตรูพืชลงบ้างฝนแล้งบ้าง พวกเขาจึงไม่ได้ประสพผลอะไร อันจะมีมาจากข้าวกล้า นั้น นรชนทั้งหลายผู้แสวงหาความสุข มีใจมุ่งหวังที่จะไปสวรรค์ จึงสละธัญชาติ ทรัพย์สมบัติ และเครือญาติบำเพ็ญตบะอันเศร้าหมอง แม้ตลอดกาลนาน ขึ้นสู่ทางผิด จึงแล่นไปสู่ทุกข^{๒๘}

ในชาดกดังกล่าว เป็นการอุปมาอุปไมยชาวนากับนรชน แต่เมื่อเกิดภัยแล้ง ศัตรูพืชระบาด ข้าวกล้าเสียหาย ไม่ได้ผลผลิตตามหวัง หากบำเพ็ญแผดเผากิเลสค้นหาด้วยความเศร้าหมองก็ไม่ได้มรรคผลเช่นกัน

^{๒๖} ดูรายละเอียดใน ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๕๙/๔๐๔-๔๐๕.

^{๒๗} อภ.ติก. (ไทย) ๒๐/๙๓/๓๒๔-๓๒๕.

^{๒๘} พุ.ชา.อสีติ. (ไทย) ๒๘/๒๔๕, ๒๔๗/๑๒๕.

ข. महाकालदेवวัตถุ พระผู้มีพระภาคตรัสพระคาถานี้ แก่ภิกษุทั้งหลาย ความว่า “มารย่อมไม่
ครอบงำบุคคลผู้ไม่พิจารณาเห็นความงาม สारวมอินทรีย์ดีแล้ว รู้จักประมาณในการบริโภค มีศรัทธา
และปรารถนาความเพียร เหมือนพายุพัดโค่นภูเขาศิลาไม่ได้ ฉะนั้น”^{๒๙}

ซึ่งลมพายุหรือวาทภัยเป็นภัยธรรมชาติทางการเกษตร ในหลักธรรมได้เปรียบเทียบ พายุคือ
กรรมที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ คัมภีร์หลายเล่มที่ปรากฏในพระไตรปิฎกพระพุทธเจ้าได้นำ
เหตุการณ์ภัยธรรมชาติ อุปมาอุปไมยกับเหล่ามาร กิเลส เป็นกรรม วนเวียนอยู่ในสังสารวัฏ

๒.๓.๓ ผลผลิตทางการเกษตรกรรม

สังคมเกษตรกรรมสมัยพุทธกาล มีการกล่าวถึงประเภทและชนิดของผลผลิตการเกษตร ได้แก่

ก. ลีขขาบทวิภังค์ มีข้อความว่า พืชพันธุ์หรือภูตคามมี ๕ ชนิด คือ

๑) พืชพันธุ์เกิดจากเหง้า ได้แก่ ขมิ้น ขิง ว่านน้ำ ว่านเปราะ ข่า แฝก เป็นต้น

๒) พืชพันธุ์เกิดจากลำต้น ได้แก่ ต้นโพ ต้นไทร ต้นติปสี ต้นมะเดื่อ ต้นมะขวิด เป็นต้น

๓) พืชพันธุ์เกิดจากตา ได้แก่ อ้อย ไม้ไผ่ ไม้้อ เป็นต้น

๔) พืชพันธุ์เกิดจากยอด ได้แก่ ผักบุ้งล่อม แม่งลัก เถาหญ้านาง เป็นต้น

๕) พืชพันธุ์เกิดจากเมล็ด ได้แก่ ข้าว ถั่ว งา เป็นต้น^{๓๐}

ผลผลิตที่ปรากฏหลายชนิดยังพบเห็นได้ในสังคมการเกษตรสมัยปัจจุบัน

ข. พราหมณ์ธัมมิกสูตร มีข้อความเกี่ยวกับผลผลิตของสัตว์เลี้ยง โดยเฉพาะโคว่า “ผลผลิต
ปัญจโครส หมายถึง ผลผลิตเกิดจากโค มี ๕ อย่างคือ นมสด นมเปรี้ยว เปรียง เนยใสและเนยข้น”^{๓๑}

นอกจากนั้นแล้วคัมภีร์พระพุทธศาสนามีข้อความแสดงถึงการได้ผลผลิตทางเกษตรหลาย
อย่างหมุนเวียนในเมืองสำคัญ เช่น กรุงสาวัตถี^{๓๒} แคว้นโกศล มีข้าวสาร ถั่วเขียว ถั่วราชมาส งา โคเป็น
ต้น และสภาพตลาดกรุงมิถิลา^{๓๓} มีความรุ่งเรือง เป็นระเบียบเรียบร้อย

๒.๔ สภาพชุมชนเกษตรกรรม

ชุมชนในสมัยพุทธกาล เป็นลักษณะของความเป็นคามและนิคม และคนในชุมชนเป็นชาวนิคม
เช่น นิคมแห่งหนึ่งในเขตกรุงสาวัตถี มีกติกายาในนิคมว่า ผู้มาประชุมล่าช้าต้องถูกปรับ ๕๐
กหาปณะ^{๓๔} ซึ่งแสดงถึงสังคมที่มีบ้านเรือนมาอาศัยอยู่ร่วมกัน และมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องทั้งด้าน
เศรษฐกิจ สังคมและการปกครองของสมาชิกภายในชุมชน จำเป็นต้องมีกฎกติการ่วมกัน ให้มีความ
สงบเรียบร้อยและปลอดภัยมั่นคง จากลักษณะดังกล่าวยังได้แสดงถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกภายใน
ชุมชนและความสามัคคีพร้อมเพรียงกันของหมู่คณะ

๒.๔.๑ ผู้นำชุมชน

ชุมชนหรือหมู่บ้านจะต้องมีผู้นำชุมชนปกครองให้สมาชิกอยู่ร่วมกันอย่างเป็นสุข ซึ่ง

^{๒๙} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๘/๒๖.

^{๓๐} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๙๑/๒๗๘ – ๒๗๙.

^{๓๑} ดุรายละเอียดยใน พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๒๙๙/๕๖๙.

^{๓๒} พุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๑๐/๑๘๓-๑๘๗.

^{๓๓} ดุรายละเอียดยใน พุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๑๕๑/๒๐๗.

^{๓๔} ดุรายละเอียดยใน วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๕๓๗/๖๔.

ในสมัยพุทธกาลมีตัวอย่างของผู้นำชุมชนซึ่งเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ ได้แก่ หมู่บ้านพราหมณ์ แคว้นโกศลชื่อสาลา และหมู่บ้านพราหมณ์แคว้นโกศลชื่ออิจฉานังคละ^{๓๕}

ก. ภูฏันทสูตร^{๓๖}

พราหมณ์ภูฏันทะ เป็นผู้นำปกครองหมู่บ้านชาณุมัตในแคว้นมคธ โดยพราหมณ์ภูฏันทะ ได้รับพระราชทรัพย์ที่พระเจ้าพิมพิสารพระราชทานเป็นพิเศษ ทำให้มีจำนวนชาวนิคมมากและมีสัตว์ เลี้ยง มีพืชพันธุ์ธัญญาหาร และน้ำให้อุทุมมสมบูรณ์ เช่น โคเพศผู้ ลูกโคเพศผู้ ลูกโคเพศเมีย แพะ และ แกะ และอาหารอันเป็นผลผลิตเกษตรกรรมอย่างมั่งคั่งมีทรัพย์และโกศะมาก ซึ่งแสดงถึงความสุขและ มั่นคงของชุมชนชาณุมัตในคราวนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมเรื่องยัญญของพระเจ้ามหาวชิตราช ซึ่งเป็นหลักการปกครองบ้านเมืองให้อยู่เย็นเป็นสุข ดังนี้

๑) พระเจ้ามหาวชิตราชพระองค์ทรงเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโกศะมาก มีพืชพันธุ์ ธัญญาหารเต็มท้องพระคลัง ประสงค์จะบูชามหาโยนีที่เอื้ออำนวยประโยชน์สุขแก่พระองค์ตลอดกาล นานจึงหาวิธีปราบปรามโจรไม่ให้เบียดเบียนบ้านเมืองของพระองค์ในภายหลัง โดยอาศัยวิธีการ ดังนี้

๑.๑) ให้พระราชทานพันธุ์พืชและอาหารให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในเกษตรกรรม

๑.๒) ให้พระราชทานต้นทุนให้แก่พลเมืองผู้ขะมักเขม้นในพาณิชย์กรรม

๑.๓) ให้พระราชทานอาหารและเงินเดือนแก่ข้าราชการที่ยืนชั้นแข็งเมื่อทรงดำเนินการแล้ว ทำให้บ้านเมืองร่มเย็น มีกองราชทรัพย์อย่างยิ่งใหญ่ ไม่มีเสียหนาม ไม่มีการเบียดเบียน ประชาชนชื่น ชมยินดี มีความสุขกับครอบครัว อยู่อย่างไม่ต้องปิดประตูบ้าน หลักธรรมที่เอื้อเพื่อการปกครอง สังคมหรือชุมชนของภูฏันทพราหมณ์ ได้แก่ พละ ๔ และสังคหวัตถุ ๔ เพราะเป็นธรรมที่ทำให้ภูฏันท พราหมณ์มีกำลังและพลังใจในการปกครองหมู่บ้านชาณุมัตด้วยความมั่นใจ และไม่หวั่นต่อภัยทุกอย่าง

๒) ผู้รับทาน ซึ่งเป็นทั้งพลเมืองและข้าราชการที่ขจัดความเดือดร้อนพระทัยของพระเจ้า มหาวชิตราชด้วยอาการ ๑๐ อย่างก่อนบูชาโยนี ได้แก่

๒.๑) พวกผู้ฆ่าสัตว์ และพวกผู้ไม่ฆ่าสัตว์ที่มาขอรับทาน ให้พระองค์เจาะจง บริจาคเฉพาะพวกผู้ไม่ฆ่าสัตว์เท่านั้น และพวกผู้ฆ่าสัตว์จะได้รับผลกรรมของเขาเอง

๒.๒) พวกที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้ และพวกที่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของให้ที่มา ขอรับทาน ให้บริจาคเฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้เท่านั้น

๒.๓) พวกที่ประพฤติดีในกาม และพวกที่เว้นขาดจากการประพฤติดีในกาม ที่มาขอรับทาน ให้บริจาคเฉพาะพวกที่เว้นขาดการประพฤติดีในกามเท่านั้น

๒.๔) พวกที่กล่าวคำเท็จ และพวกที่เว้นจากการกล่าวคำเท็จ ให้บริจาคเฉพาะ พวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเท็จเท่านั้น

๒.๕) พวกที่กล่าวคำส่อเสียด และพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียด ให้บริจาค เฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำส่อเสียดเท่านั้น

๒.๖) พวกที่กล่าวคำหยาบ และพวกที่เว้นจากการกล่าวคำหยาบ ให้บริจาค เฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำหยาบเท่านั้น

๒.๗) พวกที่กล่าวคำเพ้อเจ้อ และพวกที่เว้นจากการกล่าวคำเพ้อเจ้อ ให้บริจาค

^{๓๕} ดูรายละเอียดใน ส.ม. (ไทย) ๑๙/๓๗๐/๒๑๔, อ.ง.น.ก. (ไทย) ๒๒/๔๒/๔๙๔.

^{๓๖} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๒๓-๓๕๗/๑๒๕ - ๑๕๐.

เฉพาะพวกที่เว้นขาดจากการกล่าวคำเพื่อเจือเท่านั้น

๒.๘) พวกที่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น และพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น
ให้บริจาคนเฉพาะพวกที่ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่นเท่านั้น

๒.๙) พวกที่มีจิตพยาบาท และพวกที่ไม่มีจิตพยาบาท ให้บริจาคนเฉพาะพวกที่ไม่มี
จิตพยาบาทเท่านั้น

๒.๑๐) พวกที่เป็นมิฉนาคิณ และพวกที่เป็นสัมมาทิณ ให้บริจาคนเฉพาะพวกที่
เป็นสัมมาทิณเท่านั้น ยัญสมบัติซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงเป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ ทางแห่งกุศลธรรม
เป็นธรรมดี อันเป็นทางนำไปสู่ความสุขความเจริญ จนพราหมณ์กฏทันตะเห็นธรรมขอเป็นอุบาสก

ผู้ถึงสรณะจนตลอดชีวิต^{๓๗} หากพิจารณาแล้วเป็นเรื่องของสัมมาทิณและสัมมาปฏิบัติ
ทางกายวาจา และใจของคนดีในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทของผู้นำชุมชนที่ต้องปกครอง
หมู่บ้านของกฏัตพราหมณ์ เพราะต้องดูแลขานนิคมจำนวนมาก และโคกทรัพย์ที่ได้รับพระราชทาน
จาก พระราชาให้การกสิกรรมและโครักขกรรมเจริญงอกงามและมั่งคั่งขึ้น เพื่อความผาสุกของชุมชน
และเป็นที่พอพระทัยของพระเจ้าพิมพิสาร จะเห็นได้ว่าหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้ผู้
นำชุมชนและขานนิคมพึง จึงเป็นการประกาศคุณลักษณะที่ดีและพึงประพฤติปฏิบัติให้แก่กฏทันต
พราหมณ์ได้แก่ การบริจาคนให้ทานและเอื้อเฟื้อแก่ขานนิคมภายใต้การปกครอง ทั้งพืชพันธุ์ธัญญาหาร
เงินลงทุนประกอบกิจกรรม เงินตอบแทนแก่พนักงาน เป็นต้น และขานนิคมผู้สมควรได้รับทาน สมควร
เป็นผู้ประพฤติดี เป็นกุศลกรรมบถ ๑๐ และผู้ประพฤติดังกล่าวด้วยความสุจริตทางกาย วาจา และใจ
เพื่อไปสู่เป้าหมายของความสุขความเจริญ เรียกว่า กามโกศิสุข

๒.๔.๒ เกษตรกรในชุมชนเกษตรกรรม

ชุมชนเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาลมีปรากฏในพระพุทธศาสนา เป็นลักษณะหมู่บ้าน
พราหมณ์ ซึ่งผู้นำหมู่บ้านได้รับการแต่งตั้งปูนบำเหน็จทรัพย์จากกษัตริย์ เช่น หมู่บ้านพราหมณ์ชาว
โกศล ซึ่งมีพราหมณ์ไปกษัตริย์^{๓๘} เป็นผู้ปกครองอยู่ในเมืองอูกกัฏฐะที่มีประชากรและสัตว์เลี้ยง
มากมาย มีพืชพันธุ์ธัญญาหารและน้ำหญ้าอุดมสมบูรณ์ เป็นพระราชทานทรัพย์ที่พระเจ้าปเสนทิโกศล
พระราชทานให้ ซึ่งเป็นตัวอย่างเช่นเดียวกับหมู่บ้านพราหมณ์ที่มีพราหมณ์กฏทันตะเป็นผู้ปกครองอาจ
กล่าวได้ว่า เกษตรกรรมในชุมชนหรือหมู่บ้านในอินเดียสมัยพุทธกาลอยู่ในชุมชนเกษตรกรรมที่มี
พราหมณ์เป็นผู้ปกครอง และสมาชิกในชุมชนประกอบด้วยวรรณะ ได้แก่ วรรณะพราหมณ์วรรณะ
แพศย์ และวรรณะศูทร โดยมีหน้าที่ความรับผิดชอบแตกต่างกันไปตามชั้นวรรณะ แต่ไม่ได้จำเพาะว่า
วรรณะแพศย์เท่านั้นที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ยังมีวรรณะพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ทำนาได้แก่ กสิการ
ทวาชสูตร ว่าด้วยภารทวาชพราหมณ์ผู้เป็นขานนา^{๓๙}

ก. กสิการทวาชสูตร

ภารทวาชพราหมณ์เป็นขานนาหรือประกอบอาชีพกสิกรรมอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์ ชื่อ เอกนา
ลา ทักขิณาคีรีชนบท แคว้นมคธ ในฤดูหว่านข้าว กสิการทวาชพราหมณ์ประกอบไถจำนวน ๕๐๐

^{๓๗} ที.สี. (ไทย) ๙/๓๕๔/๑๔๙.

^{๓๘} ดูรายละเอียดใน ที.สี. (ไทย) ๙/๒๕๕/๘๗.

^{๓๙} ดูรายละเอียดใน พ.สุ. (ไทย) ๒๕/๗๖/๕๑๘.

เตรียมไถนา พระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาตเข้าไปในพื้นที่นาของภราทวาทพราหมณ์ที่กำลังเลี้ยงอาหาร
เช้าแก่คนไถนา ๕๐๐ คน พระองค์ประทับยืนและภราทวาทพราหมณ์ผู้อาศัยกรรมเลี้ยงชีพ ภรา
ทวาทพราหมณ์เห็นพระพุทธเจ้าบิณฑบาตในงานวัปปมงคลจึงเกิดความไม่พอใจพระพุทธเจ้าตรัสตอบ
ในเรื่องการไถ การหว่านข้าวก่อนบริโภค ความว่า

(๑) พืชเป็นมูลกสิกรรมของพราหมณ์ แยกออกเป็นสองส่วนคือ รากกับหน่อ

เปรียบกับศรัทธาเป็นมูลกสิกรรมของพระองค์ มีศีลเป็นราก มีสมณะและวิปัสสนาเป็นหน่อ

(๒) พืชรับรสปฐวีธาตุ (ดิน) อาโปธาตุ (น้ำ) ดัวยรากย่อมเติบโตเพื่อรับความแก่สุก

แห่งธัญญาชาติ ศรัทธารับรสสมณะและวิปัสสนาดัวยรากคือศีล เติบโตเพื่อรับความแก่กล้าแห่ง

ธัญญาชาติคืออริยผล ดัวยก้านคืออริยมรรค พืชตั้งอยู่บนดินที่ดีเจริญงอกงามไพบูลย์ดัวยราก
หน่อ ใบก้านและใบ ให้เกิดน้ำนมเป็นรวงข้าวสาธิตเต็มไปด้วยเมล็ดข้าวสาธิตเป็นอันมาก ศรัทธาตั้งมั่นอยู่

ในจิตสันดาน เจริญงอกงามดัวยวิสุทธิ ๖ ให้เกิดน้ำนมคือญาณทัศนะวิสุทธิ สำเร็จเป็นพระ
อรหันตผล ศรัทธานั้นเป็นมูลเหตุแห่งกุศลธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งหลายมีศีลเป็นต้น

(๓) นาที่หว่านไปแล้ว ถ้ามีฝนเป็นการดี ถ้าไม่มีต้องให้น้ำเปรียบกับการใช้เชือก

คือ ใจผูกแอกและไถ ซึ่งมีงอนเป็นหิริให้ติดกัน เทียมโคคือความเพียร ประตักคือสติ เมื่อหว่าน
พืช คือ ศรัทธา ลงในนามคือจิตใจของคน เมื่อฝนไม่มีให้ใช้ตบะคืออินทริยสังวรเป็นนิจ เป็นน้ำฝน

(๔) กสิการทวาทพราหมณ์มีแอกและไถ พระพุทธเจ้าทรงมีปัญญา ๒ อย่าง ใน ๒

อย่างนั้น แอกเป็นที่อาศัยของงอนไถ และอาศัยเชือกผูกติดดัวยงอนไถทำให้ไถงานไถนาได้
ปัญญาเป็นที่อาศัยแห่งธรรมทั้งหลาย มีหิริเป็นประธาน ปัญญาประเสริฐที่สุด ปัญญาเนื่องดัวยหิริดู
งอนไถ อาศัยเชือกเป็นสมาธิคือใจ ย่อมทำให้ไถงานคือวิริยะเดินไปพร้อมกัน

(๕) สติ ระลึกถึงความมีกิจที่ทำไว้ สติที่ประกอบด้วยวิปัสสนาและมรรคของ

พระพุทธเจ้า เปรียบเหมือนผาลและประตักของพราหมณ์ สติคั่นหาคติของกุศลธรรมทั้งหลาย

ให้ปรากฏในอารมณ์ ย่อมรักษาไถคือปัญญา เหมือนผาลรักษาไถ ปัญญา มีสติอยู่หน้าทำให้

ไม่หลงลืม ประตักแสดงภัยคือการแห่งไถงาน ไม่ให้เกียดคร้าน ป้องกันดินนอกทาง ไถงานคือ
วิริยะ ไม่ให้เกียดคร้าน ป้องกันอโคจรคือกามคุณ แล้วประกอบไว้ในกัมมัฏฐาน

(๖) การค้ำครองดัวยกายสุจริต ๓ วจิสฺสุจริต ๔ สำรวมในปัจจัย ๔ คือ สังวรศีล

อาชีวนปาริสุทธิศีล สำรวมอาหารคือบริโภคพอประมาณ รู้จักประมาณในการบริโภค พราหมณ์

หว่านพืชแล้วล้อมรั้วหนามรั้วต้นไม้หรือกำแพง เพื่อรักษาข้าวกล้า ผูกโคกระบือเข้าไปแย่งข้าว
กล้าไม่ได้ เหมือนการหว่านพืชคือศรัทธา ล้อมรั้ว ๓ ชั้น ได้แก่ ควบคุมกาย ควบคุมวาจา และควบคุม
อาหาร เพื่อรักษากุศลธรรม ผูกโคกระบือเปรียบเป็นอกุศลธรรมมีราคะ เป็นต้น

(๗) สัจจะ การตายหญ้า (คือ วาจาสับปลับ) ดัวยคำสัตย์ ข้าวกล้าคือกุศล

การตัด เกี่ยว ถอนขึ้นโดยใช้ทาสหรือกรรมกร เป็นการตัดสิ่งที่ควรตัด เกี่ยวสิ่งที่ควรเกี่ยว ดัวย
สัจจะ

(๘) ศีล คือการไม่ล่วงละเมิดทางกาย ทางวาจา การเทียมไถงานคือความเพียร

ไถคือปัญญา トラบใดที่ยังไม่บรรลุสมาสมาธิปัญญา จักไม่ระงับความชวนชวายุทุกอย่าง

(๙) วิริยะ เป็นการปรารภความเพียรทางกายและจิต เหมือนไถที่พราหมณ์ชักไป

และตั้งไปในฐานะ ย่อมทำลายแผ่นของดินและมูลดิน ไถคือปัญญาที่พระพุทธเจ้าชักมาด้วยความเพียรย่อมทำลายเผากิเลสและการสืบท่อแห่งกิเลส การไถด้วยโคงาน ๔ ตัวของพราหมณ์ ทำความสมบูรณ์ให้กับข้าวกล้า เปรียบกับความเพียรคือสัมมปปธาน ๔ เมื่อนำมาย่อมกำจัดอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วและทำความสมบูรณ์แห่งกุศลให้สำเร็จ^{๔๐}

การเปรียบเทียบกิจกรรมการทำงานกับหนทางสู่อริยผล สรุปว่า เมื่อพืชคือศรัทธา น้ำฝน

คือตบะ เชือกคือใจผูกแอก ไถคือปัญญาและงอนคือหิริไว้ด้วยกัน ใช้ไถคือปัญญา ตอขวากคือสติ ยึดประตักคือสติคุ้มครองด้วยการควบคุมกาย วาจา และอาหาร ใช้สัจจะเป็นเครื่องดายหญ้าฆ่าวัชระคือความเพียรให้เกิดโสรจจะมุ่งตรงต่อพระนิพพานอันเป็นแดนเกษม ไถให้ถึงสามัญญผล ๔ อย่าง ซึ่งเป็นที่สุดแห่งงานย่อมมีผลอมตะ ใคร ๆ จะเป็นกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร หรือคฤหิณ และบรรพชิตก็ตาม ไถอย่างนี้แล้วย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวง และผู้บริโภคมผลแห่งการไถนา ย่อมหิวในวันรุ่งขึ้น แต่คนบริโภคผลแห่งการไถที่เป็นอมตะย่อมพ้นทุกข์ทั้งปวง

ข. โคपालสูตร

ในโคपालสูตร มีข้อความเปรียบเทียบหลักธรรมกับการเลี้ยงฝูงโค ประกอบด้วย

องค์ ๑๑ ประการ ได้แก่

(๑) รูปร่างโค เปรียบกับ ความรู้ชัดรูปในมหาภูตรูป ๔ และอุปาทายรูป ๔ ตาม

ความเป็นจริง

(๒) ฉลาดในลักษณะโค เปรียบกับ ความรู้ชัดในลักษณะคนพาล มีกรรมเป็นลักษณะ และลักษณะบัณฑิตมีกรรมเป็นลักษณะ

(๓) กำจัดไข้ทางโค เปรียบกับ การไม่รับกามวิตกที่เกิดขึ้น ละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด ไม่รับพยาบาทวิตก ไม่รับวิสังหาวิตก และไม่รับบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเกิดขึ้นอีกละ บรรเทา ทำให้สิ้นสุด

(๔) ปกปิดแผลโค เปรียบกับ สำรวมในจักขุนทรีย์และมนินทรีย์ รู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจแล้วไม่รวมถือ ไม่แยกถือ ปฏิบัติเพื่อสำรวมในมนินทรีย์

(๕) สุมไฟให้โค เปรียบกับ การแสดงธรรมตามที่ฟังมาแล้ว ตามที่เล่าเรียน

มาแล้วแก่คนอื่นโดยพิศดาร

(๖) รู้ทำน้ำที่จะชำระล้างโคและค้ำขาย เปรียบกับ ผู้เป็นพหูสูต ทรงธรรม ทรง

วินัย ย่อมเปิดเผยธรรมที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้ง่ายและบรรเทาความสงสัยหลายอย่างแก่ภิกษุทั้งหลาย

(๗) รู้ว่าโคตื่นน้ำแล้ว เปรียบกับ ความปลาบปลื้มอิงอรในธรรมที่พระพุทธเจ้าประกาศแล้ว

(๘) รู้ทาง เปรียบกับ รู้ริยมรรคมีองค์ ๘ ตามความเป็นจริง

(๙) ฉลาดในโคจร เปรียบกับ รู้สติปัฏฐาน ๔ ตามความเป็นจริง

(๑๐) ริดนมให้เหลือ เปรียบกับ รู้จักประมาณในการรับปัจจัย ๔

^{๔๐} รายละเอียดใน ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๓-๒๘๕.

(๑๑) บุชาโคผู้ทั้งหลายที่เป็นพ่อโค เป็นจำฝูงด้วยการบูชาอย่างยิ่ง หมายถึงเอาใจใส่รักษาและป้องกันอันตรายให้แก่ฝูงโค เปรียบกับเข้าไปตั้งเมตตาทายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังผู้เป็นเถระ^{๔๑}

หากพิจารณาแล้วจะพบว่า พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการแสดงธรรมให้กับภิกษุและ ฆราวาส โดยอาศัยพื้นฐานความเข้าใจของผู้สนทนาจากความคุ้นเคยและประสบการณ์ตามสภาพความจริงที่ปรากฏหรือดำรงชีพมาก่อน เช่น ผู้สนทนาที่ดำรงชีพกสิกรรม

๒.๕ พุทธธรรมเพื่อเกษตรกรรม

เกษตรกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนา พบว่า มีความหมายสองอย่างรวมกัน ทั้งหมายถึง กสิกรรม (การเพาะปลูก) และโครักขกรรม (การเลี้ยงสัตว์) ซึ่งมีความสำคัญต่อบริบทสังคมเศรษฐกิจการเมืองและการปกครองในสมัยพุทธกาล มีเกษตรกรเป็นผู้ประกอบอาชีพกสิกรรมและโครักขกรรม ซึ่งปรากฏอยู่ในทุกแคว้นของชมพูทวีปหรืออินเดีย โดยสภาพสังคมวรรณะของชนชั้นได้กำหนดบทบาทหน้าที่เกษตรกรรมเป็นวรรณะแพศย์ แต่ยังสามารถพบว่ามีเฉพาะวรรณะแพศย์เท่านั้นที่ทำเกษตรกรรม ยังมีวรรณะพราหมณ์ในหมู่บ้านพราหมณ์ที่ทำหน้าที่ดังกล่าวด้วย โดยหลักธรรมของพระพุทธเจ้า มุ่งสอนให้บุคคลประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีลธรรม ดังนั้น เกษตรกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เป็นพุทธธรรมเพื่อการเกษตร ในที่นี้หมายถึงพุทธเกษตรกรรม (Buddhist Agriculture) จึงเป็นเฉพาะความหมายของกสิกรรม คือการเพาะปลูกพืช ทำนา ทำไร่ ทำไม้ผลและพืชผัก ไม่ได้หมายรวมไปถึงโครักขกรรม (การเลี้ยงสัตว์) เนื่องจากไม่สอดคล้องกับหลักศีล พระพุทธเจ้าได้เสด็จจาริกไปในดินแดนทั้งในเขตคามและนิคม ทั้งในชนบทและเมืองใหญ่เพื่อเผยแผ่หลักธรรมคำสอนให้กว้างขวางออกไป ในคราวผ่านหมู่บ้านและชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ย่อมต้องทรงพบเห็นสภาพเกษตรกรรมอยู่บ่อยครั้ง คัมภีร์พระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระไตรปิฎก มีข้อความว่า พระพุทธเจ้าทรงสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดและเปรียบเทียบลักษณะ รูปแบบ และวิธีการของการกสิกรรมและโครักขกรรมกับธรรมวินัยที่พระองค์ทรงตรัสรู้และบัญญัติไว้สำหรับพระภิกษุสงฆ์และคฤหัสถ์ได้ประพฤติปฏิบัติ อีกทั้งได้แสดงธรรมที่ควรประพฤติปฏิบัติของการทำเกษตรให้เจริญก้าวหน้าในหลายพระสูตรและหลายชาดก ดังที่ได้ศึกษามาแล้วนั้น ได้เห็นว่า พุทธธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่สัมพันธ์สอดคล้องกับสังคมคฤหัสถ์ที่ดำรงชีวิตและประกอบอาชีพเกษตรกรรมพึงพิจารณานำไปประพฤติปฏิบัติเพื่อความสุขและความเจริญ มีดังนี้

๒.๕.๑ สัปปริสธรรม ๗ เป็นธรรมของความประพฤติตนที่ดีหรือสัปปริสบุคคล ที่เรียกว่า “สัปปริสธรรม” ในอัมมัญญสูตร^{๔๒} ดังนี้

(๑) อัมมัญญตา เป็นความรู้จักรักรม รู้หลักหรือรู้เหตุ รู้หลักความจริง รู้หลักการรู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักเกณฑ์ที่จะทำให้เกิดผล เช่น เกษตรกรรู้ว่าการพึ่งพาตนเอง ช่วยตนเองให้มากที่สุด แบบพออยู่พอกินก่อน และดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ประหยัด เกือบอม จะทำให้ชีวิตตนเองและครอบครัวมั่นคงและเป็นสุข

^{๔๑} อก.เอกาทสก. (ไทย) ๒๔/๑๗/๔๓๒ - ๔๓๘.

^{๔๒} อก.สตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓-๑๔๖, ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๓๐/๓๓๓.

(๒) อัตถัญญตา ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือรู้จักผล คือรู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่เกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น ชุมชนประกอบด้วยคนที่อยู่อาศัยและดำเนินกิจกรรมเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังนั้น การที่คนในชุมชนมาอยู่ร่วมกันและร่วมคิด วางแผน ปฏิบัติงานจะร่วมรับผลประโยชน์ร่วมกัน จึงย่อมดีกว่า ต่างคนต่างอยู่

(๓) อัตถัญญตา ความรู้จักตน รู้ว่าเรานั้นโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ความสามารถ ความถนัดและคุณธรรม เป็นต้น เป็นอย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป เช่น ผู้นำชุมชนต้องใฝ่รู้ใฝ่ใจกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนและเกษตรกร ต้องหมั่นแสวงหาความรู้และประกอบอาชีพเกษตรกรรมอย่างขยันและถูกวิธี

(๔) มัตถัญญตา ความรู้จักประมาณ ความพอดี เช่น เกษตรกรรู้จักประมาณในการลงทุน เพาะปลูก และทำให้มีรายจ่ายน้อยกว่ารายได้ มีการออม บริโภคปัจจัย ๔ และใช้จ่ายในชีวิตประจำวันอย่างเหมาะสม ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่อดอยาก

(๕) กาลัญญตา ความรู้จักกาล รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่การงานหรือปฏิบัติกิจการต่าง ๆ เช่น รู้ว่าฤดูกาล เพาะปลูกข้าว ที่เหมาะสม อยู่ในช่วงเดือนใด และช่วงเก็บเกี่ยวอยู่ในช่วงเดือนใด และในช่วงเดือนใดเป็นช่วงฤดูแล้ง

(๖) ปริสัณญตา ความรู้จักบริษัท รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ประพฤติดต่อชุมชนนั้นว่า การพัฒนาชุมชนต้องมาจากคนในชุมชนร่วมมือร่วมใจกัน มีการช่วยเหลือเอื้ออาทร สามัคคีและแบ่งปันกัน มีความไว้วางใจและมีสัจจะกัน

(๗) บุคคลัญญตา ความรู้จักบุคคล ความแตกต่างแห่งบุคคลว่าโดยอริยาศีลความสามารถและคุณธรรม รู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นด้วยดี รู้จักรักษาน้ำใจ เคารพและให้เกียรติกันในวิถีแห่งประชาธิปไตย

๒.๕.๒ ทัณฺณธัมมิกัตถสังวัตตนิกธรรม ๔ เป็นหลักธรรมเพื่อประโยชน์สุขในปัจจุบันของการประพฤติความดีงามในการดำรงชีวิตของบุคคลในกิจกรรมเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ในสังคม ในพุทธสัมปทาสูตร^{๔๓} ดังนี้

(๑) อุทฺธฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียรในอาชีพเกษตรกรรมอย่างสุจริต มีความขำนาญ รู้จักใช้ปัญญาเพื่อให้ได้ผลดี เป็นหลักของความขยัน ซื่อสัตย์ สุจริต อดทน มีความเพียร มีปัญญา

(๒) อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ เช่น เรือกสวนไร่นา เงินทุน เครื่องมืออุปกรณ์ และรักษารายได้ให้มั่นคงด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังของตนไม่ให้เกิดอันตรายหรือเสื่อมเสีย เป็นหลักของการรู้จักแสวงหารู้จักรักษา ดำรงทรัพย์สินให้ยืนยาว

(๓) กัลยาณมิตตตา คบคนดีเป็นมิตร รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาศึกษาเยี่ยงอย่างผู้ทรงคุณวุฒิที่มีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา เป็นหลักของการดำรงตนที่ดี มีความเอื้อเฟื้อแบ่งปัน มีความเป็นมิตรสามัคคีกัน มีความไว้วางใจซึ่งกันและกัน

^{๔๓} อัง.อุทฺทก. (ไทย) ๒๓/๗๖/๓๘๙, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่๑๙, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๖.

(๔) สมชีวิตา มีความเป็นอยู่เหมาะสม รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิตแต่พอดี ไม่ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย มีประหยัดเก็บออมไว้

๒.๕.๓ โภควิภาค ๔ เป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนา ว่าด้วยการแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ส่วน รวม ๔ ส่วน ปรากฏในสังคาสสูตร เรียกว่า โภควิภาค ๔ คือ แบ่งทรัพย์ที่แสวงหามาโดยชอบธรรมออกเป็น ๔ ส่วน โดย

(๑) นำหนึ่งส่วน ใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงคนที่ควรบำรุง และทำประโยชน์

(๒) นำ สองส่วน ใช้จ่ายประกอบกิจการงาน การลงทุนในอาชีพเกษตรกรรมและกิจการอื่น

(๓) นำอีก ๑ ส่วน เก็บไว้ในคราวจำเป็นและเป็นการออมการแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน ดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้คฤหัสถ์สะสมโภคทรัพย์ให้เพิ่มพูนดุจตั้งรวงผึ้งสร้างรัง และจอมปลวกที่ตัวปลวกก่อขึ้น โดยในส่วนของ ๔ เก็บไว้จะใช้ในยามมีอันตราย หรือไว้ช่วยเหลือเกื้อกูลมิตร ทำให้ผู้กมิตระไว้ได้^{๔๔}

๒.๕.๔ กามโภคิสุข ๔ ผลของการประพฤติปฏิบัติของเกษตรกร จะได้รับผลสุข ๔ ประการ ดังปรากฏในอนันนยสูตร ว่าด้วยสุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้ เรียกว่า กามโภคิสุข ๔ ดังนี้

(๑) อตติสุข สุขเกิดจากความมีทรัพย์ คือ ความภูมิใจ อิ่มเอมใจ ว่าตนมีโภคทรัพย์

ที่ได้มาด้วยความสามารถ กำลังแรงงาน ความขยันหมั่นเพียรของตนเอง และโดยชอบธรรม

(๒) โภคสุข สุขเกิดจากการใช้จ่ายทรัพย์ คือ ความภูมิใจ อิ่มเอมใจ ว่าตนได้ใช้

ทรัพย์ที่ได้มาโดยชอบนั้น เลี้ยงชีพตนเองและเลี้ยงผู้ควรเลี้ยง และบำเพ็ญประโยชน์

(๓) อนนสุข สุขเกิดจากความไม่เป็นหนี้สิน คือ ความภูมิใจ อิ่มเอมใจ ว่าตนเป็นไท ไม่มีหนี้สิน

(๔) อนวัชสุข สุขเกิดจากความประพฤติไม่มีโทษ คือ ความภูมิใจ อิ่มเอมใจ ว่า

ตนมีความประพฤติสุจริต ไม่บกพร่องเสียหาย ใคร ๆ ตีเตียนไม่ได้ ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยความสุขอันเกิดจากอนวัชสุข มีสุขที่สุดมากกว่าความสุขจากภายนอก^{๔๕}

สรุปความ เกษตรกรรมในคัมภีร์พระพุทธศาสนามีความหมาย ความสำคัญ และสภาพชุมชนเกษตรกรรม รวมทั้งพุทธธรรมเพื่อเกษตรกรรม ดังกล่าวมานี้ เกี่ยวข้องกับการประกอบอาชีพเพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัว การลงทุนเพื่อความมั่นคงในอาชีพ การใช้จ่ายทางสังคม และเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรมในแง่การแสวงหาการบริโภคนบนพื้นฐานทางด้านศีล และเป็นสัมมาอาชีพะตามหลักมรรคมีองค์ ๘ ประการ การเกษตรแนวนั้นจึงส่งเสริมให้ชีวิตดีงาม สังคมดีงามเป็นการเกษตรแนวพุทธ ต่อไปจะได้กล่าวถึงการเกษตรตามหลักวิชาการสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน

^{๔๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๒, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๒๘.

^{๔๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๖๒/๑๐๕ – ๑๐๗, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๔๗.

๒.๖ เกษตรกรรมตามแนววิชาการสมัยใหม่

แนวคิดทฤษฎีการเกษตรแผนใหม่ การเกษตรกรรมได้เปลี่ยนจากการใช้แรงงานมาสู่ยุคที่มีความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ถือเป็นการพัฒนาทางเกษตรที่เป็นความเจริญของมนุษย์โดยการใช้ทั้งหลักแนวคิดทฤษฎีและเทคโนโลยีเข้ามาเป็นเครื่องมือ ทั่วโลกได้เกิดการปฏิวัติครั้งใหญ่เรียกว่าการปฏิวัติเขียวของโลกตะวันตก ในส่วนประเทศไทยเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา อาศัยความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมาใช้ในการเพิ่มประสิทธิภาพการผลิต เช่น พันธุ์ข้าว พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ และพันธุ์สัตว์น้ำที่ให้ผลผลิตสูง การใช้เครื่องจักรกลทางการเกษตร การจัดระบบที่ดินและการจัดการฟาร์มสมัยใหม่ รวมทั้งการใช้ ปุ๋ยเคมีและสารเคมี เพื่อให้ได้ผลผลิตสูงขึ้น ในการลงทุนเท่าเดิมหรือลดลงและในเวลาสั้นขึ้น มีวัตถุดิบป้อนโรงงานอุตสาหกรรมและประหยัดแรงงาน มีสินค้าอุปโภคและบริโภคสนองความต้องการหลากหลายมากขึ้นตลอดระยะเวลา ๓๕ ปี ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติรวม ๖ ฉบับ (พ.ศ. ๒๕๐๔ – ๒๕๓๔) การทำการเกษตรแผนใหม่นำไปสู่การปลูกพืชเชิงเดี่ยว และการขยายพื้นที่ทำการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิตข้าวของประเทศ ทำให้ประเทศไทย เป็นผู้ผลิตและส่งออกอาหารสำคัญของโลก สร้างรายได้ที่เป็นเงินตราต่างประเทศจำนวนมากแต่ทำให้เกิดปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าธรรมชาติที่เป็นแหล่งกำเนิดต้นน้ำและพันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ป่าจำนวนมาก ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับทุกประเทศที่กำลังพัฒนาความเจริญด้านอุตสาหกรรมโดยใช้ฐานการผลิตจากการเกษตรทำให้พื้นที่ป่าของโลกลดลงอย่างมากมาจนถึงปัจจุบัน

๒.๖.๑ ความเป็นมาของเกษตรกรรมแนวใหม่

การพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ ที่มีการนำความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของประเทศผู้ชนะสงครามโลกครั้งที่สอง เพื่อต้องการผลิตอาหารให้เพียงพอเลี้ยงพลเมืองโลก จึงเกิดการพัฒนาพันธุ์ข้าวจากสถาบันวิจัยข้าวนานาชาติที่เป็นผลิตพันธุ์ข้าว IR๘ แพร่กระจายไปทั่วโลก แต่มีการใช้สารเคมีสังเคราะห์ เช่น ปุ๋ยเคมี สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืช รวมทั้งเครื่องจักรกลทางการเกษตรเพื่อทำให้ประหยัดแรงงาน กลายเป็นแนวคิดหลักในผลิตทางการเกษตรของประเทศทั่วโลก ส่งผลให้พื้นที่ป่าไม้ธรรมชาติถูกบุกรุกเพื่อทำการเกษตรและทำวัตถุดิบในอุตสาหกรรมจำนวนมาก ส่งผลให้ระบบนิเวศของชุมชนการเกษตรในระดับฐานรากของสังคมจนถึงระดับโลก เกิดความเสื่อมโทรมและเกิดการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศในระดับโลก

นักวิทยาศาสตร์ นักเศรษฐศาสตร์และนักนิเวศวิทยาได้เห็นผลกระทบจากการพัฒนาการเกษตรแผนใหม่ และเริ่มตระหนักถึงความห่วงใยของการดำรงชีวิตของมวลมนุษยชาติในอนาคต หากแนวคิดดังกล่าวยังคงดำเนินการอยู่ต่อไป อาจนำไปสู่วัฏจักรธรรมชาติที่ว่าเมื่อมนุษย์ทำลายธรรมชาติรอบตัว ธรรมชาติรอบตัวก็จะหวนกลับมาทำลายมนุษย์ในที่สุด ทำให้แนวคิดที่จะปกป้อง อนุรักษ์ คุ้มครองดูแล และรักษาความยั่งยืนของสภาพแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติให้กับอนุชนรุ่นต่อไป จึงเกิดขึ้นในการประชุมระดับโลก ในแนวคิดที่จะให้โลกและประเทศต่างๆ ไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) รวม ๔ ครั้ง ดังนี้

- ๑) การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมมนุษย์ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ณ กรุงสต็อกโฮล์ม ประเทศสวีเดน

๒) การประชุมสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล และเห็นชอบแผนปฏิบัติการ ๒๑ (Agenda ๒๑) ในการประชุมครั้งนี้

๓) การประชุมสุดยอดว่าด้วยการพัฒนาที่ยั่งยืน ในปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ นครโยฮันเนสเบิร์ก สาธารณรัฐอัฟริกาใต้

๔) การประชุมคณะกรรมการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ ครั้งที่ ๑๑ (UN Commission on Sustainable Development หรือ CSD ๑๑) ในปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ณ เมืองนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา

ที่มาของการประชุมในแต่ละครั้งดังกล่าวมาจากคณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ได้เผยแพร่เอกสารชื่อ Our Common Future หรือหลักการว่าด้วยอนาคตร่วมกันของพวกเรา เรียกร้องให้ประชาชนในโลกเปลี่ยนแปลงวิถีการดำเนินชีวิตที่มุ่งไปสู่การพัฒนาที่ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม พร้อมทั้งได้นิยามความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืนว่าเป็น การพัฒนาที่สนองตอบต่อความต้องการของคนรุ่นปัจจุบัน โดยไม่ทำให้คนในรุ่นอนาคตต้องประนีประนอมยอมลดทอนความสามารถในการที่จะตอบสนองความต้องการของตนเอง^{๔๖}

การประชุมที่ถือว่ามีสำคัญต่อแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อให้ผลการพัฒนาไปถึงสังคมระดับฐานรากคือชุมชนการเกษตร มาจากการประชุมในปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ของสหประชาชาติว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา (UN Conference on Environment and Development : UNCED) ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร สหพันธ์สาธารณรัฐบราซิล ซึ่งประเทศสมาชิกสหประชาชาติรวม ๑๗๘ ประเทศ รวมทั้งประเทศไทยได้ร่วมลงนามรับรองปฏิญญาริโอว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนา และแผนปฏิบัติการ ๒๑ (Agenda ๒๑) ซึ่งเป็นแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก โดยครอบคลุมการพัฒนาที่สมดุลทั้ง ๓ ด้าน ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

๒.๖.๒ หลักการพัฒนา

แนวคิดในการพัฒนาการเกษตรโดยอาศัยการพัฒนาที่ยั่งยืนมุ่งเน้นการใช้ ทรัพยากรทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน อันเป็นผลมาจากการเกิดสถานะความเสื่อมโทรมของทรัพยากรที่นับวันจะทวีความรุนแรงมากขึ้น และได้ส่งผลกระทบต่อมนุษย์มากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น หลักการของแนวคิดการพัฒนาชุมชนการเกษตร คือการนำทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เพื่อให้มีมาตรฐานคุณภาพชีวิตที่ดี โดยไม่ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมนั้น ด้อยประสิทธิภาพลงหรือกระทบกระเทือนต่อคนรุ่นหลัง หลักการของการพัฒนาชุมชนการเกษตร ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาที่ยั่งยืนในแผนปฏิบัติการ ๒๑ ซึ่งเปรียบเสมือนแผนแม่บทเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของโลก แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ

ส่วนที่ ๑ มิติด้านสังคมและเศรษฐกิจ

ส่วนที่ ๒ การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร

ส่วนที่ ๓ การส่งเสริมบทบาทของกลุ่มในสังคม

^{๔๖} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลง, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุโขทัยและบุตร จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๕๗ - ๖๑.

ส่วนที่ ๔ วิธีการในการดำเนินงานเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

หลักการพัฒนาการเกษตรมีแนวทางสำคัญตามกรอบการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

๑) การพัฒนาเศรษฐกิจ จะต้องผสมผสานและคำนึงถึงผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อมด้วย

๒) การใช้พลังงานจำนวนมากและฟุ่มเฟือย การปล่อยของเสีย กากของเสียและมลพิษ เป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อการทำลายสิ่งแวดล้อมให้เสื่อมโทรม สุ่มเสี่ยงต่อการสูญเสียพันธุ์พืชและสัตว์

๓) มนุษย์ทุกคนในโลกนี้ ทุกวัย ทุกสถานภาพ ไม่ว่าจะยากจนหรือร่ำรวย มีสิทธิ

เท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต และความเป็นอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี

๔) ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแสวงหาหนทางแก้ไข เนื่องจากมีผลกระทบ

อย่างเฉียบพลัน และสะสมต่อสุขภาพและความเป็นอยู่ที่ดีของมนุษย์ สำหรับประเทศไทย แนวคิดการพัฒนาชุมชนการเกษตรมาจากการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ นับตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕- ๒๕๓๙) เป็นต้นมา โดยทุกภาคส่วนของสังคมเห็นพ้องตรงกันว่า การพัฒนาที่ผ่านมามีตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนการเกษตรแผนใหม่ ทำให้เกิดความไม่สมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

๑) ความต้องการบริโภคสินค้าและบริการที่ไม่สมเหตุผลและฟุ่มเฟือย ทำให้คุณภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรม ขาดสมดุล แม้จะส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางเศรษฐกิจก็ตาม

๒) การที่ชุมชนไม่เข้มแข็ง วัฒนธรรมและแนวคิดผิดมาจากต่างประเทศเกี่ยวกับความฟุ่มเฟือย วัตถุนิยมและบริโภคนิยม

๓) การเคลื่อนย้ายทุนจากต่างประเทศ ทำให้การพัฒนาเศรษฐกิจพึ่งพิงอยู่กับทุนต่างประเทศ โดยขาดรากฐานที่มั่นคงภายใน นำไปสู่การล่มสลายของระบบเศรษฐกิจแนวทางการพัฒนาชุมชนการเกษตรในประเทศไทย จึงมีจุดมุ่งหมายของการพัฒนาให้คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อให้การพัฒนาเกิดดุลยภาพของเศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการอยู่ดีมีสุขของคนภายในชุมชนการเกษตร โดยแบ่งเป็น ๔ ด้าน คือ

๑) ด้านเศรษฐกิจ เป็นการพัฒนาเศรษฐกิจที่มีรากฐานมั่นคง มีขีดความสามารถใน

การแข่งขัน และความสามารถพึ่งตนเองได้ ยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นแนวคิดหลัก

๒) ด้านสังคม ให้ความสำคัญถึงวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ที่เป็นระเบียบวิถีชีวิต ของชุมชนและสังคม ที่ทำให้มนุษย์ปรับตัวและดำรงชีวิตอยู่ได้กับสิ่งแวดล้อม โดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม รวมถึงศาสนาธรรมและศาสนาสถาน ซึ่งเป็นระเบียบจิตใจของคนในสังคม ทำให้สังคมอยู่ดีโดยสงบสุข

๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติ หมายถึงทรัพยากรของประเทศ ทั้งที่สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ใหม่ เช่น น้ำและฝูงปลาในทะเล และที่ไม่สามารถหมุนเวียนกลับมาใช้ได้ใหม่ เช่น ก๊าซธรรมชาติและถ่านหิน

๔) ด้านสิ่งแวดล้อม เป็นทุกสิ่งทุกอย่างที่อยู่รอบตัวมนุษย์ทั้งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตเกี่ยวโยงสัมพันธ์กันเป็นระบบนิเวศ ที่สามารถให้คุณและให้โทษต่อมนุษย์ได้ ขึ้นกับความสมดุลหรือไม่สมดุลของระบบนิเวศ^{๔๗}

นอกจากนี้แนวทางพัฒนาประเทศไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งไปที่ชุมชนการเกษตร เพราะเป็นโครงสร้างสังคมที่เล็กที่สุดและเป็นปัญหาใหญ่ของสังคม โดยรวมในเรื่องความยากจนและความไม่มั่นคงด้านอาหาร ได้ค้นพบสาเหตุ ปัจจัย ดังนี้

- ๑) การบริโภคสินค้าและบริการที่เกินพอดี เป็นต้นเหตุของการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๒) การแก้ไขปัญหาค่าความยากจนและเพิ่มทุนทางสังคม ทำให้สังคมเกิดการมีส่วนร่วมและลดความขัดแย้งในสังคม ลดการบริโภคเกินพอดี
- ๓) การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายและทบทวนนโยบายการพัฒนา ทำให้การผลิตและการบริการมีประสิทธิภาพ
- ๔) การพัฒนาชุมชนการเกษตร จะเป็นผลสำเร็จได้ ต้องเกิดจากการพัฒนาตั้งแต่ระดับชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืนและทั่วทั้งหมู่บ้าน ตำบล และจังหวัด จึงจะทำให้ประเทศมีการพัฒนาที่ยั่งยืนได้

๒.๖.๓ แนวทางการพัฒนาเกษตรกรรมสมัยใหม่

แนวคิดการพัฒนาการเกษตรโดยมุ่งเน้นการพัฒนาชุมชนเกษตรเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปทั้งระบบได้เริ่มแพร่หลายในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ (พ.ศ. ๒๕๓๕ – ๒๕๓๙) ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทย เริ่มเกิดวิกฤตฟองสบู่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วจนน่าอัศจรรย์ และถูกให้เป็น “Economic Miracles” (มหัศจรรย์ทางเศรษฐกิจ) ด้วยอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมากกว่าร้อยละ ๗ เป็นเวลา ๒๕ ปีอย่าง ต่อเนื่องในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ ๒^{๔๘} แต่อย่างไรก็ตามจากหลักฐานที่แสดงถึงการเจริญเติบโตที่ผ่านมาดูเหมือนได้ละเลยสิ่งแวดล้อมรอบด้านในระหว่างที่มีการพัฒนาและเติบโตอย่างรวดเร็วนั้น ได้ก่อให้เกิดความไม่สมดุลในหลายมิติ ได้แก่ ความไม่สมดุลด้านการกระจายรายได้ ความไม่สมดุลในการใช้และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ความไม่สมดุลของการพัฒนาเมืองและชนบท ปัญหาค่านิยม คุณธรรมและศีลธรรมที่เสื่อมลง จนในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้เกิดวิกฤตเศรษฐกิจที่เรียกว่าวิกฤตเศรษฐกิจต้มยำกุ้ง สาเหตุเกิดจากการเปิดเสรีทางการเงินโดยไม่เตรียมระบบป้องกันรองรับที่สมดุลกับกติกาที่ผ่อนคลาย ซึ่งนำไปสู่พฤติกรรมการบิดเบือนการใช้ทรัพยากร และพฤติกรรมการบริโภครวมทั้งการลงทุนที่เกินตัว และไม่สมเหตุผล ผล จนนำไปสู่วิกฤตเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ที่มีธุรกิจการเงินและอสังหาริมทรัพย์จำนวนมากขาดทุนและล้มละลายปิดตัวลง

^{๔๗} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, กรอบแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.Nesdb.go.th> [๑ ส.ค. ๒๕๕๖].

^{๔๘} จิรายุ อิศรางกูร ณ อยุธยา, แนวคิดการพัฒนาและการทรงงานเชิงพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจพอเพียง สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๕๔), หน้า ๑.

ในช่วงแผนพัฒนาฯ แห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐ - ๒๕๔๔) จึงถือเป็นการเปลี่ยนแปลงแนวความคิดของการพัฒนาประเทศแนวใหม่ เพื่อรองรับแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนทดแทนแนวคิดการปฏิวัติเขียวในอดีต โดยแนวทางการพัฒนานับจากวิกฤตเศรษฐกิจ ปี ๒๕๔๐ จนถึงแผนพัฒนาฯ แห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) จึงเป็นจุดเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของการวางแผนที่ยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” ตามแนวพระราชดำรัส “เศรษฐกิจพอเพียง” มี “การพัฒนาแบบองค์รวม” ได้น้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนของสังคมไทย^{๔๙}

ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง นับเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้ชีวิตดำเนินไปในทางสายกลาง ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ของคนไทยอันเรียบง่าย ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสังคมไทยในทุกระดับ ทั้งระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรและระดับประเทศได้ โดยองค์ประกอบของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง มีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

๑) ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีต่อความจำเป็นและเหมาะสมกับฐานะของตนเอง สังคม สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ในแต่ละท้องถิ่น ไม่มากเกินไป ไม่น้อยเกินไป และต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๒) ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจดำเนินการเรื่องต่างๆ อย่างมีเหตุผลตามหลักวิชาการ หลักกฎหมาย หลักศีลธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมที่ดีงาม คิดถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องอย่างถี่ถ้วน โดยคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้นๆ อย่างรอบคอบ

๓) ภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อม รับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงในด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม เพื่อให้สามารถปรับตัวและรับมือได้อย่างทันท่วงที เงื่อนไขสำคัญเพื่อให้เกิดความพอเพียง การตัดสินใจและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ต้องอาศัยทั้งเงื่อนไขคุณธรรม หลักวิชา และเงื่อนไขชีวิตเป็นพื้นฐาน ดังนี้

(๑) เงื่อนไขคุณธรรม เสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ ให้มีความซื่อสัตย์สุจริต รู้รัก สามัคคี ไม่โลภ ไม่ตระหนี่ และรู้จักแบ่งปันให้ผู้อื่น

(๒) เงื่อนไขหลักวิชา อาศัยความรู้รอบรู้ รอบคอบ และระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้วางแผนและดำเนินการทุกขั้นตอน

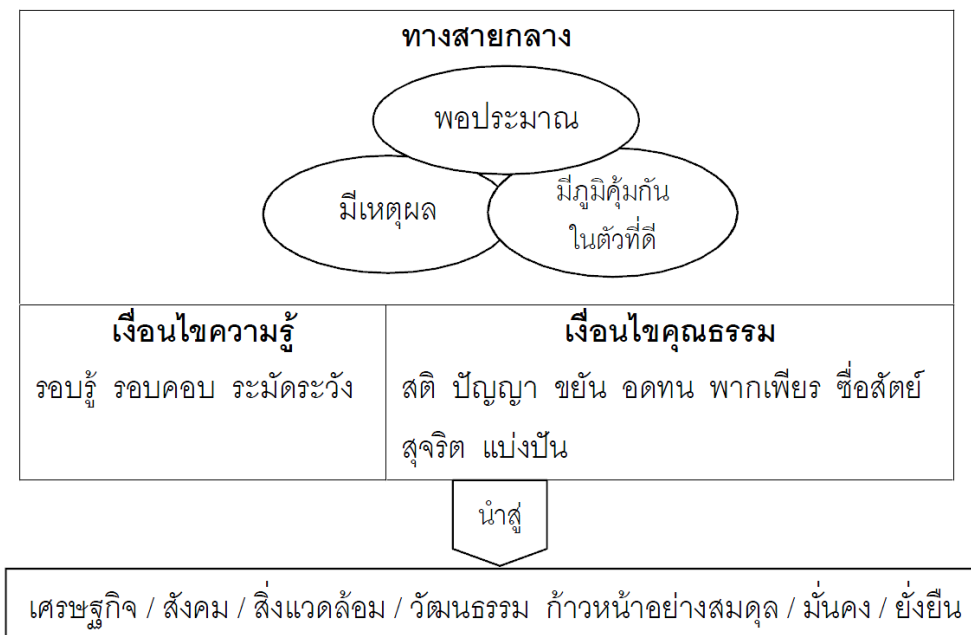
(๓) เงื่อนไขชีวิต ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติ และปัญญา บริหารจัดการใช้ชีวิต โดยใช้หลักวิชาและคุณธรรมเป็นแนวทางพื้นฐาน^{๕๐}

กล่าวโดยสรุปปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง จะมีองค์ประกอบและคุณลักษณะ ดังรูปภาพ
ดังนี้^{๕๑}

^{๔๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, (ร่าง)แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙) เอกสารประกอบการประชุมประจำปี ๒๕๕๔ แผนฯ ๑๑...สู่การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร : จัดพิมพ์โดยสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๕.

^{๕๐} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ๒๑ เซ็นจูรี, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓ - ๑๖.

^{๕๑} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, การประยุกต์ใช้หลักเศรษฐกิจ

หลักปฏิบัติในการดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง ต้อง “ระเบิดจากข้างใน” คือ การเกิดจิตสำนึก มีความศรัทธา เชื่อมั่น เห็นคุณค่า และนำไปปฏิบัติด้วยตนเอง แล้วจึงขยายไปสู่ ครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติต่อไป^{๕๒}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทาน แนวทางพัฒนาภาคเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน ที่เรียกว่า “เกษตรทฤษฎีใหม่”^{๕๓} เพื่อพัฒนาทัศนคติและวิถีปฏิบัติ ของครอบครัวและชุมชนในภาคเกษตร อย่างเป็นขั้นตอน ให้มีความเข้มแข็งมั่นคง และพร้อมที่จะก้าวสู่กระแสการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์ เกษตรทฤษฎีใหม่จึงถือเป็นตัวอย่างของการประยุกต์ใช้ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เห็นเด่นชัดมากที่สุด เพราะเป็นแนวทางปฏิบัติที่ไม่สลับซับซ้อน คนทั่วไปสามารถเข้าใจได้ และนำไปปฏิบัติเห็นผลได้จริง

แนวทางพัฒนาชุมชนการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง ด้านเกษตรทฤษฎีใหม่มีการพัฒนาอย่างเป็นขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ความพอเพียง เลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานของการพึ่งตนเอง การประหยัด ลดการใช้ ง่ายในการบริโภคและการเกษตร ให้พออยู่ พอกิน พอใช้ในเบื้องต้นก่อน แล้วจึงค่อยพัฒนาในระดับสูงขึ้นต่อไป

ขั้นที่ ๒ การรวมพลังในรูปแบบกลุ่ม วิสาหกิจ สหกรณ์ โดยมีการผลิตสินค้าการเกษตรและปัจจัยการผลิตเพื่อใช้กันเองภายในชุมชน การแปรรูป การจัดการด้านตลาดและร้านค้าชุมชน รวมทั้งด้านสวัสดิการชุมชน การศึกษา และการพัฒนาทุนทางสังคม เพื่อพึ่งพากันเอง

พอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : จัดทำโดยคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, ๒๕๕๐), หน้า ๘.

^{๕๒} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, นานาคำถามเกี่ยวกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ดอกเบญ , ๒๕๕๐), หน้า ๙.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

ขั้นที่ ๓ สร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพ และขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้หลากหลายการสร้างงานในขั้นนี้ เน้นการพัฒนาด้านการบริหารจัดการ ด้านการตลาดและการแข่งขันในระบบการค้าเสรีได้ โดยประสานความร่วมมือกับภาครัฐกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคราชการ เช่น ด้านการเงิน การตลาด การจำหน่าย และการพัฒนาระบบความรับผิดชอบต่อสังคม การพัฒนาชุมชนการเกษตรในสังคมไทย มีฐานแนวคิดจากการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) และการพัฒนาการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นแนวทางและกระบวนการทำการเกษตร ที่นำไปสู่ผลลัพธ์คือการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนในสังคมไทยเกษตรกรและชุมชนการเกษตรที่น้อมนำทำการเกษตร ตามกระแสพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานแก่คณะบุคคลที่ได้เข้าเฝ้าถวายชัยมงคลเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม ๒๕๔๑ ว่า “...ความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล...”^{๕๔} แสดงว่าความพอประมาณและความมีเหตุผลเป็นหลักธรรมสำคัญในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและในการปฏิบัติตามแนวปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ยังได้ขยายความถึงวิธีการดำรงชีวิต ดังต่อไปนี้

๑) ยึดความประหยัด ตัดทอนค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น ละความฟุ้งเฟ้อในการดำรงชีวิตอย่างจริงจัง ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความเป็นอยู่ที่ต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องประหยัดไปในทางที่ถูกต้อง...”

๒) ยึดถือการประกอบอาชีพด้วยความถูกต้องสุจริต แม้จะตกอยู่ในภาวะขาดแคลนในการดำรงชีพก็ตาม ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความเจริญของคนทั้งหลายย่อมเกิดจากการประพฤติชอบและการเลี้ยวซื่อเป็นสำคัญ...”

๓) ละเลิกการแก่งแย่งผลประโยชน์ในทางการค้าขาย การประกอบอาชีพแบบต่อสู้แย่งชิงรุนแรง ดังกระแสพระราชดำรัส ความตอนหนึ่งว่า “...ความสุขความเจริญอันแท้จริงนั้นหมายถึงความสุข ความเจริญ ที่บุคคลแสวงหาได้ด้วยความเป็นธรรมทั้งในเจตนาและการกระทำไม่ใช่ได้มาด้วยความบังเอิญหรือด้วยการแก่งแย่งเบียดเบียนจากผู้อื่น...”

๔) ไม่หยุดนิ่งที่ใฝ่หาความรู้อย่างสม่ำเสมอ ให้เกิดมีรายได้เพิ่มพูนขึ้นจนถึงขั้นพอเพียงเป็นเป้าหมายสำคัญ ดังกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่มีความหมายชัดเจนว่า “...การที่ต้องการให้ทุกคนพยายามที่จะหาความรู้และสร้างตนเองให้มั่นคงนี้เพื่อตนเอง เพื่อจะให้ตนเองมีความเป็นอยู่ที่ก้าวหน้า ที่มีความสุขพอกินเป็นขั้นหนึ่ง และขั้นต่อไปก็คือให้มีเกียรติยศได้ด้วยตัวเอง...”

๕) ปฏิบัติตนในแนวที่ดี ลดละสิ่งชั่วให้หมด ทั้งนี้ด้วยสังคมไทยที่ล่มสลายลงเพราะยังมีบุคคลจำนวนมากมีใช้น้อย ที่ดำเนินการโดยปราศจากความละอาย ดังกระแสพระราชดำรัสความตอนหนึ่งว่า “...พยายามไม่ก่อความชั่วให้เป็นเครื่องทำลายตัว ทำลายผู้อื่น พยายามลดพยายามละความชั่วที่ตนเองมีอยู่ พยายามก่อความดีให้แก่ตัวอยู่เสมอ พยายามรักษาและเพิ่มพูนความดีที่มีอยู่นั้น ให้งอกงามสมบูรณ์ขึ้น...”^{๕๕}

^{๕๔} มูลนิธิพระดาบสและคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, คำพ่อสอน : ประมวลพระบรมราโชวาทและพระราชดำรัสเกี่ยวกับเศรษฐกิจพอเพียง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๕๑), หน้า ๒๙.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘-๑๙.

เห็นได้ว่า การปฏิบัติตนตามแนวทางของปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นไปในหลักพุทธธรรมทั้งหมด ทำให้วิธีการประยุกต์ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือการประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้ามาสู่การประพฤติปฏิบัติของการพัฒนาตนและชุมชน หรือสามารถกล่าวได้ว่าหลักปฏิบัติแบบเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือการประยุกต์หลักพุทธธรรมในพระพุทธศาสนา โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงพระราชทานให้แก่ประชาชนทุกหมู่เหล่า โดยเฉพาะเกษตรกรและชุมชนการเกษตรในสังคมไทยการพัฒนาชุมชนเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการประกอบกิจกรรมการเกษตรของเกษตรกร โดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาประยุกต์ใช้ โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้มีความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกันตัวเองที่ดี และใช้คุณธรรม หลักวิชาความรู้ ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน มีความเพียร มีสติและปัญญาบริหารจัดการชีวิตและอาชีพการเกษตรให้มั่นคงก้าวหน้า

การพัฒนาชุมชนการเกษตร โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เป็นการทำการเกษตรผสมผสาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ปรับปรุงแบบการผลิตการเกษตรแนวใหม่ เป็นการทำแบบจำลอง “ทฤษฎีใหม่” ในการแบ่งพื้นที่ในการผลิตทางการเกษตร และถือว่าเป็นรูปแบบหนึ่งของการทำการเกษตรที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับว่าสามารถแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับเกษตรกรได้อย่างยั่งยืนแนวทางพัฒนาชุมชนการเกษตรในช่วงหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมาจนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๙) เป็นการผสมผสานแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนที่มาจากโลกตะวันตกกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง โดยยึดหลักการสร้างและรักษาภูมิคุ้มกันของภาคเกษตรให้เข้มแข็งและยั่งยืน เพื่อให้ภาคเกษตรเป็นฐานการผลิตที่มั่นคงและเติบโตอย่างมีประสิทธิภาพ ทำให้เกษตรกรและชุมชนการเกษตรมีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืน ด้วยระบบเกษตรกรรมยั่งยืนตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น เกษตรอินทรีย์ เกษตรผสมผสาน เกษตรทฤษฎีใหม่ วนเกษตร เป็นต้น โดยอาศัยกิจกรรมผ่านกระบวนการพัฒนาชุมชนการเกษตร

๒.๖.๔ เป้าหมายที่พึงประสงค์

การพัฒนาชุมชนการเกษตร โดยยึดเกษตรกรและชุมชนการเกษตรเป็นศูนย์กลางและพัฒนาตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง มีการพัฒนาแบบองค์รวม มีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางปฏิบัตินั้น การพัฒนาในภาพรวมทำให้ประเทศไทยสามารถปรับตัวรับกับภาวะวิกฤตเศรษฐกิจโลกได้อย่างมีประสิทธิภาพ เศรษฐกิจเริ่มเติบโตอย่างมีคุณภาพระบบนิเวศมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น เกษตรกรมีความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับการปรับปรุงดินด้านอินทรีย์วัตถุ เพื่อลดการใช้ปุ๋ยเคมีและสารเคมี คราวเรือนเกษตรกรมีฐานะความเป็นอยู่ดีขึ้น เกิดการพัฒนาและเสริมสร้างความเข้มแข็งตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอย่างต่อเนื่องโดยถ่ายทอดความรู้ผ่านศูนย์เรียนรู้ ปรชาญชาวบ้าน ทำให้เกษตรกรกว่า ๒๕๐,๐๐๐ ราย มีการทำการเกษตรแบบทฤษฎีใหม่ เกิดวิสาหกิจชุมชนและเครือข่าย รวม ๗๐,๐๐๐ แห่งทั่วประเทศ มีสถานภาพอยู่ในกลุ่มดี ร้อยละ ๓๑ ระดับปานกลางและต้องปรับปรุงพัฒนา ร้อยละ ๔๙ และ ๒๐ ตามลำดับ^{๕๖}

^{๕๖} สำนักงานเศรษฐกิจการเกษตร, นิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์

การพัฒนาชุมชนการเกษตร โดยใช้กระบวนการพัฒนาตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงและได้ถูกนำมาประยุกต์ใช้กับครอบครัว ชุมชนและสังคมการเกษตรของไทยแล้ว ได้ส่งผลให้เกษตรกรและชุมชนการเกษตร มีภูมิคุ้มกันพร้อมรับกระแสการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้านชีวิตเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและเทคโนโลยี อันนำไปสู่ความอยู่เย็นเป็นสุข และการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนร่วมกันในสังคมไทย ซึ่งนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ ดังนี้

๑) โครงสร้างของสังคมการเกษตรเป็นแบบแนวนราบ เริ่มตั้งแต่ชุมชนการเกษตรในระดับฐานรากของสังคมไทย มีโครงสร้างที่มีสัมพันธ์ภาพระหว่างบุคคลภายในสังคมใกล้เคียงหรือเท่าเทียมกัน มีโอกาสการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไม่แตกต่างกัน ส่งผลให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความร่วมมือและการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างกว้างขวาง

๒) รูปแบบการผลิต การบริโภค การสะสมและกระจายส่วนเกินภายในชุมชนการเกษตร มีรูปแบบเน้นการพออยู่ พอกิน ผลิตสินค้าเกษตรที่มีคุณภาพ รู้คุณค่าระบบนิเวศ และใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างทะนุถนอม ไม่ใช่ฟุ่มเฟือย ไม่ทำลายธรรมชาติ มีการแบ่งปัน เอื้อเฟื้อ เผยแผ่

๓) รู้จักคุณค่าและเคารพต่อธรรมชาติที่มีอยู่ภายในชุมชนการเกษตร มีค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนา มีวิถีชีวิตและอุดมคติการใช้ชีวิต อย่างสอดคล้องกับหลักธรรม และเพื่อให้เกิดความเจริญงอกงามในการดำรงชีวิตอย่างรู้คุณค่า

๔) มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิต เพื่อท้องถิ่น การสืบสานภูมิปัญญาดั้งเดิมจากครอบครัว วัด เรือกสวนไร่นา มีการสังเกต ฟัง ถาม ทดลอง แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ที่นำมาปฏิบัติจริง

๕) ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนการเกษตรอย่างแนบแน่น ที่เป็นรูปธรรม ได้แก่การช่วยเหลือเกื้อกูลกันในชุมชน ทำให้มีความเป็นปึกแผ่น มั่นคง และมีพลังในการจัดการแก้ไขปัญหาได้อย่างดี ได้แก่ เครือข่ายปราชญ์อีสานและเกษตรกรรมยั่งยืน ปราชญ์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต เครือข่ายธนาคารชุมชน / หมู่บ้าน เป็นต้น

๒.๗ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน

แนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชน มุ่งให้ความสำคัญกับคนเป็นสำคัญที่สุดของการพัฒนา เชื่อมมั่นและศรัทธาในความเป็นมนุษย์ซึ่งติดตัวมานับตั้งแต่เกิดจึงควรยอมรับสิทธิที่เท่าเทียมกัน และควรได้รับโอกาสในการเข้าถึงความรู้และปัจจัยพื้นฐานของการดำรงชีวิตอย่างเสมอภาคกัน แนวคิดและทฤษฎีการพัฒนาชุมชนมีฐานความคิดมาจากตะวันตกและพัฒนาแพร่หลายในทุกประเทศทั่วโลก โดยเห็นความสำคัญของการพัฒนาคนเป็นลักษณะมวลชนหรือกลุ่มคน จะก่อให้เกิดผลดีแก่ส่วนรวม ในทุกระดับชั้นสังคมแทนการพัฒนาเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งต้องใช้งบประมาณและปัจจัยการดำเนินงานสิ้นเปลืองมากกว่า การพัฒนาชุมชนจึงเป็นกระบวนการพัฒนาการเกษตรที่ช่วยประหยัดงบประมาณและกำลังบุคลากรภาครัฐในการเข้าไปส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ได้อย่างมีพลังสร้างสรรค์ต่อเนื่องมากกว่า เพราะเป็นพลังกลุ่มบุคคลร่วมกัน เมื่อนำแนวคิดและหลักการพัฒนาชุมชนมาเป็นกรอบการพัฒนาสัมพันธ์เชื่อมโยงกับหลักการและแนวทางการพัฒนาการเกษตรที่ยั่งยืนแล้ว จะส่งผลดีต่อประสิทธิภาพของการพัฒนาการเกษตรซึ่งยึดปรัชญาของ

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักคิดชี้นำทางมาตลอด นับตั้งแต่ประเทศไทยเกิดวิกฤตเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา ดังนั้น การพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืนจึงเป็นแนวทางและกระบวนการทำงานที่สำคัญของการพัฒนาการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง

๒.๗.๑ หลักการพัฒนา

กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักที่มีบทบาทในการพัฒนาการเกษตรของประเทศ เพื่อให้เกษตรกรมีชีวิตความเป็นอยู่ด้านเศรษฐกิจดีขึ้นทัดเทียมกับผู้ประกอบอาชีพในสาขาอื่น ๆ ในสังคมไทย และประเทศไทยผลิตสินค้าเกษตรและอาหารที่มีปริมาณเพิ่มขึ้นเพียงพอกับการบริโภคอุปโภคในประเทศ หากมีจำนวนผลผลิตการเกษตรเหลือจึงส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยจัดเป็นประเทศที่มีความมั่นคงทางอาหารในลำดับต้นของโลก ขณะเดียวกันผลผลิตทางการเกษตรจะต้องผลิตได้มาตรฐานความปลอดภัยต่อผู้บริโภคและผลิตโดยไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่เกิดการสะสมของสารพิษตกค้างในดินและน้ำจนเป็นอันตรายต่อชีวิตของเกษตรกร ชุมชนการเกษตร รวมถึงผู้บริโภคในประเทศและต่างประเทศ หลักการพัฒนาการเกษตรจึงอยู่บนฐานความคิดของความมั่นคงและความปลอดภัยด้านอาหารต่อเกษตรกร ผู้บริโภคและสิ่งแวดล้อม และคำนึงถึงหลักคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น

๒.๗.๒ หลักคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นกระบวนการเรียนรู้ของคนในสังคมหรือชุมชน ผ่านความคิดร่วมกันอย่างเป็นระบบ กลายเป็นองค์ความรู้ที่สอดคล้องกับวัฒนธรรม จารีตประเพณี เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ให้ปรับตัวดำรงชีวิตอย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญาเป็นคุณลักษณะที่ไม่คงที่ มีความหลากหลาย และเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หมายถึง องค์ความรู้ที่มีเอกลักษณ์ ซึ่งเกิดและพัฒนาขึ้นตามกระบวนการสะสม สืบทอด ปรับปรุง และประยุกต์ใช้ต่อเนื่องกันเป็นระบบคุณค่าดั้งเดิมของชุมชนท้องถิ่นในสังคมไทย เป็นระบบคิดที่เป็นองค์รวม (Holistic) สะท้อนให้เห็นในชีวิตประจำวัน แสดงถึงพฤติกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ค่านิยม ศิลปะ พิธีกรรม คำสอน วรรณกรรม ประเพณีคุณลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น ประกอบด้วย ๒ ลักษณะ คือ

(๑) องค์ความรู้ส่วนที่จับต้องได้หรือส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตของภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น ผ้าไหมผ้าฝ้ายทอ เครื่องจักสาน สมุนไพรรักษาดูแลสุขภาพ อาหารแปรรูป รูปแบบการทำ การเกษตร

(๒) องค์ความรู้ส่วนที่จับต้องไม่ได้หรือส่วนที่เป็นนามธรรม ได้แก่ ระบบคิด ความเชื่อ ทศนคติ ค่านิยม วิถีดำเนินชีวิต ดังนั้น ภูมิปัญญาท้องถิ่น จึงเป็นองค์ความรู้ที่มาจากระบบคิดที่มีศักยภาพของคนในชุมชนท้องถิ่นในแต่ละชุมชน เชื่อมโยง ตีความและแสดงพฤติกรรมที่แปรระบบคิดออกมาให้อยู่ในรูปของผลผลิตที่มีความสอดคล้องกับค่านิยม และวิถีการดำรงชีวิตของคนในชุมชน เมื่อต้องเผชิญกับเหตุการณ์และวิกฤตการณ์ในชุมชนและสังคมไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งที่สังคมไทยเห็นว่าดีงาม มีการใช้ปรับเปลี่ยน ประยุกต์ และสืบทอดต่อกันมา โดยอาศัยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมออกมาเป็นอัตลักษณ์ (Identity) ทางวัฒนธรรมของกลุ่มคนในชุมชน ซึ่งบางชุมชนเรียกว่า ภูมิปัญญาดั้งเดิม (Traditional Wisdom) หลักคิดเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นสิ่งไม่คงที่ที่มีความเป็นพลวัตและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ทำให้ไม่ควรจำกัดภายใต้กรอบคิดของความเป็นรัฐหรือตามลักษณะพื้นที่การ

ปกครองเพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นสามารถพัฒนา สร้างสรรค์ และผลิตองค์ความรู้ที่มีอยู่ในรูปของ นวัตกรรม การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและความรู้เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตลอดเวลาไร้พรมแดน

การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น มี ๒ วิธี คือ

(๑) การถ่ายทอดโดยตรง เป็นการบอกเล่าจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยใช้ภาษาพูด และภาษาเขียนเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น การเล่านิทาน การเขียนจารึกในใบลาน

(๒) การถ่ายทอดโดยทางอ้อม ทำได้หลายวิธี เช่น การสอดแทรกภูมิปัญญาไว้ในรูปความบันเทิง คำร้องลึเก ลำตัด ซึ่งอ้างอิงคติธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนา จาริตประเพณีภาพวาดตามผนัง โบสถ์^{๕๗}

๒.๗.๒. หลักคิดเรื่องชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน

หลักคิดชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืนมีหลักคิดซึ่งนำตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และให้ความสำคัญกับการพัฒนาการเกษตรในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ซึ่งหลังจากวิกฤติเศรษฐกิจปี พ.ศ. ๒๕๔๐ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ได้ดำเนินโครงการเกษตรทฤษฎีใหม่ตามแนวพระราชดำริ รวม ๗๗๖ แห่งในทุกอำเภอทั่วประเทศ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๔๒ – ๒๕๔๕ เพื่อสร้างเกษตรกรต้นแบบ ถ่ายทอดเทคโนโลยีการเกษตรทฤษฎีใหม่ในระดับพื้นที่ และให้เป็นการเรียนรู้ศึกษาดูงานของ เกษตรกร ชุมชน และสถานศึกษาในท้องถิ่นนั้น ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ดำเนินการตามแผนส่งเสริม เกษตรอินทรีย์เป็นวาระแห่งชาติในลักษณะการบูรณาการหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและ สหกรณ์ ตามกระบวนการปฏิบัติของเกษตรอินทรีย์ ซึ่งเป็นรูปแบบหนึ่งของการพัฒนาการเกษตรที่ ยั่งยืน ที่ไม่ใช่สารเคมีในกระบวนการผลิตตั้งแต่การเตรียมดินเพาะปลูก การปลูกและดูแลรักษาจนถึง ช่วงเก็บเกี่ยวผลผลิต จัดเป็นรูปแบบและวิธีการผลิตที่ความปลอดภัยกับสภาพแวดล้อมและตัว เกษตรกร จนถึงผู้บริโภค เพราะผลผลิตการเกษตรจะเป็นสินค้าเกษตรอินทรีย์หรือปราศจากสารพิษ และในปี พ.ศ. ๒๕๕๐ – ๒๕๕๔ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดทำโครงการพัฒนาการเกษตรตาม แนวทฤษฎีใหม่ โดยยึดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และโครงการพัฒนาศูนย์เครือข่ายปราชญ์ ชาวบ้าน รวมทั้งจัดตั้งศูนย์เรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียงชุมชนร่วมกับหน่วยงาน ได้แก่ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น

การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๙) ได้กำหนดกรอบการพัฒนาให้การพัฒนาทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับด้าน เศรษฐกิจและด้านสังคม พัฒนาและบริหารตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และขับเคลื่อนให้ เกิดผลในทางปฏิบัติที่ชัดเจนในทุกระดับ โดยยึดคนและชุมชนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาให้ ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนและพัฒนาชุมชนไปพร้อมกัน และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของทุก ภาคส่วนในสังคม รวมทั้งเคารพสิทธิที่เท่าเทียมกันของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของคนในชุมชน ซึ่งในส่วนของการพัฒนาการเกษตรในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ – ๒๕๕๙) ได้จัดทำแผนพัฒนาการเกษตรโดยน้อมนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลัก คิดของการพัฒนาไปสู่ความสมดุลในทุกมิติอย่างบูรณาการและเป็นองค์รวม

^{๕๗} พัทรินทร์ สิริสุนทร, แนวคิด ทฤษฎี เทคนิค และการประยุกต์ใช้เพื่อการพัฒนาสังคม, หน้า ๔๒๕-๔๓๗.

๒.๗.๓ แนวทางการพัฒนา

การพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืนโดยอาศัยแนวทางการพัฒนาแบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งประกอบด้วยแนวทาง ดังนี้

๑) หลักการพึ่งตนเองและลดการพึ่งพาภายนอก การดำเนินงานและกระบวนการปฏิบัติของเกษตรกรเน้นการผลิต โดยใช้ทรัพยากรและปัจจัยภายในครัวเรือนและชุมชนเป็นเบื้องต้นตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อผลิตอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคในครัวเรือนยึดความพอมีพอกินก่อน

๒) หลักการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน การพัฒนาการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงในรูปแบบเกษตรทฤษฎีใหม่ภายในชุมชนเน้นไปที่การสร้างสมดุลของการจัดการทรัพยากรดินและน้ำให้เหมาะสมกับความต้องการบริโภคในครัวเรือนและหล่อแบ่งปันให้ผู้อื่นในชุมชน โดยคำนึงถึงสภาพทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนและสภาพแวดล้อมที่สร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับการดำรงชีวิตและอาชีพเกษตรกรรม ได้แก่ ป่าไม้ แม่น้ำ ภูเขา และความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นต้น ซึ่งเป็นระบบนิเวศของชุมชนให้ยั่งยืน

๓) หลักการพัฒนาที่สอดคล้องกับพื้นฐานทางกายภาพ สังคม สิ่งแวดล้อม และพื้นฐานเดิมของชุมชน เพื่อให้การพัฒนาชุมชนการเกษตรสอดคล้องเหมาะสมกับพื้นฐานของชุมชน ภูมินิเวศและภูมิสังคม วัฒนธรรมท้องถิ่น การพัฒนาที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเปลี่ยนแปลงที่ไม่ขัดแย้งกับรากฐานทรัพยากรที่มีอยู่แล้วในชุมชน และเป็นการดำรงรักษา รวมทั้งส่งเสริมความเจริญงอกงามของชุมชนการเกษตรให้มีคุณค่าเพิ่มมากขึ้น

๔) หลักการพัฒนาเศรษฐกิจ เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและสร้างคุณภาพชีวิตการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน ไม่ได้มุ่งเน้นส่งเสริมการเกษตรกรรมเชิงเดี่ยวหรือการผลิตสินค้าเกษตรอย่างเดียวอย่างหนึ่งชนิดเดียวเพื่อการขายให้กับตลาดภายนอกชุมชน และนำรายได้จากการขายผลผลิตเกษตรมาซื้ออาหารบริโภคในชุมชนและครัวเรือน แต่มุ่งเน้นสร้างมั่นคงด้านอาหารตามวิถีการผลิตผสมผสานหลากหลายชนิดไว้ในครัวเรือนและชุมชน เพื่อบริโภคและซื้อขายแลกเปลี่ยนกันเองภายในชุมชนก่อน ซึ่งเป็นการสร้างมั่นคงด้านเศรษฐกิจและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีของสมาชิกภายในชุมชน

๕) หลักการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในชุมชน เป็นการส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมบนพื้นฐานการรู้ รัก สามัคคี และการเข้าใจ เข้าถึง พัฒนา ซึ่งเป็นแนวการทรงงานการเกษตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยให้เกษตรกรมีส่วนร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาของเกษตรกรและแก้ไขปัญหาของชุมชน มุ่งให้ชุมชนพึ่งตนเองและแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน ให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่เกิดจากความต้องการของชุมชนเอง

๖) หลักการพัฒนาเทคโนโลยีที่เหมาะสม เป็นเทคโนโลยีที่ประหยัด คุ่มค่า และเรียบง่าย ไม่ยุ่งยากซับซ้อน และสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพภูมิประเทศและภูมิปัญญาท้องถิ่นเกษตรกรและชุมชนสามารถนำองค์ความรู้และเทคโนโลยีที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่ไปประยุกต์ใช้ได้เองหรือต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การพัฒนาพันธุ์พืช พัฒนาพันธุ์สัตว์ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์การผลิตแก๊สชีวภาพจากมูลสัตว์ การแปรรูปผลิตผลเกษตรและบรรจุภัณฑ์ เป็นต้น

๗) หลักการทำงานอย่างเป็นขั้นเป็นตอน เป็นการพัฒนาที่ละขั้น จากเล็กไปหาใหญ่จากระดับบุคคลหรือครัวเรือน พัฒนาไปสู่ระดับกลุ่ม ชุมชน และระดับประเทศ โดยเริ่มจากขั้นแรกการผลิตการเกษตรแบบพออยู่พอกิน ขั้นสองเพิ่มการรวมกลุ่มผลิตและจัดการผลผลิตร่วมกันเพื่อสร้างรายได้

พัฒนาจนเป็นขั้นสามคือสร้างเครือข่ายธุรกิจกับองค์กรพัฒนาสังคมและองค์กรธุรกิจเป็นเครือข่ายกว้างขวางขึ้น

๘) หลักการพัฒนาความรู้วิทยาการสมัยใหม่ควบคู่กับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการพัฒนาชุมชน การเกษตรที่ยั่งยืน จำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการเป็นส่วนสำคัญในการปฏิบัติงานเพราะต้องพัฒนาศักยภาพของผู้นำชุมชน เกษตรกร รวมทั้งสมาชิกทั้งหมดภายในชุมชนให้มีความรู้และความเข้าใจแนวทาง กระบวนการ รูปแบบและวิธีการพัฒนาชุมชนการเกษตร แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง หลักการพัฒนาชุมชน และองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการ เช่น การทำบัญชีครัวเรือน วิสาหกิจชุมชนการสหกรณ์ การปฏิบัติทางการเกษตรที่ดี (Good Agricultural Practice : GAP)

๙) พัฒนากลุ่มและวิสาหกิจชุมชน เพื่อสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการสร้างกระบวนการรวมกลุ่มของเกษตรกร และสมาชิกภายในชุมชน ซึ่งเป็นการสร้างเสริมศักยภาพและเพิ่มขีดความสามารถในการผลิตและการจำหน่ายให้กับชุมชนการเกษตร ยกกระดับสู่เกษตรแปรรูปเป็นฐานรองรับการพัฒนาจากสังคมภายนอกชุมชนการเกษตร ซึ่งขึ้นกับความพร้อมของแต่ละชุมชน

๑๐) หลักการพัฒนาเพื่อเป็นต้นแบบแห่งการเรียนรู้ การพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน โดยนำปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและรูปแบบการเกษตรทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางการพัฒนาที่ชุมชนการเกษตรในสังคมไทยจำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจอย่างเป็นกระบวนการและลำดับขั้นตอนของการพัฒนา โดยอาศัยองค์ประกอบสำคัญในการขับเคลื่อนคือผู้นำชุมชนและเกษตรกรในชุมชน เพื่อให้กระบวนการปฏิบัติตามการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืนบรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่พึงประสงค์ให้เกิดชุมชนการเกษตรที่มีความสุข สงบและยั่งยืน ซึ่งกระบวนการปฏิบัติจำเป็นต้องต่อเนื่องแบบเรียนรู้ ทดลอง และศึกษาจากชุมชนการเกษตรที่ประสบผลสำเร็จในระดับที่สังคมส่วนใหญ่ให้การยอมรับ และถือเป็นต้นแบบตัวอย่างที่ดี (Best Practice) โดยในการศึกษา เรียนรู้ของชุมชนการเกษตรเพื่อให้ผู้นำชุมชนและเกษตรกรซึ่งมาจากแหล่งอื่น นำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมและตามความต้องการของสมาชิกทุกคนในชุมชนการเกษตรแห่งอื่นต่อไป^{๕๘}

๒.๗.๔ รูปแบบการพัฒนา

การพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน มีลักษณะรูปแบบของการพัฒนาและกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งเป็นตัวอย่างของชุมชนการเกษตร ดังนี้

๑) การส่งเสริมผู้นำชุมชนการเกษตรและเกษตรกรในชุมชนที่เป็นสัมมาอาชีพ เป็นประโยชน์ต่อตนเอง ครัวเรือน ชุมชน และไม่เป็นภัยต่อสังคม รวมทั้งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม

๒) การส่งเสริมการทำงานของผู้นำชุมชนการเกษตร กลุ่มเกษตรกร วิสาหกิจชุมชนและเกษตรกร ที่ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วม การรวมกลุ่มวางแผน ร่วมคิดและตัดสินใจร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและสร้างชุมชนการเกษตรเข้มแข็ง

^{๕๘}สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ยุทธศาสตร์การพัฒนากิจการเกษตรตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. ๒๕๕๖ – ๒๕๕๙), (กรุงเทพมหานคร : กองนโยบายเทคโนโลยีเพื่อการเกษตรและเกษตรกรรมยั่งยืน , ๒๕๕๕), หน้า ๑๖ – ๒๐.

๓) การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นระบบนิเวศชุมชนการเกษตรเป็นการร่วมกันจัดการ ดูแลรักษา มีสำนึกของความเป็นเจ้าของร่วมกัน เช่น การปลูกป่าชุมชนการสร้างเหมืองฝายเก็บชะลอน้ำ การดูแลรักษาคุณภาพน้ำ การจัดการขยะ การอนุรักษ์โบราณสถานและศาสนสถาน

๔) การส่งเสริมองค์ความรู้ ศิลปะ วัฒนธรรมในชุมชนการเกษตรมาถ่ายทอดและรักษา เช่น การลงแขกข้าว การทำบุญข้าวเปลือก การรักษาพันธุ์พืชสภาพด้วยสมุนไพรและตำรายาโบราณพื้นบ้าน การทอผ้า การทำเสื่อ

๕) กิจกรรมที่ร่วมเป็นกลุ่มและชุมชนเพื่อทดแทนการจัดหาจากสังคมภายนอก เช่น กลุ่มไปโอดีเซลชุมชน ธนาคารโคกระบือ กลุ่มสะสมทรัพย์ กลุ่มผลิตปุ๋ยชีวภาพ๖) กิจกรรมที่สร้างความรู้ ความเข้าใจในสถานการณ์โลกทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง และสิ่งแวดล้อม เช่น การเตือนภัยพิบัติการเกษตร การเปลี่ยนแปลงสภาพดินฟ้าอากาศ การพัฒนาการเกษตรในสังคมโลก

๗) การศึกษาวิจัยชุมชนการเกษตรเพื่อวางแผนพัฒนาชุมชนการเกษตรให้เกิดความเข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน เช่น การจัดทำแผนพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน

สรุปแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาการเกษตรของชุมชน ดังนี้

๑) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาสังคม มีแนวคิดพื้นฐานว่า คนมีความสำคัญที่สุดของสังคม

เพราะเป็นตัวขับเคลื่อนปัจจัยทางกายภาพให้บรรลุเป้าหมายที่พึงประสงค์ของสังคม โดยชุมชนเป็นสังคมที่เล็กที่สุด คือการพึ่งพาตนเอง ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง สงบสุขและยั่งยืน การพัฒนาชุมชนเป็นทั้งกระบวนการ วิธีการและกิจกรรม เนื่องจากชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาเป็นสังคมมีชีวิตไม่หยุดนิ่งการพัฒนาสังคมจึงให้ความสำคัญกับชุมชนมากยิ่งขึ้น เพราะชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ และประสงค์ดำรงวิถีชีวิต วัฒนธรรม และภูมิปัญญาพื้นบ้านให้สืบต่อไป จึงมีหลักธรรมของศาสนาสอดแทรกเข้าไปในกระบวนการและวิธีการพัฒนาชุมชน เพื่อเป้าหมายของชุมชนพึงประสงค์พึ่งพาตนเอง และช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อีกทั้งยังมีมิติเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้เกษตรกรในชุมชนชนบทสามารถพึ่งพาตนเองได้แบบพออยู่พอกินเป็นลำดับแรก มีการดำเนินชีวิตเรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ ให้อารมณ์ประหยัดเกื้อบอม เพื่อเป้าหมายให้เกษตรกรยึดทางสายกลางบนพื้นฐานจิตใจดีงาม สังคมเกื้อกูลกันจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างชาญฉลาด ยึดหลักการความยั่งยืน นำเทคโนโลยีมาใช้ในชุมชนอย่างเหมาะสมและสอดคล้องกับภูมิปัญญาพื้นฐานในชุมชนของตนเอง และสร้างเศรษฐกิจในฐานความคิดใหม่คือลดรายจ่ายก่อนเพิ่มรายได้โดยองค์ประกอบของชุมชนสำหรับการพัฒนา ได้แก่ คนในชุมชน ทุนของชุมชน การสนับสนุนช่วยเหลือจากรัฐบาลและภาคเอกชน กระบวนการพัฒนาและบริหารจัดการที่ดี และที่สำคัญคือ ผู้นำชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป้าหมายสำคัญมี ๒ ประการคือ ๑) การพัฒนาคนในชุมชนให้มีความสุขเป็นคนมีคุณภาพและคุณธรรม มีความสุขทั้งกายและใจ ๒) การพัฒนาชุมชนให้ เข้มแข็ง มีจิตสำนึกและจิตวิญญาณชุมชน เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ มีภาวะผู้นำและมีเครือข่ายชุมชน เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ สงบสุขและยั่งยืน ซึ่งชุมชนที่เป็นต้นแบบการพัฒนาชุมชน ได้แก่ ชุมชนพึ่งตนเองแบบเศรษฐกิจพอเพียง

๒) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาการเกษตร มีเป้าหมายสูงสุดในการแก้ไขปัญหาความยากจน ความอดอยากและหิวโหยของมวลมนุษยชาติ อันเป็นผลจากการพัฒนาที่ไม่สมดุลของการพัฒนาอุตสาหกรรมจนเกิดมลพิษต่อระบบนิเวศของโลก ส่งผลกระทบต่อความมั่นคงด้านอาหารและชุมชน

การเกษตรที่สูญเสียภูมิคุ้มกันและภูมิปัญญาท้องถิ่นไป ชุมชนการเกษตรอ่อนแอลงและถูกระแสบริโภคนิยมครอบงำ ในประเทศไทย นับจากวิกฤตเศรษฐกิจปี ๒๕๔๐ เป็นต้นมา แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ (พ.ศ. ๒๕๔๐-๒๕๔๔) จนถึงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ ๑๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) แนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืนก็ยังคงเป็นกรอบใหญ่ของเป้าหมายการพัฒนาชุมชนการเกษตรของประเทศ โดยผสมผสานกับปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ที่ทรงพระราชทานให้กับสังคมไทยเพื่อหลุดพ้นจากวิกฤตเศรษฐกิจ และนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนโดยมีปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเป็นหลักยึด ซึ่งการพัฒนาชุมชนการเกษตรนำไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ ดังนี้ (๑) โครงสร้างสังคมการเกษตรเท่าเทียมกันในการเข้าถึงโอกาสการเรียนรู้และมีส่วนร่วมวางแผน ร่วมคิดและดำ เนินการให้มีการพัฒนาและจัดการด้านเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมร่วมกัน (๒) รูปแบบการผลิต การบริโภค การสะสมและการกระจายส่วนเกินของผลผลิตมุ่งเน้นคุณค่า คุณธรรมและคุณภาพชีวิต (๓) ศรัทธา เคารพในการอนุรักษ์ดูแลรักษาวัฒนธรรม ค่านิยมจากหลักธรรมของศาสนาให้เจริญงอกงามสืบไป (๔) มีกระบวนการเรียนรู้เพื่อชีวิตและเพื่อท้องถิ่นแบบเศรษฐกิจพอเพียงอย่างรู้เท่าทันสถานการณ์โลก (๕) ระบบความสัมพันธ์เป็นรูปธรรมเชิงแน่นแฟ้น ช่วยเหลือเกื้อกูลกันภายในชุมชน เป็นพลังสามัคคีของชุมชน

๓) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชนการเกษตรที่ยั่งยืน ยึดหลักการ แนวคิด และกิจกรรม เพื่อมุ่งเป้าหมายพัฒนาชุมชนการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียงให้เข้มแข็ง มั่นคง และยั่งยืน บนรากฐานของเทคโนโลยีและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และจัดการสิ่งแวดล้อมรวมทั้งวัฒนธรรมในชุมชนให้ยั่งยืน ในสังคมไทยมีชุมชนที่ดำรงวิถีการผลิตการเกษตรแบบเศรษฐกิจพอเพียง รวม ๗๐,๐๐๐ แห่งทั่วประเทศ และสามารถยกระดับการพัฒนาตั้งแต่เป็นชุมชนการเกษตรแบบพออยู่พอกินอย่างมีความสุข มั่นคงจนพัฒนาขึ้นเป็นระดับชุมชนการเกษตรแบบรวมกลุ่มทำกิจกรรมภายในชุมชน และมีเครือข่ายกับชุมชนและสังคมภายนอก ร้อยละ ๓๑ หรือประมาณ ๒๑,๐๐๐ แห่งในระดับดี อีกประมาณร้อยละ ๖๙ หรือประมาณ ๕๐,๐๐๐ แห่ง ยังต้องการพัฒนาและปรับปรุงทั้งกระบวนการและวิธีการเพื่อไปสู่เป้าหมายที่พึงประสงค์ คือ ความสุขในชุมชนอย่างยั่งยืน โดยยึดหลักพึ่งตนเองดำเนินชีวิตและอาชีพตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง และกิจกรรมภายในชุมชนการเกษตร ซึ่งต้องเริ่มจากการวางแผนเตรียมความพร้อมของชุมชนการเกษตร แบบเศรษฐกิจพอเพียง โดยให้ความสำคัญกับมิติการพัฒนาแบบพึ่งตนเองพอมีพอกินก่อนเป็นลำดับแรกและยกระดับเป็นการรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนจนถึงเป็นเครือข่ายธุรกิจการผลิต การแปรรูปและการตลาด การรวมกลุ่มเป็นวิสาหกิจชุมชนจนถึงเป็นเครือข่ายธุรกิจการผลิต การแปรรูปและการตลาดกับภาคธุรกิจภายนอก รวมกลุ่มกิจกรรมโดยสร้างจิตอาสาและอาสาสมัคร การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีภายในชุมชน โดยอาศัยวัฒนธรรมและพุทธธรรมหล่อหลอมชุมชนให้เข้มแข็งและเป็นสุข

๒.๘ สรุปความ

ผู้วิจัยได้นำเสนอความหมายของเกษตรกรรม ความสำคัญของเกษตรกรรม เกษตรกรรมเชิงพุทธ สภาพของชุมชนเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาล พุทธธรรมเพื่อเกษตรกรรม การเกษตรกรรมสมัยใหม่ และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมที่ยั่งยืน สรุปได้ว่า เกษตรกรรม หมายถึงกิจกรรมที่เน้นการใช้ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก และกิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการเกษตร เช่น การปศุสัตว์

ประมง การป่าไม้ เป็นต้น ความสำคัญของเกษตรกรรมของเกษตรกรรม มีหลายอย่าง เช่น ในฐานะเป็นแหล่งที่มาของปัจจัย ๔ เป็นแหล่งสร้างอาชีพแก่คนในชุมชน สร้างความสมดุลแก่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น เกษตรกรรมเชิงพุทธ เป็นการเพาะปลูกและการเลี้ยงสัตว์ ซึ่งเป็นหน้าที่ของคนในวรรณะแพทย์และศุทธเป็นหลัก เกษตรกรรมในสมัยพุทธกาล เป็นกิจกรรมที่ให้ความสำคัญกับการกสิกรรม โดยเฉพาะการทำนา อาจเนื่องด้วยเป็นกิจกรรมพื้นฐานของการดำรงชีวิตที่เป็นประโยชน์และไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตด้วยกัน สำหรับกิจกรรมโครักษากรรมหรือการเลี้ยงสัตว์ เป็นกิจกรรมที่ควบคู่กับสังคมเกษตรกรรม แต่ในเกษตรกรรมเชิงพุทธ มีหลักธรรมเรื่องศีลกำกับอยู่ด้วย เช่น มีบัญญัติ คือการไม่เบียดเบียนสัตว์และห้ามฆ่าสัตว์ แสดงว่า การเลี้ยงสัตว์นั้นมีพระประสงค์เพื่อใช้เป็นแรงงานและมูลของสัตว์ เพื่อบำรุงดินและเพิ่มผลผลิตเท่านั้น ไม่ประสงค์ให้การเลี้ยงสัตว์นั้น เป็นไปเพื่อการฆ่าเนื้อบริโภคหรือการบูชาบุญ ดังนั้น สภาพของชุมชนเกษตรกรรมในสมัยพุทธกาล จึงเป็นสังคมที่พึ่งพาอาศัยกันระหว่างคน สัตว์และสภาพแวดล้อมที่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรม โดยมีหลักพุทธธรรมเพื่อเกษตรกรรมที่สามารถประยุกต์ในการประกอบอาชีพเกษตรกรรมได้ เช่น สัปปริสธรรม ๗ ทิฏฐธัมมิกัตถสังวัตตนิกรรม ๔ โภควิภาค ๔ เป็นต้น

ในขณะที่การเกษตรกรรมสมัยใหม่ ได้ให้ความสำคัญต่อมิติต่างๆ ในสังคมอย่างสมดุลกัน ได้แก่ มิติด้านเศรษฐกิจและสังคม มิติด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากร มิติการส่งเสริมบทบาทของกลุ่ม และการส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน โดยมีแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาชุมชนเกษตรกรรมที่ยั่งยืน เป็นฐานในการดำเนินการกิจกรรมเกษตรกรรมสมัยใหม่ ในสังคมไทยปัจจุบัน โดยมีหลักการพัฒนาเกษตรเป็นแนวทางสำคัญในการดำเนินตามกรอบแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ได้แก่

- ๑) การพัฒนาเศรษฐกิจ ต้องผสมผสานและคำนึงถึงผลกระทบด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม
- ๒) การใช้พลังงานจำนวนมากและฟุ่มเฟือย การปล่อยของเสีย กากของเสียและมลพิษ เป็นสาเหตุที่ส่งผลต่อการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ๓) มนุษย์ในโลก มีสิทธิเท่าเทียมกันในการดำรงชีวิต และความเป็นอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี
- ๔) ปัญหาสิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องสำคัญที่ต้องแสวงหาหนทางแก้ไข เนื่องจากมีผลกระทบต่อทุกภาคส่วนในสังคม

แผนภาพที่ ๑ ตารางแสดงเปรียบเทียบ เกษตรทั้ง ๓ แบบ

เกษตรกรรมแบบเก่า	เกษตรกรรมสมัยใหม่	เกษตรกรรมเชิงพุทธ
ทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว	ทำเกษตรหลากหลายแบบ ทั้งเทคโนโลยีเข้าช่วย	คำนึงถึงมิติทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม
ไม่คำนึงถึงด้านจริยธรรม	คำนึงถึงด้านเศรษฐกิจมากกว่า	และใช้หลักธรรมเข้าไปควบคุม
	เกิดผลเสียกับสภาพแวดล้อม เกิดปัญหาสุขภาพ	ไม่ให้การเกษตรออกนอกเส้นทางธรรม
	พืชเชิงเดี่ยว	พืชหลากหลาย

สรุปการเกษตรทั้ง ๓ แบบตามที่กล่าวมาในบทที่ ๒ นี้พอให้เห็นภาพ การเกษตรแบบเก่าที่มุ่งทำมาหากินเลี้ยงครอบครัว พัฒนามาสู่การเกษตรแบบใหม่ ที่เปลี่ยนไปกับยุคสมัย มุ่งไปด้านเศรษฐกิจ

และการใช้เทคโนโลยีด้านการผลิตหลายอย่าง เป็นการสิ้นเปลืองและก่อให้เกิดปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ทำให้เกษตรกรจำนวนมากประสบปัญหาหนี้สิน จึงมีการหาทางออกโดยกลับมาแก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน ปัญหาทางเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และจิตใจควบคู่กันไป ต่อไปจะได้ศึกษาถึง กลุ่มพุทธเกษตรที่นำแนวคิดทั้งหลักทฤษฎีสัมยใหม่เข้ามาใช้ ควบคู่กับหลักธรรม

บทที่ ๓

รูปแบบเกษตรเชิงพุทธในสังคมไทย

รูปแบบการทำเกษตรเชิงพุทธในสังคมไทยโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำ เป็นการนำเสนอข้อมูลจาก วัด และชุมชนหรือกลุ่ม ที่ผู้วิจัยได้ใช้เป็นพื้นที่กรณีศึกษา ได้ศึกษาเก็บข้อมูลในแบบการสัมภาษณ์เชิง ลึก (In-depth interview) จากพระสงฆ์ที่เป็นผู้นำและบุคคลที่เป็นตัวแทนกลุ่ม เพื่อให้เห็นภาพรวม เกี่ยวเกษตรเชิงพุทธของ ๔ สำนัก ผู้วิจัยจะได้เสนอประเด็นสำคัญเกี่ยวกับ แนวคิดทฤษฎี (Concept) หลักการ (Principles) วิธีการ (Method) และเป้าหมาย (goals) ของเกษตรเชิงพุทธอย่างเป็น รูปธรรม ดังต่อไปนี้

๓.๑ รูปแบบเกษตรของสันติอโศก (สมณะเสียงศีล ชาตวโร)

๓.๑.๑ แนวคิดการทำเกษตร

แนวคิด (Concept) การทำเกษตรกรรม ของสำนักสันติอโศก สาขาปฐมอโศก มีหลัก ความเชื่อว่า ปัจจุบันนี้คนไทยในสังคมภาคเกษตรกรรม ยากจนเป็นหนี้สิน ติดอบายมุข นับวันยิ่งจน ลง พื้นฐานเดิมที่บรรพบุรุษเคยทำมาคือการหาเลี้ยงชีพด้วยการเกษตรกรรม จะพัฒนาชุมชนสังคม ต้องเริ่มที่การสอนให้เขายืนอยู่บนลำแข้งของตนเองให้ได้ ด้วยการมีศีลธรรม ลดละเลิกอบายมุข ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อดทน ดังนั้นการเกษตรจึงมีส่วนสำคัญสำนักพุทธสถานปฐมอโศก ก่อตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๒๓ โดยสมณะโพธิรักษ์ โพธิรักษ์โต เป็นสถานที่อยู่ของสมณะและคฤหัสถ์ สละบ้านเรือน ทรัพย์สินสมบัติมาอยู่รวมกันเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองด้านปัจจัย ๔ มีกิจกรรมร่วมกันเพื่อพัฒนาพฤติกรรม ของตนให้ดีงามด้านคุณธรรมจริยธรรม จากความเป็นปุถุชนผู้หนาแน่นด้วยกิเลส สู่ความเป็นอารยชน ได้ ด้วยความเสียสละ มุ่งการทำงานเพื่อชุมชนและสังคม และไม่สะสมทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว มีการ เอื้อเพื่อแบ่งปันกันทำให้ชุมชนเข้มแข็งและเป็นต้นแบบของสังคมที่ดีงามได้ ปัจจุบันมีผู้มาเยี่ยมชม ศึกษาดูงานด้านการทำเกษตร อย่างต่อเนื่องตลอด ๒๐ กว่าปีที่ผ่านมา ซึ่งความเข้มแข็งของชุมชนเป็น จุดหนึ่งที่น่าสนใจ การเกิดขึ้นขององค์กรซึ่งมีวัตถุประสงค์ ๑๐ ประการดังต่อไปนี้^๑ เป็นเหตุให้เกิด ความสามัคคีกันร่วมกันพัฒนาชุมชน

๑. เพื่อรวมกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมที่ประสงค์จะเข้าพักอาศัยอยู่ใกล้พุทธสถานปฐมอโศก

^๑ สัมภาษณ์ สมณะเสียงศีล ชาตวโร, ปฐมอโศก นครปฐม, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๒. เพื่อฝึกฝนการดำเนินชีวิตอย่างเรียบง่าย ประหยัด มัคน้อย ลดความฟุ้งเฟ้อที่เกินความจำเป็นของชีวิต และอยู่ในกรอบของศีล ๕ หรือ ศีล ๘ และศีลที่สูงขึ้นไปตามฐานะของบุคคล
๓. เพื่อฝึกพัฒนาจิตวิญญาณของตนเองให้มีความขยัน สร้างสรรค์ เอื้อเฟื้อ เสียสละ สามัคคี มีความเมตตา และเห็นใจซึ่งกันและกัน และต่อมนุษยชาติทั้งหลาย
๔. เพื่อรวมกลุ่มกันให้มีชีวิตที่อยู่ในสังคม สิ่งแวดล้อมธรรมชาติที่ดี มีมิตรดี สหายดี สามารถพึ่งกัน พึ่งแก่ พึ่งเจ็บและพึ่งตายกันได้ด้วยญาติทางธรรม
๕. เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในด้านปัจจัยสี่ และอื่นๆ โดยการที่สร้างและผลิตสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิตขึ้นใช้เอง
๖. เพื่อจัดให้มีกองกลางสำหรับผลิตปัจจัยสี่ของชุมชน
๗. เพื่อให้ทุกคนได้เสียสละแรงงาน สิ่งของ เป็นงาน “บุญนิยม” และช่วยกองกลาง ผลิตปัจจัยสี่ไว้ใช้ในชุมชนให้เพียงพอ ถ้าสามารถผลิตได้เหลือเฟือ เกินความจำเป็นของคนในชุมชน ก็ให้นำออกจำหน่ายแจกจ่าย สู่ชุมชนอื่นได้
๘. เพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความสมดุลของธรรมชาติและสมดุลของชีวิต
๙. เพื่อเผยแพร่วรรณธรรมทั้งในด้านรูปธรรม ด้วยสื่อสา สื่อช่วยต่างๆ และด้านนามธรรมทางจิตวิญญาณ ที่สามารถสัมผัสผู้รู้ได้ในลักษณะของชุมชนที่เป็นอริยะ
๑๐. เพื่อความเจริญ ความประเสริฐ (อริยชน, อารยชน) สูงสุดสมที่ได้เกิดมาเป็นมนุษย์อันเป็นสัตว์ประเสริฐที่สุดในโลกอย่างแท้จริง^๒

หลักการ ๑๐ ข้อที่กล่าวมานี้เป็นหลักการรวมกลุ่มกันอยู่โดยอาศัยธรรมสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน โดยใช้การเกษตรเป็นตัวขับเคลื่อนกองทัพธรรม ซึ่งจะได้กล่าวถึงหลักการทำเกษตรในหัวข้อต่อไป

๓.๑.๒ หลักการทำเกษตร (Principles)

ในการดำเนินชีวิตของชุมชนกลุ่มสันติอโศก จะใช้หลักการทางธรรมะผสมทั้งในวิถีชีวิตและการทำงาน หลักการใหญ่ๆ พอสรุปได้ คือ หลักความสันโดษ พอเพียง หลักสาธารณโภคี ซึ่งเป็นหลักธรรมของพระพุทธเจ้า สำนักเรียกว่า “วรรณะ ๔” จะมีแต่ความสุขความเจริญไม่ลำบากยากจนดังนี้

๑. เป็นคนเลี้ยงง่าย (สุภระ) คือกินอยู่ง่าย ไม่จำเป็นต้องกินของแพง เลือกกินของที่ เป็นประโยชน์ เช่นดื่มน้ำผลไม้ที่ทำเองแทนน้ำอัดลม กินอาหารไทยๆ แทนอาหารที่มาจากต่างประเทศ
๒. เป็นคนบำรุงง่าย (สุโปสะ) คือ เป็นอยู่อย่างเรียบง่าย มีความสุขอยู่กับธรรมชาติมากกว่าเครื่องปรุงแต่งที่ไม่จำเป็น

^๒ ระเบียบชุมชนปฐมอโศก, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิธรรมสันติ, ๒๕๓๕), หน้า ๑๒-๑๔.

๓. มกน้อย (อปปิจฉะ) คือ ขยันให้เต็มที่แม้จะหาทรัพย์สินได้มาก แต่เอาไว้น้อยๆ ที่เหลือเจือจุนสังคมช่วยเหลือผู้อื่น (ไม่ใช่หมกน้อยแล้วขี้เกียจ)

๔. สันโดษ (สันตุภฺธิ) คือ มีใจที่พอ พอใจในควมมีน้อยๆ ของเรามากกว่าหาได้มากหรือหาได้น้อยก็ตาม

๕. ขัดเกลา (สัลเลหะ) คือ รู้จักขัดเกลาตัวเองไม่ตามใจตัวเอง

๖. มีศีลเคร่ง (ธูตะ) คือ รู้จักสังวร ระวังไม่ทำชั่วทั้งกายและใจ

๗. มีอาการที่น่าเลื่อมใส (ปสาทิกะ) คือ เป็นคนที่เที่ยงตรงและเที่ยงธรรม

๘. ไม่สะสม (อปปยะ) คือ ไม่ขี้โลภเอาแต่กักตุนไม่ยอมแบ่งปันให้ใคร

๙. ยอดขยัน (วิริยารัมภะ) คือ ต้องรู้จักใช้เวลาทุกนาทีอย่างมีคุณค่า^๓

หลักการทั้ง ๙ ข้อนี้เรียกว่า หลักสันโดษ ทางสำนักสันตโตโคกใช้หลักการนี้ในการดำเนินกิจกรรมการเกษตร เพื่อให้คนไม่โลภ และเสียสละ แบ่งปันกันในกลุ่มชน สร้างความเข้มแข็งให้สังคม

๓.๑.๓ วิธีการทำเกษตร

การทำเกษตรของกลุ่มสันตโตโคกได้นำแนวความคิดการพึ่งพาตนเองเข้ามาใช้เพื่อประหยัดต้นทุนการผลิต นำหลักการทางศีลเข้ามาใช้ให้ทุกคนถือศีล ๕ ศีล ๘ ในการทำเกษตรไม่ฆ่าสัตว์ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ การทำเกษตรต้องใช้จอบเสียมอาจเป็นการเบียดเบียนสัตว์ให้ตาย จึงผลิตจอบแบบใหม่เพื่อใช้ตะกุดดินไม่ให้เป็นอันตรายต่อสัตว์จำพวกไส้เดือน การจัดแบ่งพื้นที่ทำเกษตรมีหลายแบบทั้งแบบผสมผสาน เกษตรตามทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งการเกษตรทั้งหมดเป็นเกษตรอินทรีย์ปลอดสารพิษ ไม่ใช้สารเคมีในการทำเกษตร นอกจากนี้ยังมีการศึกษาวิจัยผลิต น้ำมันมะพร้าวหล่อเย็น น้ำยากล้วยกำจัดเชื้อรา น้ำส้มควันไม้ใช้แทนยากำจัดศัตรูพืช แทนยาฆ่าแมลง ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพสูตรต่างๆ ทั้งใช้กับดินเพื่อเป็นปุ๋ยปรับสภาพดินเพื่อให้เหมาะกับการเพาะปลูก และยังมีสูตรที่นำมาใช้ดื่มเพื่อเป็นยาปรับสภาพร่างกายให้แข็งแรง กระบวนการมีการจัดการอย่างเป็นกระบวนการ เป็นศูนย์อบรมสอนการทำเกษตรแบบต่างๆ เพื่อให้คนมาเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ได้จริง โดยเฉพาะปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตมีคุณภาพส่งขายทั่วประเทศ มีโรงงานการผลิตเป็นของตนเอง^๔

ก. ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มสันตโตโคก พืชผักผลไม้ปลอดสารพิษ ข้าว

ผลผลิตที่คิดค้น น้ำส้มควันไม้ Wood Vinegar วิธีการผลิตโดยได้จากกระบวนการเผาถ่านไม้ทำให้เกิดการควบแน่น จะเก็บเอาในช่วงที่อุณหภูมิ ๘๐-๑๕๐ องศาเซลเซียส นำมาเก็บไว้ในภาชนะ

^๓ สมณะเสียงศีล ชาตวโร, วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗-๑๘.

^๔ สัมภาษณ์ สมณะเสียงศีล ชาตวโร

พลาสติกตั้งทิ้งไว้ประมาณ ๓ เดือนเพื่อให้สารที่เป็นน้ำมันดินตกตะกอน หลังจากนั้นผ่านกระบวนการกรองจึงจะได้น้ำมันสมุนไพรที่มีคุณภาพ มีคุณสมบัติเป็นสารประกอบที่มีฤทธิ์เป็นกรด ใช้ประโยชน์ใน ๓ ทาง คือ

- (๑) ด้านการเกษตร ป้องกันโรครากและโคนเน่าจากเชื้อรา เเร่งการเจริญเติบโตกระตุ้นความต้านทานโรคป้องกันศัตรูพืช ขับไล่แมลงทุกชนิด ป้องกันมดปลวก
- (๒) ด้านปศุสัตว์ ขับไล่เห็บหมัด รักษาโคเรื้อนของสัตว์, กำจัดกลิ่นและขับไล่แมลงในคอกสัตว์, กำจัดกลิ่นขยะ และป้องกันไม่ให้แมลงมาวางไข่
- (๓) ด้านยารักษาโรค ใช้ฆ่าเชื้อโรค แก้ปวดฟัน แก้ผดผื่นคันและล้างแผลได้^๕

นวัตกรรม น้ำมันรำข้าว จมูกข้าว แบบบีบเย็น(Extra Virgin Rice Bran & Germ Oil) เป็นอาหารเสริม ลดความเสี่ยงต่อโรคหัวใจและหลอดเลือด, อัมพฤกษ์-อัมพาต, ความจำเสื่อม, โรคอ้วน, เบาหวาน, โรคกระเพาะ, ริดสีดวง ช่วยเสริมภูมิคุ้มกันและช่วยสร้างเซลล์ให้แข็งแรง ทำให้ผิวพรรณมีน้ำมีนวล นอนหลับสนิท ไม่อ่อนเพลีย

น้ำมันมะพร้าวบีบเย็น (Extra Virgin Coconut Oil) มีกรดไขมันอิ่มตัวสูงแต่เป็นกรดไขมันขนาดกลาง ทำให้มีคุณสมบัติพิเศษในการแพทย์และโภชนาการ มีข้อดีคือ เปลี่ยนแปลงเป็นพลังงานได้อย่างรวดเร็ว ไม่ก่อให้เกิดไขมันสะสมในร่างกาย

น้ำมันงาบีบเย็น Extra Virgin Sesame Oil) มีสัดส่วนของกรดไขมันเชิงเดี่ยวและเชิงซ้อน ที่สมดุลดี มีสารอาหารที่เป็นกรดอะมิโน วิตามิน เกลือแร่ ช่วยบรรเทาอาการในโรคบางชนิด เช่น เหน็บชา ปวดตามข้อ ฯลฯ

๓.๑.๔ เป้าหมายการทำเกษตร

การทำเกษตรของกลุ่มสันติอโศก มีเป้าหมาย ๒ ประการคือ (๑)เป้าหมายทางโลก เพื่อเลี้ยงดูตนเองและครอบครัว รวมทั้งสมาชิกกลุ่มให้ดำรงชีพอยู่ได้ และเป็นพื้นฐานสัมมาอาชีวะ ผลิตผลที่ได้แบ่งปันกันในชุมชน เป็นสาธารณโภคี และที่เหลือนำออกจำหน่ายด้วยราคาต้นทุนไม่หวังผลกำไรมากนัก เพื่อให้คนที่ไม่ได้ผลิตได้มีโอกาสบริโภคของที่มีคุณภาพและนำรายได้เข้ามาบริหาร (๒)เป้าหมายทางธรรม กลุ่มสันติอโศกเชื่อว่า ชีวิตที่ประเสริฐต้องดำรงชีพโดยสุจริต เป้าหมายสุดท้ายที่สำคัญที่สุดคือการได้บรรลุธรรม ลั่นกิเลส ดังนั้นการทำเกษตร จึงต้องประกอบไปด้วยศีลธรรม มีคุณธรรมไม่เอาเปรียบสังคม ลดละเลิกอบายมุข และกิเลสให้มากที่สุดจึงจะเข้าถึงความพ้นทุกข์ได้^๖

^๕ สมณะเสียงสีกุล ชาตวโร, วิถีชีวิตเศรษฐกิจพอเพียง ที่สามารถนำไปใช้ได้จริงอย่างเป็นรูปธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๓๗.

^๖ สัมภาษณ์ สมณะเสียงสีกุล ชาตวโร, ปฐมอโศก นครปฐม, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

แผนภาพที่ ๒ แสดงสัมภาษณ์และแปลงเกษตรของกลุ่มสันตติโคก

เพื่อให้เห็นภาพกิจกรรมการทำเกษตรของกลุ่มสันตติโคก ซึ่งเป็นทั้งอาคาริกและอนาคาริก ขอนำภาพการทำเกษตรเชิงพุทธของกลุ่ม สมณะเสียงศีล ชาตวโร ที่เนินพอกิน กาญจนบุรี และที่ปฐม อโคก นครปฐม มีลักษณะครบวงจร เน้นการพึ่งพาตนเอง ภาพบางส่วนโดยได้รับอนุญาตจากพระ สมณเสียงศีลชาตวโร สามารถนำภาพกิจกรรมการเกษตรทุกอย่างที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยไปใช้ได้

สรุป การทำเกษตรของกลุ่มสันตติโคก เป็นรูปแบบแนวทางการใช้ชีวิตที่ประเสริฐเป็น สัมมาอาชีวะ ตามแนวทางพระพุทธศาสนา พยายามหาเลี้ยงชีพด้วยความขยันหมั่นเพียร เป็นอิทธิ บาท ไม่เบียดเบียนสิ่งมีชีวิตไม่ว่าคนหรือสัตว์เล็กสัตว์น้อย ตรงกับหลักศีล ๕ สร้างสำนักให้เป็นแหล่ง เรียนรู้รื้อรื้อยทาาน เพื่อแผ่แบ่งปันกันทั้งในชุมชน และใช้เป็นกลอุบายวิธีในการเผยแผ่แนวคิดทฤษฎี รวมทั้งหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเข้าไปด้วย ทำให้เกิดประสิทธิภาพ มีผู้คนมาศึกษาดูงานรับ แนวทางเอาไปปฏิบัติ

๓.๒ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธของพระราชธรรมนิเทศ (พยอม กลฺยาโณ)

พระราชธรรมนิเทศ หรือพระพยอม กัลยาโณ แห่งวัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี เป็นพระสงฆ์ ที่มีบทบาท ช่วยเหลือสังคมที่โดดเด่นรูปหนึ่ง ใช้การเกษตรเพื่อแก้ปัญหาความยากจนมากกว่า ๓๐ ปี

๓.๒.๑ แนวคิดการทำเกษตร

พระราชธรรมนิเทศ มีแนวคิดช่วยเหลือสังคม ประชาชนที่ยากจนขาดโอกาส ท่านมองว่า ปัจจุบันคนในสังคมไทยส่วนมากประสบทุกข์ ๓ อย่าง คือ (๑) ทุกข์ไม่มีที่อยู่อาศัย ไม่มีที่ทำมาหากิน เพราะนายทุน นักการเมือง สูดที่ดินไว้หมด เก่งกำไรจนคนจนแย่ ขาดแคลน (๒) ทุกข์ไม่มีงานทำ เมื่อ ตกงานไม่มีที่อยู่อาศัยจึงกลายเป็นปัญหาสังคม ที่พระสงฆ์ต้องเข้ามาช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ (๓) ทุกข์ ไม่มีเงินใช้ ท่านมีปณิธานว่า จะช่วยเหลือชาวบ้านที่มีทุกข์ ๓ อย่างนี้ การบริหารวัดจึงแปลกไม่เหมือน วัดอื่น วัดสวนแก้วไม่สร้างโบสถ์ ไม่สร้างเจดีย์ มุ่งช่วยเหลือชาวบ้านโดยซื้อที่ดินเพื่อทำเกษตรและที่ อยู่อาศัย ทำเกษตรเพื่อเลี้ยงดูประชาชนที่มาขออาศัยวัดกว่า ๑,๕๐๐ คน ซึ่งปัจจุบันมีพื้นที่ทำ

เกษตรกรรมที่วัดสวนแก้ว นนทบุรี และสาขาวัดสวนแก้วต่างจังหวัดมี ๗ สาขา คือ ที่จังหวัดกบินทร์บุรี จันทบุรี ระยอง บุรีรัมย์ ตาก กาญจนบุรี สุราษฎร์ธานี อุดรธานี พื้นที่ทำการเกษตรกว่า ๑,๙๐๐ ไร่ นอกจากการทำเกษตรยังมีโครงการอื่นที่ใช้การเกษตรเป็นฐานในการให้ความช่วยเหลือประชาชน^๗

(๑) โครงการร่มโพธิ์แก้ว เป็นโครงการช่วยเหลือผู้ตกงาน โดยจัดหาที่พัก ให้อาหาร และฝึกอาชีพ ให้ออกไปสู่อุตสาหกรรมได้อย่างเข้มแข็ง เป็นการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์อบรมปลูกฝังคุณภาพชีวิต สร้างจิตสำนึกที่ดีแก่ผู้เข้าร่วมพักอาศัย ด้วยหลักธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้ที่ด้อยโอกาสจะมาจากภูมิลำเนาทั่วไป

(๒) สลบบมาฟื้นฟู เป็นโครงการช่วยเหลือผู้ประสบภัยต่างๆ ไฟไหม้บ้าน น้ำท่วม ถูกไล่ที่ ไม่มีที่พักอาศัยท่านจึงเปิด โครงการสลบบมา ฟื้นฟู โดยร่วมกับกรมประชาสัมพันธ์ให้การอนุเคราะห์แก่คนเดือดร้อนทั่วไป จุดมุ่งหมายเพื่อสงเคราะห์คนที่ถูกไฟไหม้ น้ำท่วม โดยร่วมมือกับกรมประชาสัมพันธ์จัดตั้งเป็นบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ประสบเคราะห์กรรมสามารถขอความช่วยเหลือได้ตลอด ๒๔ ชั่วโมง ซึ่งพระพยอมจะอนุเคราะห์ด้วยอาหาร ที่พัก เครื่องใช้ที่จำเป็นพร้อมธรรมะที่อบอุ่นแก่ผู้ประสบเคราะห์กรรม จนกว่าจะมีกำลังกาย กำลังใจพร้อมที่จะออกไปต่อสู้กับการทำมาหากินของการดำเนินชีวิตต่อไป

(๓) กระบอกสารอกกิเลส เป็นโครงการช่วยบำบัดผู้ติดยาให้เลิกเสพได้ พระพยอมได้วางแผนให้ผู้ติดยา เก็บออมทรัพย์ที่จะนำไปใช้ในทางที่ดี โดยให้นำเงินที่จะไปซื้อเหล้า ยา บุหรี่ เก็บเข้ากระบอกไม้ไผ่ ที่ท่านแจกแก่คนทั่วไป เป็นการออมทรัพย์ เมื่อกระบอกเต็มยังสามารถนำไปใช้กับตนเอง หรือนำไปทำบุญแก่ผู้เดือดร้อนทั่วไป คือ โครงการกระบอกสารอกกิเลส เป็นอีกโครงการที่พระพยอม ได้วางแผนสกัดกั้น กลุ่มคนที่มักจะหลงผิดติดอบายมุขเมื่อท่านได้ให้การอนุเคราะห์เรื่องที่พัก อาหาร และสวัสดิการที่จำเป็นแก่กลุ่มผู้ประสบเคราะห์กรรม เป็นการป้องกันการใช้จ่ายเงินที่ได้รับจากค่าแรงไปในทางที่ผิด โครงการนี้ไม่ใช่เป็นการเรียกรับ หากแต่เป็นการสอนให้รู้จักเก็บออมทรัพย์ ที่หามาได้ อันจะเป็นทางที่ช่วยตนเองและผู้อื่น ซึ่งเป็นวิธีที่แยบยล กินใจได้อย่างลึกซึ้ง

(๔) อนุรักษ์พันธุ์กรรมพืช เป็นโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ให้เก็บรวบรวมพันธุ์กรรมพืช ของจังหวัดนนทบุรี เช่น ไม้ผล ไม้ดอก ไม้ประดับ สมุนไพร พันธุ์ไม้โบราณ พันธุ์ไม้หายาก พืชผลไม้บางชนิดสูญพันธุ์ไปจะได้มีแหล่งรักษาไว้ วัดสวนแก้วจึงมีการจัดเป็นเหมือน ห้องทดลองทางชีววิทยา มีพันธุ์ไม้หลากหลายพันธุ์ที่พระพยอมแสวงหามาเพาะปลูกไว้เป็นการอนุรักษ์พันธุ์พืชไว้ไม่ให้สูญสิ้น

(๕) ช่วยน้องท้องหิว ในช่วงปิดเทอม พระพยอม ได้ให้โรงเรียนต่าง ๆ ตามต่างจังหวัดที่ยากจน ส่งเด็กนักเรียนที่ยากจนประสงค์จะหารายได้พิเศษเป็นทุนการศึกษาในวันหยุด และได้จัดหา

^๗ สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

งาน ที่เหมาะสมให้เด็กนักเรียนทำ และติดต่อหาสถานที่นำสินค้าไปจำหน่ายซึ่งเด็กนักเรียนเหล่านี้จะได้รับทุนการศึกษากลับไปศึกษาต่อ เป็นการผ่อนปรนภาระของพ่อแม่ได้อย่างมาก คือ โครงการเพื่อน้องท้องหิว เป็นโครงการที่ใช้การเกษตรเป็นตัวฝึกให้เด็กรู้จักหารายได้พึ่งพาตนเอง สร้างความรับผิดชอบต่อตนเองให้กับเยาวชน^๘

๓.๒.๒ หลักการทำเกษตร

ในการทำเกษตรกรรม ปุ๋ยและสารเคมีเป็นปัจจัยที่ใช้ในการเพาะปลูกซึ่งมีราคาสูง ทำให้เป็นภาระเกษตรกร ตามมาด้วยหนี้สิน การจะพึ่งตนเองได้ต้องลดต้นทุนการผลิตให้ได้ วัดสวนแก้วจึงมีหลายโครงการเพื่อทำให้การเกษตรลดต้นทุน เช่น บ่อหมักชีวภาพ ทำปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นเอง ผลิตยาไล่แมลงจากพืชบางชนิด จากสมุนไพร หลักการเกษตรใช้ ๒ หลักการ คือ (๑) หลักเกษตรอินทรีย์ ก่อนนี้การทำเกษตรใช้สารเคมีเหมือนชาวบ้านทั่วไป ปัจจุบันได้ตระหนักรู้และเปลี่ยนจากเคมีมาเป็นอินทรีย์ล้วน ด้วยเหตุผลสองประการคือ ลดค่าใช้จ่ายหนี้สินเป็นการพึ่งพาตนเอง และเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ไม่ทำลายสภาพดิน น้ำ อากาศให้เสียไป (๒) หลักเกษตรแปลงใหญ่ การทำเกษตรเชิงเดี่ยวไม่สามารถอยู่รอดได้ หลักของพระพะยอมจึงใช้หลักร่วมกันทำเกษตรเพื่อลดต้นทุนการผลิต และสร้างอำนาจการต่อรองกับผู้ซื้อ ในอนาคตเกษตรที่จะอยู่รอดได้ต้องเป็นเกษตรแปลงใหญ่ ช่วยเหลือกันรวมกลุ่มกันแบบองค์กร ทั้งการผลิต การจำหน่ายสินค้า ต้องใช้หลักการบริหารจัดการเข้ามาให้เกิดประสิทธิภาพ^๙

๓.๒.๓ วิธีการทำเกษตร

การศึกษาเรื่องเกษตรผู้ทำต้องเข้าใจอย่างเป็นระบบ มีความรู้ความเข้าใจใน ๕ อย่าง คือ (๑) ดิน สภาพดิน (๒) น้ำ (๓) พืช (๔) ปุ๋ย และ (๕) การดูแล ในส่วนพื้นที่ทำเกษตรมีการจัดแบ่งโซนอย่างเป็นระบบ หลายหลายพืชพันธุ์เพื่อจะได้มีผลผลิตขายอย่างต่อเนื่อง พื้นดินต้องปรับสภาพดินให้เหมาะกับพืช เช่น การทำเกษตรอินทรีย์ต้องใช้ดินมูลไส้เดือน ซึ่งจะช่วยเพิ่มประสิทธิภาพให้กับดินเป็นอย่างดี ต้องเรียนรู้จักการทำปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นเอง ในวัดสวนแก้วมีพื้นที่สาธิต ทดลองให้ประชาชนเข้ามาชมและเรียนรู้อย่างเป็นระบบ^{๑๐}

๓.๒.๔ เป้าหมายการทำเกษตร

^๘ “เกษตรเชิงพุทธกับพระพะยอม” [ออนไลน์] แหล่งที่มา :

https://www.kanlayano.org/projects/projects_๐๖.php (๒๑ มีนาคม ๒๕๖๑).

^๙ สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

การทำเกษตรของวัดสวนแก้ว มุ่งแก้ปัญหาให้กับประชาชน ปัญหาไม่มีที่ดินทำกิน ไม่มีงาน ไม่มีเงิน โดยใช้พื้นที่วัดเป็นที่เพาะปลูกนำผลผลิตที่ได้มาบริโภคและจำหน่ายหารายได้เข้ามาบริหาร ปัจจุบันขยายสาขาวัดสวนแก้วในต่างจังหวัดกว่า ๗ จังหวัดเพื่อทำการเกษตรกรรมโดยใช้หลักเกษตรอินทรีย์ เป้าหมายทางโลกคือความกินดีอยู่ดี ส่วนเป้าหมายทางธรรม คือผู้ทำเกษตรกรรมต้องมีความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์อดทน การทำเกษตรเชิงพุทธ หรือพุทธเกษตรกรรมนี้ จะมีคุณธรรมทุกอย่างขึ้นในจิตใจ การทำเกษตรก็เท่ากับการพัฒนาคุณธรรมในตัวเอง มีทั้ง ศีล สมาธิ ปัญญา หลักสามาอาชีวะ หลักเมตตา กรุณา แบ่งปันกันบริโภค หลักสามัคคี นอกจากนั้น พระราชธรรมนิเทศมองว่าศาสนาจะอยู่รอดก็ต่อเมื่อช่วยเหลือประชาชนให้อยู่ดีกินดี เป็นที่พึ่งของประชาชนได้ หากศาสนาใดไม่เหลียวแลประชาชนปล่อยให้อดอยากไม่ซำนานก็จะสูญสิ้นไปจากสังคม^{๑๑}

เพื่อให้เห็นภาพของกิจกรรมการทำเกษตรของกลุ่มวัดสวนแก้ว ขอนำภาพมาประกอบพอให้เห็นรายละเอียดเด่นชัดของพุทธเกษตร วัดสวนแก้ว ซึ่งประกอบไปด้วยการปลูกพืชผัก ผลไม้ นานาชนิด การทำปุ๋ยอินทรีย์ ยาปราบหรือไล่แมลงจากสมุนไพร พาร์มว พาร์มเพาะไส้เดือนสำหรับปรับปรุงคุณภาพดินให้ดีขึ้น ดังนี้

แผนภาพที่ ๓ แสดงภาพการทำเกษตรของวัดสวนแก้ว การเตรียมปุ๋ยมูลไส้เดือน

ภาพการทำเกษตรของพระราชธรรมนิเทศ การให้สัมภาษณ์ ผอ.ฝ่ายการเกษตร คูแลฟาร์มไส้เดือน ดินปุ๋ยไส้เดือน พระเป็นผู้นำในการทำการเกษตรภายในพื้นที่วัด คนวัดกว่า ๑,๕๐๐ คนได้รับมอบหมายจากพระราชธรรมนิเทศให้ รับผิดชอบส่วนต่างๆ การเกษตรแบบนาแปลงใหญ่ของสำนักวัดสวนแก้ว มีพลังขับเคลื่อนแก้ปัญหาให้คนด้อยโอกาสได้มาฝึกฝนตนเองให้มีคุณธรรมจริยธรรม พระราชธรรมนิเทศเป็นเหมือนพ่อให้ทุกสิ่งทุกอย่าง และคอยอบรมธรรมะให้มีจิตที่พร้อมสำหรับ

^{๑๑} สัมภาษณ์นุกูล แซ่ลิ้ม, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

ช่วยเหลือผู้อื่น แบ่งปันกัน การเกษตรมีลักษณะสังคมสงเคราะห์ ฝึกคนให้มีวิริยะอุตสาหะ เป็นคนดีมีศีลธรรม

๓.๓ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ พระสุบิน ปณีโต

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เพื่อพัฒนาคุณธรรมครบวงจรชีวิต เป็นกลุ่มออมทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากแนวคิดของพระอาจารย์สุบิน ปณีโต ที่ประสบปัญหาในการเผยแผ่ธรรมสู่ประชาชน เพราะเล็งเห็นว่าการเผยแผ่ธรรมแนวจารีตแบบเดิมๆ ไม่ได้ช่วยแก้ปัญหาให้กับชาวบ้านที่ล้นแล้วแต่เป็นเกษตรกรที่มีปัญหาในชีวิต มีหนี้สินล้นพ้นตัว ปัญหาความยากจน ปัญหาคนไม่มีที่พึ่ง ปัญหาคนทิ้งถิ่นฐานไปขายแรงงานในชุมชนเมือง ดังนั้นจึงเกิดแนวคิดที่จะเผยแผ่ธรรมโดยใช้หลักธรรมเข้ามาสร้างระบบกัลยาณมิตรร่วมมือกันในสังคม

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ประกอบด้วยสมาชิกของกลุ่ม และคณะกรรมการกลุ่ม ทำหน้าที่ในการส่งเสริมการออมของสมาชิกในกลุ่ม ระดมเงินออมจากสมาชิกเข้าเป็นกองกลางของกลุ่มโดยแต่ละเดือน คณะกรรมการกลุ่มที่ตั้งขึ้นจะทำหน้าที่ในการบริหารจัดการเงินกองทุน ด้วยการให้สมาชิกกู้เงินจากกองทุนไปเพื่อนำไปดำเนินการในกิจการต่างๆ ในครอบครัวของตนเอง โดยมีข้อสัญญาที่สำคัญต่อกลุ่มคือ การมีสัจจะ คือความจริงใจ ความซื่อสัตย์สุจริตต่อกลุ่ม ในด้านการชำระเงินคืนแก่กลุ่มตามระยะเวลาที่กำหนดและตกลงกันไว้

ปัจจุบันกลุ่มที่อยู่เครือข่ายในจังหวัดตราดและจังหวัดอื่นๆ ตามจำนวนข้อมูลสมาชิกและสินทรัพย์ดังนี้

กลุ่มทั้งหมด จำนวน ๑๖๗ กลุ่ม

สินทรัพย์รวมทั้งเงินหุ้นสะสมและเงินสวัสดิการทั้งหมด จำนวน ๑,๑๑๕,๖๖๖,๐๒๐ บาท

สมาชิกของกลุ่มทั้งหมด จำนวน ๖๒,๗๘๑ คน

ปัจจุบันกิจกรรมกลุ่มยังคงดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านการจัดตั้งกลุ่ม การระดมเงินออม การปล่อยกู้ และการพยายามเข้าไปช่วยเหลือสนับสนุนสมาชิกที่ประสบปัญหาด้านการเงินและหนี้สิน ตลอดจนการเข้าไปขอเช่าซื้อโรงงานเก่าที่ประสบปัญหาในการดำเนินธุรกิจมาทำเป็นโรงยางแผ่นรมควัน เพื่อจำหน่ายในนามของกลุ่มโดยตรง^{๑๒}

๓.๓.๑ แนวคิดการทำเกษตร

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เป็นกลุ่มที่ตั้งขึ้นโดยใช้หลักธรรมะคือสัจจะความซื่อสัตย์เข้ามาดำเนินการให้กลุ่มลดละเลิกอบายมุขและหันเข้าหาธรรมะโดยมีสัจจะเป็นหลักยึดมั่น คนทุกอาชีพ

^{๑๒}“กลุ่ม สมาชิกและสินทรัพย์รวมของกลุ่ม”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต [๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑] และในคลื่นสั้นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ (พฤษภาคม ๒๕๕๕), (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิการศึกษาเพื่อสันติภาพ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ๒๕๕๕), หน้า ๒๕.

สามารถเข้าร่วมกลุ่มสัจจะฯได้ แต่สมาชิกส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกรรม ดังนั้นระบบของกลุ่มค่อนข้างยืดหยุ่น โดยมีวัตถุประสงค์การตั้งกลุ่ม ๓ ข้อ คือ

๑. พัฒนาคนให้มีคุณธรรม และยอมรับการปกครองตามระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข
๒. พัฒนาจิต เศรษฐกิจ สังคม จรรโลงวัฒนธรรมไทย เน้นอาชีพการงานขั้นพื้นฐานเพื่อความมั่นคงของสังคมไทย
๓. พัฒนาคนให้มีสุขภาพอนามัยสมบูรณ์ ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บทุกชนิด เน้นอนามัยส่วนบุคคลและสิ่งแวดล้อม^{๑๓}

ในเรื่องเกษตรกรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จึงยึดตามวัตถุประสงค์ของการจัดตั้งกลุ่ม ในข้อ ๒ และข้อ ๓ คือ มุ่งพัฒนาจิต เศรษฐกิจ สังคม จรรโลงวัฒนธรรม เน้นประกอบอาชีพเกษตรให้มั่นคง โดยการลดละเลิกอบายมุข เพื่อลดรายจ่าย มีความขยันทำมาหากินเก็บออมทรัพย์กับกลุ่มเพื่อเพิ่มพูนรายได้สร้างความมั่นคงให้กับชีวิต รวมทั้งการทำเกษตรที่กลุ่มสัจจะฯ ร่วมกันศึกษาแนวทางมีแนวโน้มเปลี่ยนไปเป็นเกษตรอินทรีย์ลดสารเคมีทั้งปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชและยาฆ่าแมลงก็มี^{๑๔}

กระบวนการผลิตแบบพึ่งพาตนเอง

๓.๓.๒ หลักการทำเกษตร

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ใช้กระบวนการกลุ่มเข้ามาทำเกษตรกรรม ปัญหาของเกษตรกรส่วนใหญ่คือมีหนี้สินจากทั้งลักษณะส่วนตัวของเกษตรกรที่เสพอบายมุขสิ่งเสพติด และในการทำเกษตรมักใช้สารเคมี ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลงในปริมาณมากซึ่งมีราคาแพง บวกกับเมื่อผลผลิตออกสู่ท้องตลาดพร้อมกันจึงทำให้สินค้าราคาถูกขายไม่ได้ราคา เพื่อแก้ปัญหานี้สินดังกล่าว การรับสมาชิกเข้ากลุ่มมีข้อแม้ว่าต้องรักษาศีล ๕ โดยเฉพาะการไม่เสพสิ่งเสพติดและรักษาคำสัตย์ และมีหลักการพื้นฐานในการปรับทัศนคติค่านิยม ๕ ประการ คือ

- ๑.การพึ่งพาตนเอง ขยันหมั่นเพียร มีความรับผิดชอบ
- ๒.ความประหยัดอดออมทรัพย์ที่หามาได้
- ๓.การมีระเบียบวินัยและเคารพกฎหมาย
- ๔.การปฏิบัติตามคุณธรรมทางศาสนา
- ๕.ความรักชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์^{๑๕}

^{๑๓} “วัตถุประสงค์ของกลุ่ม”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ณ วัดทางกลาง ตำบลด่านชุมพล อำเภอบ่อไร่ จังหวัดตราด [๑๐ มีนาคม ๒๕๖๑]

^{๑๔} พระสุบิน ปณีโต, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม ตราด, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๕} คลื่นสันติภาพ ปีที่ ๑๑ ฉบับพิเศษ, หน้า ๑๗.

กระบวนการกลุ่มในการแก้ปัญหาเพื่อลดต้นทุนการผลิต มีการลดการใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี เปลี่ยนมาเป็นการทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์แทน และใช้สมุนไพรหรือสารสกัดจากพืชบางชนิดแทน การใช้ยาฆ่าแมลง นอกจากนั้นในการนำสินค้าออกจำหน่ายมีการหาตลาดใหม่ๆ รวมกลุ่มกันขายเพื่อราคาสินค้าที่ดี

๓.๓.๓ วิธีการทำเกษตร

การทำเกษตรของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เหมือนชาวเกษตรทั่วไปที่เปลี่ยนวิถีจากการทำเกษตรเชิงเดี่ยวเพื่อการพาณิชย์ มาเป็นการเกษตรแบบพึ่งพาตนเองแบ่งปันในสมาชิก และใช้อินทรีย์เพื่อลดต้นทุน นอกจากนี้ยังมีกระบวนการกลุ่มที่เด่นชัด ๒ ประการเข้ามาแก้ไขปัญหาของการทำเกษตรแล้วเป็นหนี้สิน คือ (๑) การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย ทั้งส่วนตัวและของกลุ่มเพื่อให้เกิดสติปัญญาในการดำเนินชีวิต (๒) การออมทรัพย์ที่ทำมาได้ในทุกๆ เดือน เพื่อเป็นการสร้างความมั่นคงให้แก่ตนเอง โดยยึดหลักธรรม ๔ ประการ คือ^{๑๖}

๑. อดทนอดกลั้น ถึงพร้อมด้วยความหมั่นเพียร คือขยันหมั่นเพียรในการทำงาน การประกอบอาชีพแสวงหารายได้ เพื่อเลี้ยงตนเองและครอบครัวให้มีความพร้อมด้านปัจจัย ๔
๒. อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเก็บรักษา คือรู้จักเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นและเพื่อการลงทุน ฉลาดในการใช้สอย ในการบริหารจัดการทรัพย์สมบัติที่ทำมาได้ด้วยวิธีการที่เหมาะสม ส่วนนี้คือการนำเงินออม มาใช้ในการลงทุนกับสมาชิกไม่ให้เงินออมนิ่งอยู่กับที่โดยไร้ประโยชน์
๓. กัลยาณมิตรตตา ความมีเพื่อนที่ดีงาม คือการคบหาสมาคมกับคนดีมีศีลธรรม มีพฤติกรรมที่ดีงาม ประกอบอาชีพสุจริต และตนเองก็ต้องเป็นเพื่อนที่ดีให้กับบุคคลอื่นด้วย
๔. สมนัตตตา ความมีตนสม่ำเสมอ คือการดำรงตนอย่างพอเหมาะพอสมถูกต้องชอบธรรม ตามสถานภาพของตนเอง ตามขนบธรรมเนียมประเพณี ตามกฎระเบียบกติกา สังคมและหลักธรรมทางศาสนา

๓.๓.๔ เป้าหมายการทำเกษตร

เป้าหมายในการทำเกษตรของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์โดยใช้หลักธรรมเข้ามาแก้ปัญหาคือหลักธรรมที่ใช้แก้ปัญหาก็เป็นเป้าหมายหนึ่ง คือการพึ่งพาสงเคราะห์กันในกลุ่ม หลักสังคหวัตถุ ๔^{๑๗} ฆราวาสธรรม ๔^{๑๘} และทิวฐธัมมิกัตถประโยชน์เป็นสิ่งที่ทุกคนมุ่งหวัง การตั้งตนอยู่ในศีล เลือคบหากัลยาณมิตรและรู้จักใช้จ่ายอย่างประหยัด คือแนวทางของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา

^{๑๖} พระสุบิน ปณีโต, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไร่ล่อม ทรายทอง, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} ส.ส.(บาลี) ๑๕/๒๔๖/๓๑๖, ส.ส.(ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๔.

^{๑๘} ที.ปา.(บาลี) ๑๑/๒๖๗/๒๔๔, ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๒๖๗/๒๙๕.

แผนภาพที่ ๔ แสดงกิจกรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ในการประชุมดำเนินกิจกรรม

การให้สัมภาษณ์ข้อมูล ภาพกิจกรรมการประชุม เพื่อปรึกษาหารือสมาชิกกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ในทุกเดือนเพื่อทำบัญชี และแนวทางการทำงาน

ลักษณะการเกษตรของกลุ่มสัจจะฯ ยึดหยุ่นมีเป้าหมายเพื่อแก้ปัญหาหนี้สิน ด้วยการสร้างกลุ่มคุณธรรมขึ้นมาขับเคลื่อน ออมทรัพย์ ให้เงินกู้แก่สมาชิกดูแลสมาชิกภายในเครือข่าย ตรงกับหลักธรรมการคบหากัลยาณมิตร เอื้อเฟื้อแบ่งปัน (จาคะ) แนวคิดเรื่องการทำเกษตรกรรม มุ่งไปเรื่องการประหยัดต้นทุนการผลิตให้มากที่สุด ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ผลิตเอง หรือกลุ่มจัดหาบริการสมาชิก และร่วมกันทำการตลาดเพื่อขายได้ในราคาที่เหมาะสม สร้างการต่อรองที่มีประสิทธิภาพ ตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สัมมาอาชีวะ สัมมากัมมันตะ ศีล สัจจะ หิริโอตตปปะ เป็นต้น

๓.๔ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธของโรงเรียนชานา พระมหาอุทัย วชิรเมธี

พระมหาอุทัย วชิรเมธีเป็นพระสงฆ์รูปหนึ่งที่สอนในเรื่องการทำเกษตรกรรมให้แก่ประชาชน โดยเห็นว่าชาวบ้านส่วนมากมีปัญหาใหญ่ในชีวิตเกี่ยวกับเรื่องอาชีพที่ทำอยู่ไม่ประสบความสำเร็จเป็นหนี้สิน เมื่อพระสงฆ์สอนธรรมะเขาไม่สามารถปฏิบัติได้หรือแม้แต่สนใจตั้งใจฟังธรรมจึงหันมาสอนธรรมะเข้าไปในวิถีชีวิตเปิดมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์หรือโรงเรียนชานา เพื่อให้เป็นแหล่งศึกษาอบรมความรู้แก่ชาวเกษตรกร ทุกวันเสาร์ตลอดระยะเวลา ๕ ปี ได้ร่วมมือกับผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงราย กรมส่งเสริมการเกษตร มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาครัฐและภาคเอกชน โดยมหาวิทยาลัยแม่โจ้ร่วมกันร่างหลักสูตรขึ้นมา เชิญผู้เชี่ยวชาญด้านการเกษตรมาสอนอบรม และกิจกรรมนี้ได้รับการสนับสนุนจากธนาคารกสิกรไทยและหน่วยงานเอกชนอื่นๆ เพื่อขยายความร่วมมือให้ครอบคลุมกลุ่มเกษตรกรในภาคเหนือ ปัจจุบันมีศูนย์การเรียนรู้ในที่ต่างๆแล้วกว่า ๗๐ ศูนย์^{๑๙}

๓.๔.๑ แนวคิดการทำเกษตร

แนวคิดเรื่องการทำเกษตรของกลุ่ม พระมหาอุทัย วชิรเมธีมีหลักแนวคิดที่ว่า ปัญหาที่ชาวบ้านเผชิญอยู่เป็นปัญหาที่พระสงฆ์ต้องเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อสอนธรรมะ ทุกข์ที่เกิดจากการดำเนินชีวิตไม่ถูกต้องจะได้หมดไป เกษตรกรส่วนใหญ่มีหนี้สินจากอาชีพเกษตรกรรม และการทำเกษตรในปัจจุบันใช้สารเคมีมากทำให้เกิดปัญหาสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของเกษตรกร เรื่องปากท้องกับธรรมะต้องอยู่ด้วยกัน สอนธรรมะระดับชาวบ้านต้องเป็นธรรมะระดับเศรษฐกิจธรรมะทุกข้อต้องนำมาใช้ได้กับทุกเรื่องแม้แต่เรื่องเกษตรก็ไม่มียกเว้น ทำมาหากินต้องควบคู่กับทำมาหาธรรม เมื่อท้องไม่อิ่มธรรมก็ไม่อุ่น พุทธเศรษฐศาสตร์ คือหลักการทำมาหากินตามรอยพุทธธรรมของพระพุทธเจ้า โดยนำหลักธรรมมาเป็นแก่นของการกำหนดหลักสูตรเพื่อสอนประยุกต์หลักทฤษฎีพุทธเศรษฐศาสตร์เข้ากับการพัฒนาสังคมไทย และแก้ไขวิกฤตการณ์ของมวลมนุษยชาติโดยบูรณาการพุทธธรรมเข้ากับศาสตร์ร่วมสมัย จัดการอบรมเชิงปฏิบัติการ ผสมผสานกับการเข้าร่วมคอร์สภานาให้แก่ผู้สนใจทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ในสาขาวิชาต่างๆ ซึ่งล้วนเป็นหัวใจหลักของพระพุทธศาสนา อันได้แก่ พุทธศาสนากับการศึกษา พุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม พุทธศาสนากับสันติภาพ พุทธศาสนากับสุขภาวะองค์กรวมและพุทธศาสนากับพุทธเศรษฐศาสตร์ จากทฤษฎี “พุทธเกษตร” จึงกลายเป็นมหาวิทยาลัยพุทธเศรษฐศาสตร์^{๒๐}

๓.๔.๒ หลักการทำเกษตร

^{๑๙} “หลักสูตรโรงเรียนชานา”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์ พระมหาอุทัย วชิรเมธี ณ ไร่เชิญตะวัน จังหวัดเชียงราย, [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑], และสรุปผลโรงเรียนชานามีอาชีพ ครั้งที่ ๑, หน้า ๑๑.

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระมหาอุทัย วชิรเมธี, เจ้าสำนักไร่เชิญตะวัน, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

หลักสูตรของโรงเรียนชานาสอนเกี่ยวกับเรื่องการทำเกษตรกรรม โดยมุ่งไปที่การฝึกทักษะ(Learning by doing) ผู้ถ่ายทอดล้วนเป็นผู้เชี่ยวชาญประสบความสำเร็จในอาชีพการเกษตร โดยเฉพาะในการทำนา ดังปราชญ์ชาวบ้านสามมือนักวิชาการ มีบุคคล ๔ กลุ่ม คือ

๑. พระสงฆ์ นำโดยพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เน้นสอนเกี่ยวกับธรรมะ
๒. ปราชญ์ชาวบ้านซึ่งประสบความสำเร็จและเป็นชาวนามืออาชีพ
๓. อาจารย์จากสถาบันการศึกษาต่างๆ ตลอดจนหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้อง เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร กรมส่งเสริมการเกษตร และเจ้าหน้าที่ของจังหวัดเชียงรายมาสนับสนุน
๔. อาจารย์พิเศษ คือ เกษตรกรรุ่นพี่ที่ประสบความสำเร็จจากวิถีเกษตรอินทรีย์

การตั้งโรงเรียนชานาไม่ได้สอนเรื่องการทำนาเพียงอย่างเดียว แต่สอนเรื่องหลักการใช้ชีวิต เช่น หลักการบริหารที่เรียกว่าหัวใจเศรษฐกิจ นำมาใช้สอนชาวเกษตรกรให้ตระหนักรู้ คือ “ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร ใช้ชีวิตพอเพียง”

ขยันหา คือ การสอนทักษะวิชาชีพ โดยใช้ปราชญ์ชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จจากการประกอบอาชีพกลั่นกรองมาช่วยถ่ายทอดองค์ความรู้

รักษาดี คือ สอนทักษะในการใช้เงิน โดยจะจัดหาเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น ธ.ก.ส. มาสอนการทำบัญชีครัวเรือน

มีกัลยาณมิตร คือ นักเรียนที่มาเรียนต้องห่างจากอบายมุขโดยสิ้นเชิง มีมาตรฐานทางธรรมสูง ถ้ามาแล้วมีพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับอบายมุข คงต้องใช้คำว่า “ผิดจากนี้ไม่ใช่เรา”

ใช้ชีวิตพอเพียง คือ สอนเรื่องการรักษาสุขภาพของตนเอง การอยู่ในโลกของความเป็นจริง รู้จักใช้เงินใช้ทอง^{๒๑}

ความรับผิดชอบต่อสังคมเริ่มต้นจากข้าวเมล็ดเดียว เป็นวิถีที่สร้างความรู้สึกรับผิดชอบต่อสังคม ให้คุณค่าต่อการทำอาชีพเกษตรกรรมที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะผู้ผลิตอาหารอันเป็นปัจจัยสำคัญหนึ่งในสี่ของการดำรงชีพ

๓.๔.๓ วิธีการทำเกษตร

การทำเกษตรให้ชาวบ้านมาเรียนรู้จากผู้เชี่ยวชาญที่ถ่ายทอด ในเรื่อง ๓ อย่าง คือ เศรษฐกิจ ธรรมะ และพุทธเศรษฐศาสตร์ ซึ่งในเนื้อหาสาระ มี ๔ คือ พุทธธรรม พุทธเกษตร พุทธ

^{๒๑} พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, สรุปผลโรงเรียนชานาสามมือนักวิชาการ ครั้งที่ ๑, หน้า ๑๓.

เศรษฐศาสตร์ และพุทธวัฒนธรรม การทำเกษตรกรรมต้องเรียนรู้จักอินทรีย์ ๑๐ อย่างเพื่อเป็นพุทธเกษตรอินทรีย์อย่างสมบูรณ์ คือ^{๒๒}

๑. คนอินทรีย์ (Organic people)
๒. เกษตรอินทรีย์ (Organic Agricultures)
๓. ผลผลิตอินทรีย์ (Organic Products)
๔. อาหารอินทรีย์ (Organic Food)
๕. สุขภาพอินทรีย์ (Organic Healthy)
๖. สิ่งแวดล้อมอินทรีย์ (Organic Environments)
๗. ชุมชนอินทรีย์ (Organic Community)
๘. เศรษฐกิจอินทรีย์ (Organic Economics)
๙. ความสุขอินทรีย์ (Organic Happiness)
๑๐. ประเทศอินทรีย์ (Organic Country)^{๒๓}

๓.๔.๔ เป้าหมายการทำเกษตร

การทำเกษตรอินทรีย์ตามแบบของโรงเรียนชาวนา มุ่งแก้ปัญหาปากท้องของประชาชน ด้วยการสอนให้เขาปฏิบัติธรรมโดยการเรียนรู้เข้าใจในอาชีพ ให้เป็นสัมมาอาชีพ ในระหว่างเรียนให้ค้นหาตัวเอง คือแสวงหาความสุข ในที่นี้ก็คือเรียนรู้จักธรรมชาติ สนุกสนาน ทานมหาอุตัมภะ มองว่าเกษตรกรไทยในอดีตมีความสุขกับการทำเกษตรกรรมเมื่อผลผลิตงอกงาม ความสำเร็จนี้ทำให้เกิดความภาคภูมิใจดีใจ เกิดความสุข แต่งบทกลอนขับร้องเพลง คือความสุขที่ช่วยเสริมเติมเต็มให้แก่ชีวิต นักเรียนชาวนาต้องเรียนรู้จักความสุขที่เป็นศิลปะ ดนตรี เพื่อจะให้ชีวิตงดงาม นอกจากนั้นยังวางเป้าหมายของเกษตรกร มีอยู่ ๓ ระดับ เพื่ออธิบายคำว่า “พอเพียง” หรือ อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ ซึ่งเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ความพอเพียงจากการได้พึ่งพาตนเอง มี ๓ ระดับคือ

๑. อยู่รอด หมายถึง ความสามารถที่รู้จักทำมาหากินเป็น เอาตัวรอดได้ เลี้ยงตัวเองได้
๒. อยู่ได้ หมายถึง ระดับที่สามารถลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ ยืนด้วยขาของตนเอง
๓. อยู่ดี หมายถึง ระดับที่เป็นวิทยากร เดินสายขยายความรู้ กลายเป็นครูของแผ่นดิน เอาตัวรอดได้แล้วก็ให้คนอื่นพึ่งพาได้ด้วย เป็นผู้นำของสังคม

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระมหาอุตัมภะ วชิรเมธี, เจ้าสำนักไร่เชิญตะวัน, ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

^{๒๓} “หลักการทำเกษตรอินทรีย์”, แหล่งที่มา : สัมภาษณ์ผู้จัดการโรงเรียนชาวนา ณิชชาธิ์ นุธรรม ณ ไร่เชิญตะวัน อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย, [๑๔ มีนาคม ๒๕๖๑].

ภาพกิจกรรมการเกษตรของกลุ่มโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี มีผู้ประสบผลสำเร็จอย่างมากทั้งในด้านอาชีพ และมีชีวิตที่ดี

แผนภาพที่ ๕ แสดงภาพกิจกรรมการเกษตรโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

ภาพกิจกรรมโรงเรียนสอนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ เป็นศูนย์การเรียนรู้ด้านการเกษตร สอนเกษตรกรรมด้วยหลักทฤษฎีการเกษตร หลักเศรษฐศาสตร์ และหลักธรรมะ มีการประยุกต์ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ มีดนตรี สุนทรียะ การนำลูกทุเรียนมาแทนลูกนิมิตร เป็นสัญลักษณ์สำหรับอธิบายแนวทางของพุทธเกษตรว่า อาหารคือสิ่งที่มีคุณค่าสำคัญต่อชีวิต สังคม เมล็ดข้าวเพียงเมล็ดเดียวของชานาเป็นความรับผิดชอบต่อสังคม

๓.๕ สรุป

สรุป เกษตรเชิงพุทธของ ๔ สำนัก ที่สอนชาวเกษตรกรให้นำไปใช้พัฒนาอาชีพ เป็นสัมมาอาชีพะในทางพระพุทธศาสนามีใจความสำคัญ ดังนี้

๑. เกษตรเชิงพุทธ ของสำนักสันตโตโสภ หมายถึง การทำเกษตรกรรมที่ผู้ทำต้องมีหลักศีลอย่างมั่นคง เป็นเกษตรอินทรีย์ไม่เบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่สารเคมี ไม่

เปิดเผยผู้อื่น เลี้ยงตนเองได้ มีเป้าหมายทางธรรม แบ่งปันกันบริโศค(สาธารณโศค)ในสังคมเป็นเกษตรที่ไม่เห็นแก่ตัวไม่เอาเปรียบผู้บริโศค เส้นแบ่งคือความมีเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์

๒. เกษตรเชิงพุทธ สำนักวัดสวนแก้วของพระราชธรรมนิเทศ หมายถึง การเกษตรที่พึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้แก้ปัญหาความจนได้ และต้องเป็นเกษตรอินทรีย์เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม แบ่งปันกันในสังคม
๓. เกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ของพระสุบิน ปณีโต หมายถึง การทำเกษตรกรรมที่ใช้หลักศีลธรรมสัจจะเข้าบริหารองค์กร สร้างเครือข่ายของกัลยาณมิตรให้เข้มแข็งเกื้อบอมทรัพย์ช่วยเหลือกันระหว่างญาติมิตร รู้จักการทำบุญชียารับรายจ่ายประเมินตนเอง ใช้กระบวนการกลุ่มแบบประชาธิปไตยธรรมมาธิปไตย ร่วมแรงร่วมใจกันบริหาร ในเชิงปัจเจกเน้นหลักขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อุดหนุน การเกษตรไม่ได้กำหนดว่าต้องเป็นแบบอินทรีย์หรือแบบผสมผสาน ขอให้เลี้ยงตนเองและครอบครัวได้ ไม่มีหนี้สินถือว่าใช้ได้
๔. เกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ของพระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เป็นการใช้องค์กรเกษตรเป็นเงื่อนไขในการสอนธรรมะให้แก่ประชาชน เพื่อขจัดทุกข์คือหนี้สิน ความยากจน โดยมีแนวคิด กินอัมมธรรมจึงอุ่น มีการศึกษาอบรมอย่างเป็นระบบทำวัดให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ ทดลอง ใช้แนวหลักวิชาการสมัยใหม่เข้าร่วมผสมหลักพุทธหลักศีล หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์ ภายใต้หลักการพึ่งพาตนเอง ๓ ระดับ อยู่รอด อยู่ได้ อยู่ดี และขยายขอบเขตเกษตรเชิงพุทธบูรณาการผลิตผลผลิตทางการเกษตรสร้างแบรนด์ของตนหาตลาดวางขายจำหน่ายในระบบออนไลน์เพื่อแก้ปัญหาผลผลิตราคาตกต่ำ เส้นแบ่งเกษตรเชิงพุทธจึงเป็นการพึ่งพาตนเองได้

บทที่ ๔

รูปแบบเกษตรกรรมเชิงพุทธบูรณาการ

ในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้บูรณาการหลักการทางพุทธศาสนาเข้ากับการทำเกษตรกรรม และศาสตร์สมัยใหม่เพื่อให้การเกษตรเป็นการแก้ปัญหาในทุกมิติ ทั้งเชิงปัจเจกบุคคล ในด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและเศรษฐกิจไปในตัว หลักเกษตรเชิงพุทธสามารถเข้าไปผสมผสานได้อย่างลงตัว โดยผู้วิจัยได้เข้าไปศึกษาข้อมูลเก็บรวบรวมจากสำนักใหญ่ที่ใช้หลักพุทธเข้าไปประยุกต์กับการเกษตรจำนวนทั้งสิ้น ๔ กลุ่ม ต่อไปจะเป็นการบูรณาการระหว่างหลักเกษตรเชิงพุทธ กับหลักวิชาการสมัยใหม่ในหลักการ วิธีการ และเป้าหมาย โดยสรุปใน ๓ ประเด็น คือ เชิงอนุรักษ์และพัฒนา เชิงพึ่งพาตนเองและเชิงเข้มแข็งของชุมชน

๔.๑ รูปแบบเชิงอนุรักษ์และพัฒนา

ในการทำเกษตรเชิงพุทธทุกสำนักมีความสอดคล้องเหมือนกันมองในแง่ของการอนุรักษ์และพัฒนา ขอแบ่งออกเป็น ๔ อย่าง ตามลำดับความสำคัญมากไปหาสำคัญน้อย ดังนี้

๑.อนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (Environment) การเกษตรเชิงพุทธใช้หลักการทางศีล ๕ เป็นพื้นฐานในการประกอบสัมมาอาชีพ ในอดีตก่อนการปฏิวัติเขียวสภาพสิ่งแวดล้อมยังคงมีคุณภาพดี หลังการปฏิวัติเขียวมีการใช้สารเคมีเข้ามาทำการเกษตรเพื่อเพิ่มผลผลิต ก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมอย่างมาก แม้พืชผลทางการเกษตรจะเติบโตอย่างรวดเร็วแต่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในน้ำพื้นดิน อากาศมี มีสารพิษตกค้าง ปลาและสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ ไม่อาจอยู่ในน้ำได้เป็นผลเน่าตาย ดินมีสภาพเป็นกรดต่างกระด้าง สารพิษลอยไปในอากาศกลายเป็นฝนตกลงมาก็มีความเป็นกรดต่าง สภาพโดยทั่วไปมลภาวะเป็นพิษ การใช้หลักศีลคือ ไม่เบียดเบียนผู้อื่นสัตว์อื่นตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา คือหยุดยั้งการสร้างกรรม มีเมตตากรุณาต่อสรรพชีวิต จึงเป็นการช่วยรักษาสภาพสิ่งแวดล้อมให้คงสภาพดีเหมือนแต่ก่อน เป็น Green Environment สภาพแวดล้อมที่เป็นมิตร ต่อสรรพชีวิต กลุ่มพุทธเกษตรของพระมหาวิฑูชัย วชิรเมธี อาจใช้คำต่างออกไปเป็น Organic Environment (สิ่งแวดล้อมอินทรีย์) เพื่อให้เกิดชุดความคิดในการดูแลสิ่งแวดล้อม

ในแง่ของการพัฒนา เกษตรเชิงพุทธได้ทำให้สิ่งแวดล้อมมีคุณค่า นอกจากการใช้ประโยชน์เพื่อการเกษตรหล่อเลี้ยงชีวิตแล้ว ยังคำนึงถึงความสำคัญของสิ่งแวดล้อมที่เป็นต้นทุนของทุกคนในสังคมรวมทั้งระบบนิเวศน์ การใช้สารเคมีจะทำให้สภาพแวดล้อมสูญเสียไปให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่เป็นพิษ

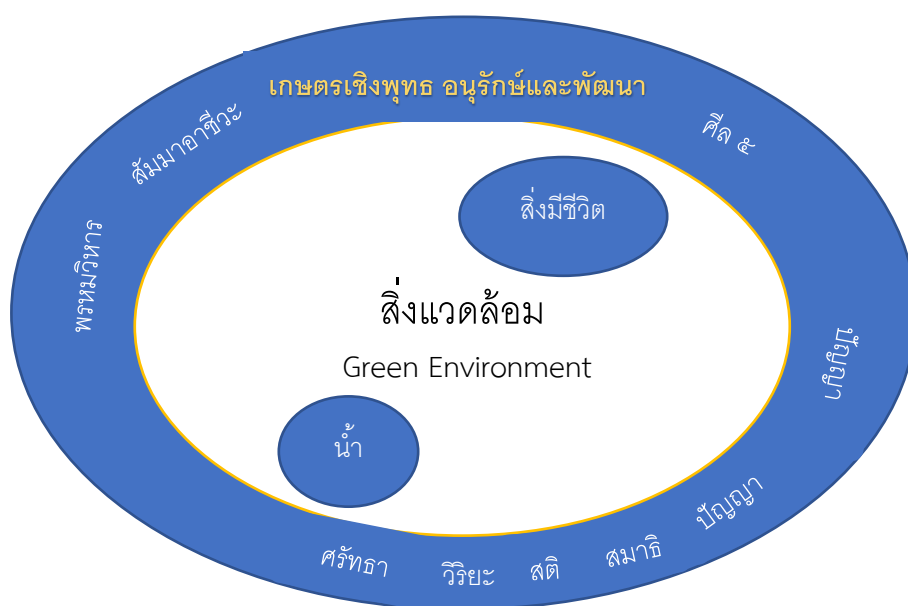
ต่อทั้งคนและสัตว์ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ต่างๆ ก็เพื่อให้สภาพ สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ อากาศ มีความสะอาดบริสุทธิ์ ปัจจุบันพื้นที่ทำเกษตรสามารถใช้ทำกิจการเชิงท่องเที่ยวและอนุรักษ์ได้ด้วย เกษตรกรปลูกบ้านไว้เป็นที่พักผ่อนให้บริการแก่นักท่องเที่ยวไปพักสูดอากาศบริสุทธิ์ เป็นธุรกิจโรงแรมที่สามารถนำมาจุนเจือหารายได้เข้าอีกทาง

๒. วัฒนธรรมไทยประเพณี (Culture and tradition) วัฒนธรรมประเพณีแบบไทยที่มีเกี่ยวกับเกษตรกรรมแบบดั้งเดิม คือการพึ่งพาอาศัยแบ่งปันอาหารกันในสังคมเดียวกัน คนปลูกข้าวเอาข้าวไปแลกพริกหรือเกลือไม่ต้องซื้อขาย แม้ไม่มีเงินก็สามารถมีชีวิตอยู่ได้ แต่การเกษตรเชิงพาณิชย์ได้ทำลายวัฒนธรรมอันดีงามที่มีมาช้านานนี้ การผลิตที่มุ่งขายแสวงหากำไรตั้งอยู่บนพื้นฐานความโลภสภาพสังคมเปลี่ยนไป ทุกอย่างต้องขายเป็นเงินแล้วนำไปซื้อของจึงทำให้เกษตรกรต้องทำการเกษตรมุ่งขาย ในขณะที่ผลผลิตทางเกษตรราคาคงต่ำจึงทำให้เกิดหนี้สินตามมา พระสงฆ์ที่สอนธรรมะเข้าไปในการเกษตรได้สอนเรื่องทานโดยการแบ่งปันกันทำให้วัฒนธรรมพึ่งพาอาศัยกันกลับมา นอกจากนั้นประเพณีดั้งเดิมของไทยที่อยู่คู่กับการเกษตรกรรมมีความงดงาม เคารพต่อข้าว น้ำ พืชพรรณธัญญาหาร เสมือนมีชีวิต ปฏิบัติด้วยความยำเกรง สอนเรื่องการกตัญญูโดยก่อนทำเกษตรก็จะมีพิธีไหว้ขอพรต่อแม่พระโพธิ์สงฆ์ศักดิ์สิทธิ์ประจำพื้นที่ทำเกษตรกรรม เมื่อต้องการเก็บเกี่ยวก็ขออนุญาตและมีการฉลองทำบุญเมื่อเก็บเกี่ยวสำเร็จทั้งหมดนี้เป็นวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่อยู่คู่กับการทำเกษตรกลับมาใหม่จากการสอนธรรมะผ่านเกษตรของพระสงฆ์เพื่อให้ทุกคนได้ให้คุณค่าต่อ ผืนดิน น้ำ ฝน อากาศ และพืชพรรณที่เพาะปลูก สอนเรื่องบาปบุญเมื่อทำเกษตรอินทรีย์ได้ผลิตสิ่งที่มีคุณค่าไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อผู้บริโภค ก่อให้เกิดความเชื่อในเรื่องความดีงาม สร้างจิตสำนึกต่อสังคม การพัฒนาแนวคำสอนเกี่ยวกับวัฒนธรรมประเพณีการทำเกษตรกรรมโดยการผูกโยงเรื่องการทำเกษตรกับวิทยาการสมัยใหม่กลุ่มเกษตรทั้ง ๔ กลุ่ม ได้พัฒนาสินค้าทางเกษตรให้มีอัตลักษณ์บ่งบอกถึงวัฒนธรรมอันดีงามของตนเข้าไปในหีบห่อบรรจุภัณฑ์อย่างสวยงามเพื่อเพิ่มมูลค่าให้แก่สินค้า เช่น กลุ่มโรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์ สอนเรื่องการผลิตแบรนด์ของตัวเอง ใช้ขวดลาย ตัวหนังสือแสดงถึงความงามทางวัฒนธรรม ทำให้เกิดมูลค่าเพิ่มของสินค้าเป็นต้น

๓. ภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) ภูมิปัญญาไทยท้องถิ่นที่มีอยู่กับการเกษตรแต่โบราณได้เลือนหายไป ในอดีตชาวไร่อยู่กับธรรมชาติ สามารถสังเกต คาดการณ์สภาพดินฟ้าอากาศฝนได้อย่างแม่นยำ ทำให้การเพาะปลูกได้ผลผลิต การศึกษาด้วยการสังเกตสภาพความเป็นไปของกิจกรรมเกษตรทำให้เกิดความรู้ที่จะช่วยให้ได้ผลผลิตมาก การรวมกลุ่มทำเกษตรกรรมเชิงพุทธได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ศึกษาภูมิปัญญาต่างๆ ให้ทุกคนได้สืบทอดและพัฒนาต่อยอดอันจะเป็นการสะสมองค์ความรู้ในการเกษตรมากยิ่งขึ้น การพัฒนาภูมิปัญญาไทยเช่น การผลิตนาวันไม้มาทำยาไล่แมลงเห็บหมัด และป้องกันเชื้อราอย่างได้ผล การนำหญ้าดอกขาวมาสกัดทำน้ำหมักฉีดพ่นเพื่อให้พืชผลดก

หรือออกลูกข้ามฤดู นับว่าพระสงฆ์ได้เป็นจุดศูนย์กลางแหล่งเรียนรู้ด้านเกษตร รักษาภูมิปัญญาไทย และพัฒนาองค์ความรู้ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๔. อาชีพเกษตรกรของไทย (Thai farmers) ประเทศไทยส่วนใหญ่กว่า ๘๐ เปอร์เซ็นต์ มีอาชีพเกษตรกร หลังการปฏิบัติเชิงวิชาการเกษตรเปลี่ยนไปเป็นการทำเกษตรแบบเชิงเดี่ยวและพาณิชย์ ทำให้เกษตรกรเป็นหนี้สินจำนวนมาก มีแนวโน้มที่จะละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปทำงานในเมืองใหญ่ ในขณะเดียวกันมีกลุ่มนายทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างกว้านซื้อที่ดินจำนวนมากเพื่อปลูกพืชผลทางเกษตรและส่งขายทำกำไรมหาศาล พระสงฆ์กลุ่มที่สอนเรื่องเกษตรกรรมเพื่อให้ชาวเกษตรกรไม่ละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมที่มีมาแต่บรรพบุรุษให้คงอยู่ได้ โดยเล็งเห็นว่าจุดแข็งของประเทศไทยคือมีพื้นดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ไม่ว่าจะปลูกพืชใดก็เจริญเติบโตและให้ผลผลิตได้ สภาพพื้นดินและภูมิอากาศมีความเหมาะสมกับการทำเกษตร หากประชาชนละทิ้งอาชีพนี้ไปทำอาชีพอื่นก็อาจไม่มั่นคงเท่ากับอาชีพเกษตรกรรม แต่ปัญหาก็คือหนี้สินที่มีล้นพ้น ดังนั้นจึงเกิดกระบวนการสอนธรรมะเข้าไปในอาชีพเกษตรกรรมเพื่อให้ผู้ทำเกษตรมีคุณลักษณะที่ดี นอกจากนั้นการตั้งกลุ่มขึ้นมาเพื่อช่วยเหลือพึ่งพาแบ่งปันความรู้กันและกันประสบผลดีมาก วัดบางแห่งจึงกลายเป็นพื้นที่ทดลองเพาะปลูกพืชผลเกษตรต่างๆ โดยใช้ทฤษฎีเชิงพุทธและศาสตร์สมัยใหม่เข้ามาให้การทำเกษตรเป็นการพัฒนาทั้งทางด้านจิตใจ และอาชีพ สังคมไปในตัว

แผนภาพที่ ๖ : รูปแบบเกษตรในเชิงอนุรักษ์และพัฒนา

การเกษตรที่มุ่งไปในด้านอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม สอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร เมตตากรุณา ที่คำนึงถึงคุณค่าชีวิตของสรรพสัตว์ที่อยู่ในพื้นที่เกษตรกรรม สอดคล้องกับหลักไตรสิกขา หลัก

ศีล ๕ หลักจุฬศีล มัชฌิมศีล มหาศีล ที่ไม่เปียดเบียนสัตว์เล็กสัตว์น้อย รวมถึงหลักสัมมาอาชีวะ ในมัชฌิมาปฏิปทา มองในแง่ของการพัฒนาทางด้านกายและจิต ผู้ทำเกษตรเชิงพุทธจะมีสุขภาวะที่ดี เพราะไม่ใช้สารเคมีในการทำเกษตร ได้สิ่งแวดล้อมที่ดีเป็นประโยชน์ต่อชุมชนสังคม

๔.๒ รูปแบบเชิงพึ่งพาตนเอง

การบูรณาการเกษตรเชิงพุทธในแง่ของการพึ่งพาตนเอง โดยหลักการ วิธีการและเป้าหมายแนวปฏิบัติของเกษตรเชิงพุทธทั้ง ๔ สำหนักเน้นในเรื่องการพึ่งพาตนเองให้มากที่สุด เป็นจุดเริ่มต้นและจุดแข็งที่สอนให้สมาชิกรู้จักพึ่งตนเอง การพึ่งพาตนเองในที่นี้ มองในเรื่อง ๓ ประการ คือ

ประการแรก การพึ่งพาปัจจัยสี่ที่ผลิตขึ้นมา หรือกลุ่มผลิตขึ้นมา ทั้งอาหาร เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ล้วนจำเป็นในการดำรงชีพ หากพึ่งตนเองได้มากเท่าไร ย่อมเป็นการลดรายจ่ายที่จำเป็นลงได้มากเท่านั้น กรณีกลุ่มสันติอโศกเห็นได้ชัดเจน มุ่งผลิตและใช้สอยเฉพาะกลุ่ม แทบไม่จำเป็นต้องใช้จ่ายซื้อของปัจจัยจากภายนอกเลย โดยเฉพาะการกินมังสวิรัต กินแต่ผักเท่านั้น ทำให้ปลูกกินเอง ส่วนเครื่องนุ่งห่มก็ออกแบบตัดเย็บเองใส่ชุดเหมือนกันไม่มีการแต่งเติม ในขณะที่กลุ่มอื่นไม่ได้เข้มข้นมากเท่านี้ แต่แนวคำสอนในเรื่องการพึ่งตนเองเป็นประโยชน์มากทำให้ลดภาระค่าใช้จ่ายลง ในส่วนสำนักโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์สอนการผลิตสินค้าปัจจัยสี่ขึ้นมาให้มีคุณภาพและใช้สอยเอง

ประการที่สอง การพึ่งพาปัจจัยการผลิต ในการทำเกษตรอินทรีย์ เกือบจะทุกสำนักมุ่งให้สมาชิกทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นใช้เอง รวมทั้งยาไล่ศัตรูพืชสามารถเรียนรู้และผลิตร่วมกันแบ่งปันกันไปใช้ ทำให้ปัจจัยการผลิตลดลง ผลที่ได้คือเกษตรอินทรีย์ ที่ไม่มีต้นทุน ง่ายต่อการแบ่งปันแจกจ่ายกันบริโภค ทำให้เกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน

ประการที่สาม การพึ่งธรรม องค์ความรู้ต่างๆที่มีทั้งหลักธรรม ทฤษฎี หรือศาสตร์ต่างๆ การเกษตรทั้งแนวพุทธผสมกับทฤษฎีใหม่เพื่อทำให้การเกษตรเป็นอาชีพที่เป็นที่พึง แก้ไขปัญหาความยากจน หนี้สิน ปัญหาสภาพสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ สังคม มุ่งไปสู่ความอยู่ดีกินดีซึ่งเป้าหมายในระดับโลกียะ การเกษตรที่ยั่งยืนมั่นคงนั้นคือการเกษตรที่นำพาผู้คนไปสู่ความพ้นทุกข์เข้าถึงธรรมระดับสูงที่ พุทธเกษตรของพระพะยอม และของกลุ่มสังฆะสมทรัพย์มีเพียงระดับโลกียะตอบสนองความต้องการเพียงแค่การหลุดพ้นจากความยากจน ไม่ได้สอนข้ามไปถึงความหลุดพ้น ในขณะที่สำนักสันติอโศกและโรงเรียนชานาสอนไปถึงระดับโลกุตระ ให้ได้เรียนรู้วิปัสสนาหรือความปล่อยวางไม่ยึดมั่นถือมั่น ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส เป็นเกษตรแบบโลกุตระ เป็นมิติใหม่ของการนำเอาคำสอนในหลักการทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าได้แสดงแก่พราหมณ์ภารทวาชะ ในกสิการทวาชสูตร และแสดงแก่พราหมณ์ชวานาคนหนึ่งในพหุติสูตร และพราหมณ์ชวานาคนหนึ่งในอนินยสูตร การสอน

ธรรมะชั้นโลกุตระเข้าไปในเกษตรเป็นการยึดหลักคำสอนชั้นสูงในพระพุทธศาสนาสอนในเรื่องการทำเกษตรถือว่าได้สร้างคำสอนเรื่องเกษตรเชิงพุทธแนวใหม่ที่ยั่งยืนอย่างแท้จริงให้กับประชาชน

แผนภาพที่ ๗ : รูปแบบเกษตรเชิงพุทธสู่การพึ่งพาตนเอง

หลักเกษตรที่ยึดโยงกับหลักพุทธธรรมค้ำึงถึงการได้ปัจจัยสี่โดยถูกต้องตามหลักมัชฌิมาปฏิปทา ไม่มีการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นการเกษตรสีขาว

๔.๓ รูปแบบเชิงเข้มแข็งของชุมชน

ความเข้มแข็งของเกษตรเชิงพุทธได้สร้างความเข้มแข็งให้ใน ๓ ระดับ คือ ระดับปัจเจกบุคคล ระดับองค์กร และระดับชุมชน ซึ่งเป็นเป้าหมายในการใช้เกษตรเชิงพุทธเข้ามาแก้ปัญหาเกษตรกร ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. ปัจเจกบุคคลเข้มแข็ง เกษตรเชิงพุทธสามารถแก้ปัญหาบุคคลได้ โดยสามารถจำแนกออกเป็น ๔ ทาง คือ
 - (๑) หนี้สิน คือทุกข์ที่มีเกิดจากการทำเกษตร ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง ยากำจัดวัชพืช สารเคมีต่างๆที่ใช้ในการเกษตรมีราคาแพง เกษตรกรมักกู้ยืมมาใช้ก่อนเป็นการพึ่งพาปัจจัยภายนอก เป็นทางเสื่อมเมื่อใช้การพึ่งพาตนเองทำปุ๋ยอินทรีย์ขึ้นใช้เอง น้ำ

หมักชีวภาพใช้เอง ทำให้รายจ่ายซึ่งเป็นต้นทุนการผลิตลดลงมาก การทำเกษตรกรรมเชิงพุทธโดยใช้หลักการนี้จึงลดรายจ่ายลงไป ในขณะที่ต้องขยัน ประหยัดอดออมเป็นการฝึกในเรื่องขันติความอดทน กลุ่มเกษตรกรสำนักสันติอโศกมีความสามารถผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพมาก นอกจากเป็นจุดแข็งที่ผลิตใช้ได้เองแล้ว ยังสามารถจำหน่ายมีรายได้มหาศาล กลุ่มเกษตรกรสัจจะสะสมทรัพย์ก็พบว่าภายในระยะเวลา ๔ ปี สามารถปลดหนี้ให้กับสมาชิกได้ ดังนั้น เกษตรกรรมเชิงพุทธจึงสามารถลดหนี้สินได้

(๒) มีรายได้เพิ่ม เกษตรเชิงพุทธเป็นหลักวิธีการทำเกษตรโดยมุ่งการพึ่งพาตนเองลดรายจ่ายในส่วนที่เป็นความสิ้นเปลืองการการทำเกษตรกรรม และใช้ผสมกับหลักทฤษฎีเกษตรแบบผสมผสานหรือเกษตรแนวใหม่ หรือหลักพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อให้มีประสิทธิภาพในด้านการบริหารจัดการทรัพยากร การเพิ่มขึ้นของรายได้มาจากสองสาเหตุคือ การลดลงของต้นทุนจากการผลิต และการมีรายได้เพิ่มมากกว่าเดิมจากการจำหน่ายผลผลิตทางเกษตรที่มีคุณภาพ กรณีนี้สำนักสันติอโศก และสำนักโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ผลผลิตทางเกษตรแบบ Organic ปลอดภัย ทำให้เมื่อจำหน่ายมีราคาสูงกว่าผลผลิตที่ใช้สารเคมีในการเพาะปลูก ประกอบกับโรงเรียนชานา มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรแผนกหนึ่งเพื่อหาตลาดเฉพาะ สร้างแบรนด์เนมของตนเอง ทำให้ผลิตภัณฑ์มีความหลากหลาย และมีราคาดี อาจกล่าวได้ว่า เป็นการใชหลักปัญญาเข้ามาบริหารจัดการเพื่อให้เกิดมูลค่าเพิ่มของผลิตภัณฑ์

(๓) อาชีพมั่นคง เมื่อรายจ่ายลด มีรายได้เพิ่มเท่ากับเพิ่มความมั่นคงให้กับอาชีพเกษตรกรรม ในกลุ่มทำเกษตรเชิงพุทธพบว่า โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ สามารถแก้ปัญหาได้อย่างเป็นระบบจริง เดิมทีคนหนุ่มสาวเข้าเมืองหางานทำส่งมาให้พ่อแม่เดือนละสองสามพันไม่พอค่าใช้จ่าย แต่พอหันมาทำเกษตรเชิงพุทธลดต้นทุนการทำเกษตร ลดรายจ่ายลง ปลูกพืชแบบผสมผสานทำให้มีรายได้เหลือเฟือมากกว่า เงินรายได้ของบุตรหลานที่ไปทำงานในเมือง ทำให้ชาวเกษตรกรเกิดความเชื่อมั่นในเกษตรเชิงพุทธสามารถแก้ปัญหาหนี้สิน และเพิ่มรายได้จริง

(๔) มีความสุข จากการ แบ่งปันผลผลิตแก่เพื่อนบ้าน ชุมชน มีความสุขจากการใช้สอยทรัพย์อย่างภาคภูมิใจว่า เงินทองที่ได้เกิดจากน้ำพักน้ำแรงความขยันหมั่นเพียร อันเป็นสัมมาอาชีพจะอาชีพสุจริตจนประสบความสำเร็จ ความสุขที่เกิดจากอาชีพที่สุจริตจะก่อให้เกิดความสุขอย่างถาวร ไม่มีความวิปริตเดือดร้อนใจในภายหลัง ซึ่งอาชีพบางอาชีพแม้สร้างความมั่งคั่งให้ก็จริงแต่เป็นอาชีพที่ทุจริตเอาเปรียบเบียดเบียนผู้อื่นมาแม้มีความสุขก็เจอไปด้วยความวิตกกังวลใจ ไม่ใช่ความสุขสมบูรณ์ ส่วนผู้ทำ

เกษตรเชิงพุทธแล้วประสบความสำเร็จมีความสุข ไม่ว่าจะเป็นถึงการทำงาน หรือขณะทำงาน นี่ถึง ผลผลิต ความสำเร็จ การใช้สอย จิตใจก็จะเกิดปิติสุขเบิกบานใจ

๒. องค์กรเข้มแข็ง

ความเข้มแข็งขององค์กรที่ทำเกษตรเชิงพุทธผู้วิจัยจะใช้ทฤษฎี SWOT Analysis มาวิเคราะห์ ทั้ง ๔ กลุ่ม เพื่อให้เห็นความเข้มแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคขององค์กรที่ทำเกษตรเชิงพุทธว่าแต่ละแห่งมีมากน้อยแตกต่างกันอย่างไร

๑.กลุ่มปฐมอโศก

ความเข้มแข็ง มีจุดแข็ง (Strengths) : จุดเด่น หรือ ข้อได้เปรียบ เป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายใน (๑)ด้านเทคโนโลยี (Technology) มีการใช้เทคโนโลยีในการทำเกษตรปฐวีภาพเป็นโรงงาน (๒) ด้านคน (Human) มีทรัพยากรบุคคลจำนวนมาก มีหลายสาขา คนที่ทำเกษตรมีความชำนาญ มีทักษะ มีประสบการณ์ รวมทั้งมีผู้นำที่เก่งมีวิสัยทัศน์ อย่างท่านสมณะโพธิรักษ์ สมณเสียงศีล และท่านจันทร์ (๓) ด้านสภาพแวดล้อม (Environment) ที่ตั้งองค์กร มีสภาพแวดล้อมที่ดี มีพื้นที่แปลงที่สามารถทำเกษตรกรรมได้มากพอเลี้ยงดูสมาชิกในองค์กรได้ แต่ไม่มากพอที่จะนำออกสู่ตลาดในปริมาณที่มากได้ (๔) โครงสร้างการทำงาน (Structure) โครงสร้างการทำงานเกษตรกรรมแบ่งงานกันเป็นระบบในระดับที่ดี ทำให้การเกษตรมีคุณภาพได้ผู้ชำนาญในการทำงาน (๕) เงิน (Economy) งบประมาณจากองค์กรมีมากพอที่จะจัดการเรื่องเกษตรกรรมได้อย่างมหาศาลโดยประมาณการว่าปีละ ๕๐๐ ล้าน (๖) จังหวะ (Timing) จังหวะโอกาสที่จะทำการเกษตร ผลิตภัณฑ์จำพวกปุ๋ยอินทรีย์ให้กับกลุ่มเกษตรกรอื่นที่สนใจมีมาก (๗) ระบบ (System) ระบบบริหารองค์กรมีคุณภาพ ผ่านช่วงเวลามากกว่า ๓๐ ปีสามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยระบบที่ดี

จุดอ่อน (Weaknesses) : จุดด้อยหรือจุดอ่อน คือข้อเสียเปรียบเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เป็นปัญหาหรือข้อบกพร่องที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่าง ๆ หากพิจารณาจากจุดแข็งทั้ง ๗ ที่ผ่านมามีพบว่าสำนักปฐมอโศก มีจุดอ่อนอยู่อย่างเดียว ไม่มีบุคลากรใหม่ คนรุ่นใหม่เข้ามาสืบสานงาน คงมีแต่คนแก่อายุ ๖๐-๗๐ ทั้งนั้นที่เป็นผู้นำ ซึ่งหากหมดยุคคนรุ่นบุกเบิกแล้ว อาจเป็นไปได้ว่าสำนักอาจคงอยู่ไม่ได้ การที่สำนักอยู่ได้เพราะศรัทธาที่มีต่อตัวผู้นำเป็นปัจจัยพื้นฐาน หากขาดผู้นำกิจกรรมการเกษตรเชิงพุทธอาจไม่เหลืออยู่ก็ได้ ในด้านเทคโนโลยี การทำเกษตรสำนักนี้เน้นความพออยู่พอเพียง สินค้าผลิตภัณฑ์ทางการเกษตรจึงไม่ถูกแปรรูปไปเป็นสินค้ามีแบรนด์ มีทิบห่อให้เห็นนักนอกจากวางขายเป็นสินค้าสด

โอกาส (Opportunities) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอกของสำนัก โอกาสในการทำเกษตรเชิงพุทธของสำนักปฐมอโศกที่จะแพร่หลายขึ้นอยู่กับการเมือง ทิศนคติของสังคมที่มองสำนัก จากการศึกษาที่มีส่วนสนับสนุนทางการเมืองฝ่ายเสื้อ

เหลืออง ทำให้มีผลต่อความรู้สึกของเกษตรกรที่เป็นฝ่ายเสียเปรียบซึ่งอยู่ต่างจังหวัดทั้งภาคอีสานและภาคเหนือ โอกาสที่จะจำหน่ายปุ๋ยอินทรีย์จากทางโรงงาน ซึ่งน่าจะเป็นรายได้หลักไปสู่กลุ่มเกษตรกรอื่นๆ เป็นไปได้ยาก ในขณะที่เดียวกันสินค้าอุปโภคบริโภคที่ได้จากผลผลิตทางเกษตรเชิงพุทธของทางสำนักก็ไม่ใช่ที่แพร่หลาย ไม่มีนวัตกรรมใหม่ที่น่าสนใจเหมือนทาง สำนักโรงเรียนชวนา ไร่เจริญ ตะวัน ด้วยปัจจัยทางการเมือง ที่มีผลต่อทัศนคติเป็นลบและความต้องการของตลาดต่อผลิตภัณฑ์อยู่ในวงจำกัด จึงมีโอกาสค่อนข้างน้อยที่จะก้าวไปสู่การพัฒนา

อุปสรรค (Threats) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลเสียต่อสำนัก สินค้าและผลิตภัณฑ์ เป็นเรื่องความขัดแย้งทางการเมือง ที่สำนักนี้มีอุดมคติทางการเมืองและเข้าไปมีส่วนร่วมจนเกิดความขัดแย้ง ส่งผลต่อกลุ่มคนที่ชอบอีกฝ่ายซึ่งอยู่ในภาคเกษตรกรรมจำนวนมาก ไม่ยอมรับสินค้า แต่สามารถแอบรวมเอาความรู้ในด้านการเกษตรต่างๆ ไปพัฒนาต่อยอดได้ ซึ่งทำให้เกิดคู่แข่งมากตามมา สินค้ามีการลอกเลียนแบบ และไม่มีการสงวนลิขสิทธิ์เป็นสินค้าเฉพาะ เปิดให้สาธารณชนได้เรียนรู้จึงกลายเป็นอุปสรรคขวางกั้นไม่ให้ผลิตภัณฑ์ทางเกษตรต่างๆของสำนักนี้เป็นที่แพร่หลาย

๒. กลุ่มวัดสวนแก้ว

ความเข้มแข็ง มีจุดแข็ง (Strengths) : จุดเด่น หรือ ข้อได้เปรียบ เป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เป็นข้อดีที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายใน มีความเข้มแข็งอย่างยิ่งในด้านสภาพแวดล้อม พื้นที่ทำเกษตรมีทั้งในเมืองหลวง และในต่างจังหวัดรอบนอกซึ่งมีดินและน้ำเหมาะสมสำหรับทำเกษตรกว่า ๑,๔๐๐ ไร่สามารถทำการเกษตรแบบแปลงใหญ่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ บุคลากรมีจำนวนมากกว่า ๑,๕๐๐ คน ในขณะที่เป็นผู้ตกทุกข์ได้ยากไร้โอกาสแม้มีบุคคลกรมากแต่คนที่มีความรู้ความสามารถในการทำงานน้อย มีขีดความสามารถน้อยในด้านการพัฒนาการเกษตร นอกจากนั้นยังมีเรื่องเงินที่เป็นจุดแข็ง สำนักวัดสวนแก้วมีรายได้กว่าปีละ ๑๐๐ ล้าน สามารถนำมาบริหารจัดการได้

จุดอ่อน (Weaknesses) : จุดด้อยหรือจุดอ่อน คือข้อเสียเปรียบเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน เป็นปัญหาหรือข้อบกพร่องที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายในต่าง ๆ จุดอ่อนมี ๔ ด้าน คือ (๑) ด้านเทคโนโลยี ไม่มีการนำเทคโนโลยีการเกษตรมาใช้ ทั้งในการเพาะปลูก การเก็บผลผลิตหรือแปรรูปทำบรรจุภัณฑ์ ผลผลิตที่วางจำหน่ายมีลักษณะเป็นวัตถุดิบที่มีข้อจำกัดด้านเวลา ไม่สามารถเก็บไว้ได้นาน เหมือนสำนักโรงเรียนชวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ ทำให้ผลผลิตมีมูลค่าต่ำ ต้องผลิตจำนวนมาก (๒)บุคลากร โดยเฉพาะผู้นำ วัดสวนแก้วมีพระพะยอมเป็นผู้นำบริหารงานเป็น CEO ที่มีคุณภาพ แต่วัดสวนแก้วไม่มีพระรูปอื่นคงมีแต่พระพยอมหรือเพียงไม่กี่รูป หากหมดพระพยอมโครงการต่างๆ จะอยู่ไม่ได้ ซึ่งเป็นจุดอ่อนในเรื่องผู้นำ

โอกาส (Opportunities) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอกของสำนักวัดสวนแก้ว มีโอกาสด้านการเกษตรเชิงพุทธมากเพราะมีพื้นที่เพาะปลูกผลไม้ชนิด

ต่างๆ เกือบจะทุกชนิดซึ่งพระพะยอม มีความเข้าใจด้านการตลาดวางกลยุทธ์ปลูกพืชผลทางเกษตรได้อย่างเหมาะสมเป็นที่ต้องการของตลาดและมีตลาดเป็นของตัวเอง ที่วัดสวนแก้วเป็นใจกลางเมืองทำให้เป็นตลาดจำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้อย่างเป็นระบบ

อุปสรรค (Threats) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลเสียต่อสำนัก วัดสวนแก้วเผชิญปัญหาที่ทำให้เกือบถึงความล้มเหลว เพราะการเข้าไปเกี่ยวข้องกับทางการเมือง การที่พระพะยอมแสดงทัศนคติเอนเอียงไปทางฝ่ายเสื้อแดง ทำให้เกิดต่อต้านจากกลุ่มคนเสื้อเหลืองซึ่งเป็นชนชั้นกลางและชนชั้นสูงในเมือง พบว่ากิจนิมนต์หายไปจากปีละ ๙๐๐ เหลือเพียง ๑๐๐ งาน รายได้ส่วนหนึ่งมาจากกิจนิมนต์ที่พระพะยอมไปเทศน์และถือโอกาสนำสินค้าไปจำหน่ายด้วย เมื่อถึงจุดเลื่อมถึงที่สุดพระพะยอมสามารถฟื้นได้เพราะเกษตรกรรมที่ทำอยู่มีผลผลิตที่นำรายได้เข้าสำนัก เช่น ผลผลิตทางเกษตรอินทรีย์ ปุ๋ยอินทรีย์ น้ำหมักชีวภาพ ปุ๋ยดินมูลไส้เดือน ซึ่งอย่างหลังนี้กำลังได้รับความนิยมมากในกลุ่มเกษตรกรหรือผู้ปลูกพืชระดับตามบ้านเรือน และมีราคาดี จะเห็นได้ว่าเมื่อเผชิญปัญหาอุปสรรค สามารถผ่านวิกฤตไปได้ด้วยเกษตรกรรมซึ่งเป็นการพึ่งพาตนเองในระดับพื้นฐาน เป็นตัวอย่างที่ยืนยันได้ว่า อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่สามารถเลี้ยงชีพได้ในทุกสถานการณ์

๓. กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

จุดแข็ง (Strengths) เมื่อพิจารณาองค์กรเพื่อประเมินจุดแข็งขององค์กรแล้วพบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีจุดแข็ง ๓ ประการ คือ (๑) บุคลากร ที่มีคุณภาพ พระสุบิน ปณิตได้เป็นผู้นำกลุ่มในการทำกิจกรรมมีความเป็นผู้นำสูงและสามารถจัดการกับปัญหาต่างๆโดยกระบวนการแบบกลุ่มหรือประชาธิปไตยได้ และเป็นที่ยอมรับของสมาชิกในองค์กรให้ความเคารพศรัทธา ในส่วนสมาชิกที่เข้าร่วมกลุ่มก็เป็นเกษตรกรทั่วไปเข้ามาสู่ระบบที่ทํานวางเอาไว้ สามารถฝึกสอนการทำหน้าที่ต่างๆ เช่น การทำบัญชีรายรับรายจ่ายสมาชิก ทุกคนมีหน้าที่เป็นจุดแข็งอย่างหนึ่งที่กลุ่มอื่นไม่มี (๒) เงินทุนเงินในกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีมากกว่าพันล้าน และนับวันจะมากขึ้นเรื่อยๆ การที่มีเงินมากทำให้การบริหารมีประสิทธิภาพมาก จุดเด่นของกลุ่มนี้คือการมีเงินสะสมมวบรวมจำนวนมากกว่าทุกกลุ่ม นับเป็นจุดแข็งที่เด่นเรื่องการออมเงิน (๓) ระบบ ระบบบริหารจัดการกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีความเป็นระเบียบเรียบร้อยมาก ทำให้การดำเนินกิจกรรมสามารถขยายไปในหลายจังหวัดมีแนวโน้มที่จะอยู่ต่อไปได้นาน

จุดอ่อน (Weaknesses) : จุดด้อยหรือจุดอ่อน คือข้อเสียเปรียบเป็นผลมาจากปัจจัยภายใน ไม่มีเทคโนโลยี ไม่มีกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้เทคโนโลยีที่ใช้ในการเกษตรอย่างเป็นระบบปล่อยให้สมาชิกชวนขายหาเอง ด้านบุคลากรมีความแตกต่างกันมากล้วนมีปัญหาในอาชีพอยู่แล้วเมื่อมารวมกันมากเข้าหากขาดการจัดการที่ดีก็จะขาดประสิทธิภาพ แต่เมื่อใช้ระบบประชาธิปไตย

เสี่ยงส่วนมากในการประชุมปรึกษาหารือก็ยังพบทางออกด้วยกระบวนการกลุ่ม ในระยะยาวหรือหลังสิ้นผู้นำอาจมีปัญหา

โอกาส (Opportunities) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอก กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์เป็นกลุ่มที่รวมกันเพื่อนช่วยกันเก็บออมทรัพย์ ในความหมายของการเก็บออม พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ได้อธิบายว่าคือ อารักขสัมปทาแต่มีความหมายแตกต่างไปจากความหมายโดยทั่วไป การเก็บออมไว้หมายถึงเก็บรวมไว้แล้วทำให้เกิดประโยชน์ต่อสมาชิกในองค์กร ขณะเดียวกัน หากเก็บแล้วไม่ได้ใช้จะไม่มีประโยชน์ดังนั้นจึงเน้นฝากไว้สงเคราะห์สมาชิกที่มีปัญหาให้ได้กู้ยืมมาใช้ในอัตราดอกเบี้ยต่ำมาก การอธิบายความและใช้แนวปฏิบัติโดยยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาโดยใส่ความหมายเพิ่มเติมนี้ ก่อให้เกิดผลดี พบว่าผู้เข้ามาเข้ากลุ่มส่วนมากต้องการหยิบยืมเงินจากสมาชิกในอัตราดอกเบี้ยต่ำซึ่งเป็นภาพลักษณ์ที่ดีขององค์กร เป็นการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ทำให้องค์กรแผ่ขยายตัวไปได้เรื่อยๆ

อุปสรรค (Threats) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นข้อจำกัดที่เกิดจากสภาพแวดล้อมภายนอกที่ส่งผลเสียต่อองค์กร อุปสรรคขององค์กรจากปัจจัยภายนอกในการแข่งขันกับคู่แข่ง เกิดจากสถาบันทางการเงิน คือธนาคาร ซึ่งมีน้อยมาก

๔. โรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์

จุดแข็ง (Strengths) ขององค์กรมี ๕ ด้าน คือ (๑) ด้านเทคโนโลยี มีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาเรียนรู้และใช้ในการเกษตรอย่างเหมาะสม ทั้งการทำเกษตร การดูแลรักษาการเก็บเกี่ยวผลผลิต การแปรรูปและการสร้างแบรนด์เพื่อวางจำหน่ายได้รับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการโดยเชิญผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆมาให้ความรู้ ทำให้สมาชิกเกิดทักษะ เป็นการใช้หลักพุทธคือปัญญาเข้ามาผสมกับการใช้ศาสตร์สมัยใหม่ในการบริหารจัดการ (๒)ด้านบุคคล มีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ และสมาชิกเครือข่ายมีเป็นจำนวนมาก มีการรวมกลุ่มศึกษาเป็นรุ่นปัจจุบันมี ๕ รุ่น ขยายศูนย์เรียนรู้ให้สมาชิกทำเกษตรเชิงพุทธอินทรีย์แล้วเปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้เครือข่าย ๗๐ แห่งทั้งในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง คือการใช้หลักพุทธคือสร้างเครือข่ายกลายณมิตรขึ้นเพื่อสร้างความเข้มแข็งขององค์กร ผสมกับหลักการบริหารจัดการสมัยใหม่ แผ่ขยายแนวคิดออกไปตามพื้นที่ต่างๆให้คนเห็นเป็นแบบอย่างพุทธเกษตรที่ประสบความสำเร็จเป็นการประชาสัมพันธ์ตัวเองอย่างเข้าถึงกลุ่มคน (๓) ด้านสภาพแวดล้อม โรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ณ ศูนย์วิปัสสนาสากลไร่เชิญตะวัน ต.ห้วยสัก อ.เมือง จ.เชียงราย มีพื้นที่ตั้งโรงเรียน สภาพโดยรอบมีความงดงาม ก่อสร้างอย่างลงตัว อาคารสไตล์พุทธศาสนานิกายเซ็นของญี่ปุ่น มีภูเขาแหล่งน้ำตั้งอยู่โดยรอบ มีความงดงามทางศิลปะ เหมาะแก่การเล่าเรียนศึกษาอบรมทั้งทางอาชีพเกษตรกรรม และอบรมธรรมะ ท่านมหาวิชัยได้นำเอาหลักแนวคิดทางพุทธเข้ามาร่วมในการออกแบบอาคาร จัดวางตำแหน่งต่างๆ อย่างลงตัว แปลงสำหรับทำเกษตร จึงนับว่าโดดเด่นเป็นจุดแข็งหนึ่งให้กับสถานที่ ผู้มาเยือนหรือมาอบรมจะได้เกิดความรู้สึกที่ดี (๔) ด้าน

โครงสร้างการทำงาน (Structure) มีการจัดวางตำแหน่งงานบริหารชัดเจนเป็นระบบแบบสมัยใหม่ เน้นการทำงานเป็นองค์กรขับเคลื่อนเกษตรกรรมเชิงพุทธให้มีประสิทธิภาพ มีความร่วมมือกับทางรัฐ มหาวิทยาลัย และภาคเอกชน คอยสนับสนุนกิจกรรม นับเป็นองค์กรที่มีโครงสร้างเข้มแข็งมาก (๕) เงิน เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญมากอย่างหนึ่ง องค์กรนี้มีแหล่งเงินสนับสนุนจากส่วนต่างๆ มากพอ แม้ในระยะแรกไม่อาจหารายได้เองแต่ก็ยังได้รับการสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ ถือว่ามีกัลยาณมิตรที่ดี (๖) ระบบการทำงาน มีระบบที่น่าเชื่อถือมีประสิทธิภาพ ภายในระยะเวลา ๕ ปีสามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงตนเองมาถึงจุดที่ประสบความสำเร็จในระดับแถวหน้าด้านทำเกษตรกรรมเชิงพุทธได้

จุดอ่อน (Weaknesses) : จุดอ่อน สมาชิกเป็นกลุ่มคนรุ่นใหม่ซึ่งกำลังเกิดเป็นกระแสคน มีชื่อเสียงดาราหันไปทำเกษตร อาจได้รับความนิยมแต่การเกษตรจะอยู่รอดได้ ต้องสามารถเลี้ยงตนเองได้ซึ่งจะแตกต่างจากงานด้านเกษตรกรรมของทั้ง ๓ สำนักที่เจ้าสำนักค่อนข้างมีประสบการณ์ และอุทิศทั้งชีวิตทำเกษตรหรือเผยแพร่ทางด้านนี้ สังคมประสบการณ์การทำงานมากกว่า ๓๐ ปีจึงทำให้สมาชิกเชื่อศรัทธาต่อแนวคิด หลักการ วิธีการอย่างเต็มที่ ในขณะที่ท่านมหาจุฬารัตน์ อาจไม่เข้าใจปัญหาของการทำเกษตรอย่างเพียงพอทำให้อาจดำเนินนโยบายผิดพลาดหลงทาง ซึ่งจะทำให้สมาชิกเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ซึ่งต้องแก้ไขโดยใช้หลักศีล เมตตา กรุณา อุตสาหกรรณ สมนัตตตา เข้ามาเสริมจะช่วยให้ความผู้นำที่มีคุณธรรมเด่นชัดขึ้น

โอกาส (Opportunities) : เกิดจากปัจจัยภายนอก เป็นผลจากการที่สภาพแวดล้อมภายนอก นับเป็นโอกาสของทางโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ในภาวะที่เศรษฐกิจถดถอย ผู้คนหันมาพึ่งตนเองมากขึ้นด้วยการเกษตรทางเลือก เกษตรอินทรีย์ ทั้งแนวคิดทฤษฎี หลักสูตรที่เปิดสอนทำให้คนอยากเข้ามาเรียน การเผยแพร่ในทางสื่อออนไลน์ทั้งเฟซบุ๊ก ยูทูบ ทำให้เกิดการรับรู้จากสังคม ตื่นตัวกับปรากฏการณ์นักเรียนชานาที่ประสบความสำเร็จอย่างมาก มีโอกาสทั้งการได้เครือข่ายนักเรียนเพิ่มขึ้น และจำหน่ายผลิตผลทางการเกษตรในวงกว้าง จึงนับว่ามีโอกาสมากกว่าทุกกลุ่ม

อุปสรรค (Threats) : เกิดจากปัจจัยภายนอกที่ส่งผลต่อองค์กรโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยทัศนคติของผู้คนในสังคมใหญ่ยังเห็นว่าเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ลำบากต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรอย่างมากแลกมาด้วยรายได้พอเลี้ยงตัวเองและครอบครัว ซึ่งคนในยุคใหม่ที่เป็นบริโภคนิยมมักจะไม่สนใจอาชีพเกษตรกรรม ทำอย่างไรจะให้คนรุ่นใหม่หันมาสนใจทำเกษตรมากขึ้น อาจจะวางกลยุทธ์ให้เกษตรเป็นทางเลือกสำหรับคนรุ่นใหม่ เป็นอาชีพเสริมที่พอสร้างรายได้หรือจุดแข็งพึ่งตัวเองเลี้ยงตนเองได้ก่อน แล้วค่อยพัฒนาไปสู่อย่างอื่นต่อไป

๓. ความเข้มแข็งระดับชุมชน

หลักเกษตรเชิงพุทธสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนโดยนำมาบูรณาการ หลักการ วิธีการ และเป้าหมายเข้าไปมีส่วนร่วมเปลี่ยนแปลงวิธีคิด เข้าไปเปลี่ยนทัศนคติ ค่านิยม ในด้านอาชีพทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาตนเองจากกระบวนการกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นกัลยาณมิตรทางธรรม สงเคราะห์

แบ่งปันกันในเครือญาติและชุมชน ทำให้เกิดความสุขความเจริญตามมา พอสรุปการบูรณาการออกเป็น ๓ ประการได้ดังนี้

ประการแรก การสร้างหลักธรรมประจำใจ ในการเกษตรเชิงพุทธได้นำหลักการคิดเข้ามาใช้ในการเกษตรให้ผู้ทำเกษตรได้เข้าใจถึงความสำคัญของอาชีพเกษตรกรรม มีความสำคัญต่อเพื่อนมนุษย์ในฐานะผู้ให้ชีวิต หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตในสังคม ดังคำกล่าวที่ว่า “ความรับผิดชอบต่อสังคม เริ่มต้นที่เมล็ดข้าวเพียงเมล็ดเดียว” หรือคำที่ว่า “ข้าวที่ปลอดสารพิษแต่ละเมล็ดนั้น คือหลักประกันสุขภาพที่ปลอดภัยของผู้บริโภค ทั้งสังคมการรับผิดชอบต่อสังคมจึงเริ่มต้นได้แม้จากคนเล็กๆ อย่าง ชวนา...เราไม่จำเป็นต้องมีตำแหน่งใหญ่โต ก็รับผิดชอบต่อสังคมต่อประเทศของเราได้ ขอเพียงแต่เราดูแลข้าวแต่ละเมล็ดในมือของตัวเองให้เป็นข้าวปลอดสารพิษก็พอแล้ว” เป็นการนำหลักแนวความคิดทางพุทธเข้ามาสอนชาวบ้านให้ตระหนักรู้ถึงคุณค่าชีวิตมนุษย์ที่ผู้ทำเกษตรกรรมควรมีส่วนรับผิดชอบ การให้สติและให้เกิดเมตตากรุณาในการทำเกษตรเป็นการสร้างหลักธรรมประจำใจ นอกจากนั้นยังมีหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มุ่งสอนให้รู้จักสร้างความเข้มแข็งให้ตนเองและชุมชนด้วยการขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร ใช้ชีวิตสมดุลเป็นแนวทางสอนการดำเนินชีวิตพอเพียง เพื่อจะได้ไม่เสี่ยง การใช้หลักฆราวาสธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ช่วยให้ชุมชนเกิดความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันสร้างความรักความสามัคคีในชุมชน และการสอนในเรื่องสัมมาอาชีวะเป็นคำสอนที่มุ่งให้คนประกอบแต่อาชีพที่สุจริตไม่เบียดเบียนกัน เมื่อองค์กรเข้มแข็งมีคุณธรรม ชุมชนก็จะเข้มแข็งตาม ประเทศชาติเจริญก้าวหน้า

ประการที่สอง การสร้างอาชีพให้มั่นคง ด้วยการทำเกษตรเชิงพุทธเป็นการเกษตรแบบ Green Agriculture ซึ่งเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม กระบวนการทำเกษตรทุกอย่างต้องใช้หลักศีลธรรมเข้ามาช่วย คำนึงถึงสรรพชีวิตล้วนรักสุขเกลียดทุกข์ ผู้ทำเกษตรก็ไม่ควรทำลายสิ่งแวดล้อมให้เสียสภาพไปไม่ว่า ดิน น้ำ อากาศ ใช้หลักศีลเข้ามากำกับเพื่อให้การเกษตรเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ในกระบวนการผลิตคำนึงถึงต้นทุนที่ใช้ต้องไม่มีรายจ่ายมากใช้หลักการสันโดษเข้ามาจัดการ ลดรายจ่ายโดยพึ่งตนเองไม่ใช้ปุ๋ยเคมี สารเคมี แต่ใช้ปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้จากมูลสัตว์เลี้ยง หรือทำขึ้น ในการเก็บเกี่ยวผลผลิตและบริโภคยึดหลักแบ่งปันทาน จาคะเสียสละ ไม่มุ่งไปเรื่องการพาณิชย์สร้างความสุขให้กับชุมชนได้มีอาหารเพียงพอแก่ความต้องการ เมื่ออาชีพมั่นคงการวางแผนรู้จักใช้จ่ายแต่พอเหมาะสมหนี้สินก็ลดลงจะเห็นได้จากกลุ่มที่ทำเกษตรอินทรีย์เชิงพุทธมีการบริหารจัดการการเรียนรู้การทำนาแบบไม่ใช้สารเคมี และการดำรงชีวิตตามหลักเศรษฐกิจพอเพียง เรียนรู้ทั้งทฤษฎีและการปฏิบัติให้เห็นชัดเจน ผลผลิตได้เท่าเดิมแต่ลดต้นทุนได้เกินกว่าร้อยละ ๕๐ ปัจจุบันลงทุนทำนาไร่ละ ๓๐,๐๐๐ บาททำนาปีละ ๒ ครั้ง จำหน่ายข้าวได้ครั้งละ ๒๐๐,๐๐๐ บาท จากที่มีหนี้สินอยู่ ๓๐๐,๐๐๐ บาทสามารถชำระหนี้ได้ เป็นการสร้างความเข้มแข็งให้กับชาวเกษตรกรที่มีปัญหานี้สินได้อย่างเป็นรูปธรรม

ประการที่สาม ด้านเป้าหมาย การเรียนรู้เกษตรเชิงพุทธโดยใช้หลักการเกษตรผสมหลักแนวคิดหลักธรรมเข้าไปไว้ในทุกส่วนของการเกษตรทำให้ ประชาชนได้เรียนรู้เข้าใจหลักการทางธรรม โดยการลงมือปฏิบัติ และพัฒนาตนเองไป การได้เรียนรู้หลักธรรมไปด้วยช่วยให้เกิดทัศนคติใหม่ทางธรรม คือเป้าหมายทางธรรมเกิดขึ้น แต่เดิมการเกษตรมุ่งให้เกิดผลผลิตรายได้มาเลี้ยงตนเองและครอบครัวซึ่งตกอยู่ภายใต้ของกิเลสความโลภจึงทำเกษตรแบบใช้เคมีสารพิษเพียงเพื่อให้ได้ผลผลิตมาก ทั้งต้นทุนการผลิตก็มากปัญหาสุขภาพและราคาสินค้าตกต่ำทำให้ท้ายที่สุดการเกษตรที่ไม่มีธรรมะกำกับ พลาดเป้าหมายและได้ก่อให้เกิดความทุกข์คือหนี้สิน สุขภาพ สิ่งแวดล้อมตามมา กลุ่มสอนพุทธเกษตรทั้ง ๔ กลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นปฐมอโศก วัดสวนแก้ว สัจจะสะสมทรัพย์ และโรงเรียนชวนาพุทธเกษตร ล้วนมีจุดหมายทางธรรมในหลากหลายระดับ เช่น ระดับเศรษฐกิจสังคม การได้ผลผลิตมาแล้วแบ่งปันกันเป็นทาน เอื้อเฟื้อต่อกัน เป็นความสุขสังคมอย่างหนึ่งที่มีสุขร่วมกัน การมีอาชีพที่มั่นคงขายผลผลิตเกษตรที่มีต้นทุนน้อยแต่ได้กำไรมากทำให้เกิดความเข้มแข็งครอบครัวมั่นคงสามารถใช้สอยเงินทองอย่างมีความสุข และเป้าหมายระหว่างทางอีกอันที่โรงเรียนชวนาสอน คือสุนทรียะที่เป็นดนตรีและศิลปะ ที่ทุกคนต้องเข้าใจทำให้เกิดความสุขเมื่อได้เห็นผลผลิตข้าวกล้าออกงาม หรือสมบูรณ์การแสดงออกทางดนตรีหรือศิลปะช่วยให้พบกับความสุขได้อย่างลึกซึ้ง และเป้าหมายสุดท้ายคือการเข้าถึงธรรมะขั้นสูง เมื่ออาชีพบริสุทธ์ เกษตรเชิงพุทธไม่ได้เบียดเบียนใครผู้เป็นเกษตรกรก็จะพบกับความสงบสุขทางใจ ความอึดอ้อมใจ ปิติยินดี ความสุขเหล่านี้มีพื้นฐานมาจากศีลธรรมจึงทำให้จิตเข้าถึงสมาธิหรือเกิดวิปัสสนา เห็นความจริงของสัจธรรมได้ง่ายกว่าคนที่ไม่สัมผัสมาอาชีวะ ดังนั้นทั้งหมดที่กล่าวมานี้เป็นเป้าหมายของเกษตรเชิงพุทธที่นำความสุขร่มเย็นมาสู่ตนเอง องค์กร และชุมชน

ต่อไปจะได้นำเสนอรูปแบบชุดคำสอนพุทธเกษตรที่แต่ละสำนักมี และภาพรูปแบบการใช้หลักเกษตรเชิงพุทธเป็นมรรควิถีในการแก้ปัญหาทุกข์ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปรวมปัญหาของเกษตรกร คือความทุกข์ใน ๓ ระดับ ที่เกิดจากอกุศลกรรมเก่าและอวิชชา ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง ความยากจน หนี้สิน ระดับที่สองความมีทรัพย์แต่ไม่พอใช้ ระดับที่สามไม่มีความสุขเพราะมีมากแต่ไม่รู้จักพอ ทั้งสามระดับนี้สามารถเปลี่ยนแปลงด้วยพุทธเกษตรที่สร้างอุปนิสัยใหม่ให้เกิดมี ความขยันหมั่นเพียร อดทน มีศัลคบกัลยาณมิตร ดูแลสมาชิกในสังคม จะพบทางออกความดับทุกข์ มีความสุข เข้มแข็ง จึงบูรณาการพุทธเกษตรออกรูปแบบพุทธเกษตรแบบใหม่ ซึ่งเป็นองค์กรกัลยาณมิตรของชาวพุทธที่ใช้การเกษตรเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคนโดยพระสงฆ์เป็นผู้นำ

๔.๔ รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

การนำหลักธรรมไปสอนประชาชนในการทำเกษตรโดยประยุกต์หลักการเกษตรแบบต่างๆ ทั้งหลักเกษตรพอเพียง หลักเกษตรอินทรีย์ เกษตรสมัยใหม่ โดยการทำเกษตรเชิงพุทธนี้ มุ่งเน้นการพัฒนาจิตใจของเกษตรกรเพราะเชื่อว่า ต้นเหตุของความทุกข์ทั้งมวลนั้นล้วนมาจากจิตใจที่

ปราศจากธรรม การสอนธรรมะหมวดต่างๆโดยใช้การเกษตรเป็นเครื่องมือ ก่อให้ได้ผล ๒ ประการคือ การเกษตรที่มีประสิทธิภาพ และความสุขที่เกิดจากการพัฒนาคนเพื่อเข้าหาธรรม รูปแบบแนวคำสอนของแต่ละสำนักพอจะถอดข้อความออกมาได้ดังนี้

แผนภาพตารางที่ ๘ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของสันติอโศก

ทาน	คบมิตร	ศีล	วิริยะ	ธรรมะ
แบ่งปันกันบริโภคน	เว้นจากคบคนชั่ว	รักษาศีล ๘	ขยัน ประหยัด	ไม่โลภ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน	คบแต่คนดีมีศีลธรรม	มีระเบียบวินัย	ซื่อสัตย์อดทน	ไม่โกรธ
ทำพอยู่พอกิน	นำพาชีวิตเจริญ	ละเว้นอบายมุข		ไม่หลง
		เมตตาต่อเพื่อนมนุษย์		ละกิเลส

แผนภาพตารางที่ ๙ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของสำนักสวนแก้ว

ทาน	คบมิตร	ศีล	วิริยะ	ธรรมะ
-เกษตรแบ่งกันกิน -รู้กินได้ -การเกษตรใน อดีตมีไว้แบ่งกัน กิน แต่ปัจจุบันมีไว้ ขายจึงตกอยู่ ภายใต้ความโลภ	-ไม่คบคนชั่ว -ให้เหล่าเท่ากับ แข่ง ให้ขาดสติ -ซื้อกินไม่หมด คตกินไม่นาน -ซื้อกินได้ยาว เหมือนบวบ ถ้าซื้อโก่งสั้น เหมือนน้ำเต้า	ทำเกษตรต้องไม่ เบียดเบียนสัตว์ และธรรมชาติ ไม่ใช้สารเคมียา ฆ่าแมลง	ขยันให้เหงื่อออก ทางชุมชน ดีกว่า ขี้เกียจแล้ว ยากจนจนน้ำล้น ออกทางตา	จากะ เมตตา กรุณา อิทธิบาท, ขันติ หิริโอตตปปะ -สอนไม่ให้ทุจริต ต่อตัวเองต่อหน้าที่ ประเทศชาติ

แผนภาพตารางที่ ๑๐ ชุดคำสอนพุทธเกษตรสี่ธรรมของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์

ทาน	คบมิตร	ศีล	วิริยะ	ธรรมะ
เลี้ยงดูครอบครัว	ไม่คบคนชั่ว	มีศีล ๕	ขยันทำมาหากิน	ขยัน ประหยัด
แบ่งปันกันในสังคม	ไม่เสพอบายมุข	มีสัจจะ		ซื่อสัตย์ อดทน
ออมไว้เพื่อญาติมิตร		มีวินัยกลุ่ม		

แผนภาพตารางที่ ๑๑ แสดงชุดคำสอนพุทธเกษตรสื่อธรรมของพระมหาวิชัย วชิรเมธี

ทาน	คบมิตร	คุณค่า	ศีล	ศิลปะ	ธรรม
-เมื่อท้องอืด ธรรมจึงอ่อน -แบ่งปันกัน	ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร ใช้ชีวิตสมดุลง	ข้าวเมล็ด เดียวเป็น ความ รับผิดชอบ ต่อเพื่อน	ความมั่นคง ทางอาหาร สำคัญกว่า ความมั่นคง ทางทหาร	-สอนดนตรี ศิลปะให้คน พบความสุข	พุทธเกษตร อินทรีย์ พอเพียง ไม่ตกอยู่ ภายใต้กิเลส
-โลกทั้งผอง พี่น้องกัน	เอาใจเขามาใส่ ใจเรา	ฆ่าเวลาบาป กว่าฆ่าคน	อย่าเอายาพิษ (อาหารที่มี สารพิษ)ให้ ผู้อื่น	-เงินอยู่ในน้ำ คำอยู่ในดิน	เมตตากรุณา ความเพียร สัมมาอาชีวะ

จากชุดคำสอนเรื่องการทำเกษตรกรรมที่สำนักทั้ง ๔ สอน สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา หลักทาน ศีล เมตตากรุณา อิทธิบาท สัมมาอาชีวะ เป็นการนำคำสอนที่มีอยู่มาใช้ในการเกษตรเพื่อให้เกษตรกรได้ตระหนักรู้ถึงหน้าที่ ความรับผิดชอบ ในการทำเกษตร โดยใช้ธรรมะเข้าไปเป็นหลักยึด การเกษตรที่ทำช่วยพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น และมีเป้าหมายชีวิตที่ดีงาม ต่อไปจะได้ประยุกต์หลักเกษตรแนวใหม่ที่สำคัญกับการพัฒนาจิตใจด้านธรรมะมากกว่าการพัฒนาในด้านอื่น

แผนภาพที่ ๑๒ : รูปแบบเกษตรเชิงพุทธบูรณาการ

การบูรณาการเกษตรเชิงพุทธเข้าไปแก้ปัญหาชาวบ้าน สามารถใช้หลักธรรม (๑)หลักการพึ่งตนเอง (สันโดษ,ประหยัด) (๒)ไม่เบียดเบียน (ศีล ๕) (๓)แบ่งปันกันในชุมชน (สาธารณโภคี) (๔)พรหมวิหาร (มีคุณธรรมในใจ) (๕) สัปปริสธรรม ๗ เข้าไปแก้ปัญหา ๓ ระดับ คือความทุกข์จากหนี้สิน ความมีไม่พอใช้ และความไม่มีความสุข เมื่อเกษตรกรทำเกษตรกรรมตามแนวคำสอนที่เรียกว่าพุทธเกษตรแล้ว จะพบกับทางออก หมดหนี้สิน มีความสุข ตื่นรู้ และสังคมดีงาม การเกษตรเชิงพุทธ คือการค้นพบตัวเอง ให้มีความสุข

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ปัจจัยมบทในงานวิจัยเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” ผู้วิจัยเสนอเนื้อหาโดยแยกเป็น ๒ หมวด คือ ๑) สรุปผลการวิจัย และ ๒) ข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบผสมผสาน ประกอบด้วยการศึกษาภาคเอกสาร และการวิจัยภาคสนาม โดยมีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ (๒) เพื่อศึกษารูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน (๓) เพื่อนำเสนอรูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ ผู้วิจัยทำการศึกษาโดยอาศัยข้อมูล ด้านเอกสารในพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถาฎีกา หนังสือ เอกสาร รวมทั้งงานวิจัยที่เกี่ยวข้องต่างๆ ทั้งเกี่ยวกับพุทธศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และศาสตร์ทางด้านการบริหาร ร่วมกับการสัมภาษณ์เชิงลึก พระสงฆ์ที่สอนเกี่ยวกับเกษตรกรรมเชิงพุทธ ๔ กลุ่ม คือ สันติอโศก วัดสวนแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ รวมทั้งเกษตรกรที่รับแนวปฏิบัติจากกลุ่มสำนักทั้ง ๔ เหล่านี้จำนวน ๑๐ คน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การ วิเคราะห์เชิงเนื้อหาแล้วนำมาบูรณาการสังเคราะห์เป็นองค์ความรู้ใหม่ สรุปผลการวิจัยเรียงตามลำดับวัตถุประสงค์ ได้ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่

จากการศึกษา แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธและวิทยาการสมัยใหม่ พบว่า

“แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธ” เป็นคำศัพท์วิชาการสมัยใหม่ที่ถูกใช้เพื่ออธิบายความหมายการทำเกษตรโดยใช้หลักการ แนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งในสมัยพุทธกาลไม่มีการเกษตรเชิงพุทธ การทำเกษตรมีมาก่อนครั้งพุทธกาลและมีความสำคัญอย่างมาก มาจากคำว่า กลี – กम्म แปลว่าการไถนา โดยใจความหมายถึงการเพาะปลูกพืช ได้แก่ การทำนา การทำไร่ เป็นต้น ในอินเดียมีระบบ

วรรณะ แบ่งชนชั้นออกตามหน้าที่การงาน กลิกรรมจึงเป็นการทำงานของชนชั้นสูง วรรณะกษัตริย์และพราหมณ์ ก็มีอาชีพทำนา อาชีพเกษตรกรรมจึงเป็นอาชีพพื้นฐานที่สุจริตซึ่งสังคมยอมรับ เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จไปเทศนาสอนประชาชนก็มักจะอธิบายธรรมะมีความหมายลึกซึ้งโดยเปรียบเทียบกับการทำงาน ทำให้ผู้ฟังสามารถเข้าใจได้ชัด เช่น เขตตสูตร กลิการทวาชสูตร ธนียสูตร พหุติสูตร เสด็จไปสนทนากับชาวนาสอนชาวนา ในลักษณะอุปมาเปรียบเทียบให้เข้าใจธรรมจนได้บรรลุธรรม ดังนั้นพระพุทธองค์ทรงใช้การทำงานเป็นเครื่องมืออธิบายธรรมเพื่อโปรดชาวเกษตรกรซึ่งเป็นชนส่วนใหญ่ให้เข้าถึงธรรมได้ หลักธรรมต่าง ๆ ถูกสอดแทรกไว้ในเนื้อหาซึ่งเป็นการสอนที่มีประสิทธิภาพ เพราะพูดจากสิ่งที่เขาเข้าใจได้ง่ายกว่า

แนวคิดเกษตรกรรมเชิงพุทธ จึงหมายถึง การนำเอาหลักธรรม หลักแนวคิดต่าง ๆ ทั้งในเรื่องเกษตรโดยตรงที่พระพุทธเจ้าตรัสสอน และที่ไม่เกี่ยวกับเกษตรโดยตรงแต่มีเนื้อหาสาระที่ควรนำมาประยุกต์เข้ากับการทำเกษตรเพื่อให้เกิดเป็นการเกษตรที่ดีงาม เช่น หลักศีลนำมาใช้ในเรื่องการไม่เบียดเบียน หลักความสันโดษนำมาใช้ในเรื่องความพออยู่พอกเพียงไม่ตกเป็นทาสของกิเลส หลักความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์อดทน นำมาสร้างความเข้มแข็งทัศนคติที่ดีต่อการทำงาน หลักทวิภูมิมักถกประโยชน์นำมาเป็นกรอบในการทำเกษตรกรรมและดำเนินชีวิต หลักพรหมวิหารนำมาใช้เพื่อปรับทัศนคติในการทำเกษตรแบบอินทรีย์ให้มีจิตเอื้อเพื่อแผ่ต่อผู้บริโภคและรักษาสภาพแวดล้อมธรรมชาติ หลักสัมมาอาชีวะนำมาเป็นกรอบการทำอาชีพให้สุจริตมีคุณค่า หลักอิทธิบาทส่งเสริมให้เกษตรกรเกิดพลังความขยันหมั่นเพียร หลักไตรสิกขานำมาเป็นกรอบในการดำเนินทำอาชีพให้ไปสู่ความพ้นทุกข์

แนวคิดเกษตรตามหลักวิทยาการสมัยใหม่ เป็นหลักเกษตรทฤษฎีใหม่ที่มีใช้อยู่ในปัจจุบันเป็นการทำเกษตรมุ่งให้ผลผลิตมาก เพื่อการพาณิชย์ ซึ่งเมื่อนำมาเป็นข้อมูลเปรียบเทียบกับเกษตรเชิงพุทธแล้ว การทำเกษตรตามวิทยาการสมัยใหม่ก่อให้เกิดผลเสียให้กับเกษตรกร เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อมมากกว่า เพราะมุ่งให้ได้ผลผลิตในขณะที่เกษตรกรมีปัญหานี้สินจนละทิ้งอาชีพเกษตรกรรมไปทำอาชีพอย่างอื่นแทน

๕.๑.๒ รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน

จากการศึกษา “รูปแบบการเกษตรกรรมในสังคมไทยปัจจุบัน” พบว่า

รูปแบบการทำการทำเกษตรในสังคมไทยที่เป็นกลุ่มเป้าหมายมี ๔ กลุ่ม คือ กลุ่มสันติอโศก กลุ่มวัดสวนแก้ว กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ และกลุ่มโรงเรียนชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์ ทั้ง ๔ กลุ่มนี้ทำ

เกษตรเชิงพุทธ หรือพุทธเกษตร มีบางอย่างเหมือนกัน และบางอย่างแตกต่างกัน ดังจะสรุปเป็นสำนึกดังนี้

กลุ่มสันติอโศก ใช้หลักเกษตรเชิงพุทธ โดยมีหลักการทำเกษตรอินทรีย์ เพื่อการบริโภคในชุมชน กลุ่มเกษตรกรเป็นนักบวช สมณะ หรือฆราวาสที่มุ่งทางปฏิบัติธรรม ดำเนินชีวิตตามหลักศีลอย่างเคร่งครัด ไม่ฉันทนื้อสัตว์ แต่ทำเกษตรกรรมเพื่อเลี้ยงตัว ซึ่งเป็นหลักพอเพียง ผลิตผลทางเกษตรทั้งปวงอินทรีย์และผลิตผลอื่นๆ คิดค้นทดลองและพัฒนาจนได้ผล เป็นผู้นำการทำเกษตรอินทรีย์มาก่อนทุกสำนัก ให้บริการอบรมเชิงปฏิบัติการแก่ผู้สนใจ มีระบบสังคมแบบคอมมูนสมาชิกไม่ครอบครองทรัพย์สินส่วนตัว มุ่งเพื่อส่วนรวม **จุดแข็ง** มีผู้นำที่เป็นจตุรรมศรัทธา มีสาขาอยู่หลายแห่ง สมาชิกมีความประพฤติดีงาม เสียสละ คุณธรรมสูง มีพื้นที่ทำเกษตรพอเลี้ยงตัวได้ เป็นผู้นำด้านวิทยาการเกษตรอินทรีย์ มีเงินงบประมาณมหาศาล **จุดอ่อน** ไม่มีคนรุ่นใหม่เข้าร่วม มีแต่กลุ่มผู้สูงอายุ ไม่มีแนวคิดใหม่ๆ มีพื้นที่ทำเกษตรน้อยเมื่อเทียบกับกลุ่มอื่น ปัญหาอุปสรรค มีความนิยมทางการเมือง เคลื่อนไหวทางการเมือง ทำให้ประชาชนอีกฝ่ายไม่เห็นด้วยเกิดอคติ ส่งผลต่อผลิตภัณฑ์การเกษตรจากสำนักนี้ พุทธเกษตร หรือ เกษตรเชิงพุทธ ในความหมายของกลุ่มสันติอโศก คือเกษตรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางศีลธรรมไม่เบียดเบียน และแบ่งปันกันบริโภค แนวคำสอน เกษตรแบบอริยะ

กลุ่มวัดสวนแก้ว ใช้หลักเกษตรเชิงพุทธ โดยหลักการทำเกษตรอินทรีย์ บางส่วนจำหน่ายบางส่วนเพื่อเลี้ยงดูสมาชิกองค์กรซึ่งมีจำนวนถึง ๑,๕๐๐ คน ใน ๘ สาขากระจายตัวอยู่ในหัวเมืองใหญ่ สมาชิกล้วนเป็นคนไร้โอกาส ตกงาน เป็นการเกษตรเพื่อการสงเคราะห์ และมีการแบ่งหน้าที่การทำเกษตรอย่างเป็นระบบ กลุ่มหนึ่งทำปุ๋ยชีวภาพ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยไส้เดือน บางกลุ่มทำหน้าที่เพาะพันธุ์พืช บางกลุ่มดูแลผลผลิต บางกลุ่มทำหน้าที่การตลาด บางกลุ่มบริหารเงิน เป็นต้น การเกษตรมีความเข้มแข็งมากเพราะมีเนื้อที่ทำเกษตรในครอบครองถึง ๑,๙๐๐ ไร่ ผลิตผล ๑๐๐ ล้านบาทต่อปี บริหารงานในรูปแบบบริษัทจำกัด แต่มุ่งสงเคราะห์ผู้ยากไร้ **จุดแข็ง** ผู้นำมีวิสัยทัศน์ เสียสละ มีประสบการณ์ เป็นจตุรรมศรัทธาของสมาชิก มีความรอบรู้ประสบการณ์การเกษตรอย่างมาก มีบุคลากรจำนวนมากแต่ขาดทักษะในอาชีพ มีเงินงบประมาณมหาศาล **จุดอ่อน** ขาดเทคโนโลยี ใช้แรงงานมากกว่า บุคลากรที่มีทักษะน้อย **พุทธเกษตร หรือ เกษตรเชิงพุทธ** หมายถึงเกษตรที่แก้ปัญหาความยากจน พึ่งตนเองได้ และได้มีศีลธรรม มีเมตตากรุณา แบ่งปันกัน ไม่เบียดเบียนสรรพชีวิตให้เดือดร้อน

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ใช้หลักเกษตรทั่วไป โดยกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ เป็นกลุ่มที่รวมกันเป็นองค์กรทางธรรมโดยใช้หลักสัจจะเป็นเงื่อนไข ให้ทุกคนมีความจริงใจต่อกัน ในการขยันทำมาหา

กิน เน้นการออมทรัพย์ไว้เพื่อความมั่นคงและเพื่อสมาชิกได้กู้ยืมในคราวจำเป็นในอัตราที่ถูก สมาชิกมีจำนวนมาก ส่วนมากเป็นชาวเกษตรกรซึ่งมีปัญหาหนี้สิน การสอนธรรมของพระสุบิน ปณิโต สอนธรรมะแทรกเข้าไปในวิถีชีวิต ทั้งอาชีพ กิจกรรมที่ทำร่วมกันในรูปแบบองค์กร เพื่อสร้างกลุ่ม กัลยาณมิตรขึ้นมาช่วยเหลือพึ่งพากัน เกษตรกรรมปัจจุบันหันมาใช้แบบอินทรีย์ส่วนมาก เพื่อลดต้นทุนการผลิต ผลที่ได้จากการสอนธรรมผ่านกิจกรรมทำให้สมาชิกมีความซื่อสัตย์ต่อกันในองค์กร ลดละเลิกอบายมุขได้ มีศีล ๕ มีความขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ อุดหนุน **จุดแข็ง** ของกลุ่ม มีผู้นำที่เสียสละ มีประสบการณ์ วิธีการบริหารจัดการอย่างเป็นระบบมีประสิทธิภาพ มีสมาชิกจำนวนมากมีทักษะในการทำบัญชี มีเงินในระบบจำนวนพันล้านมากกว่า **จุดอ่อน** ระบบการทำเกษตรที่ไม่แน่นอน ยังหาแนวทางชัดเจนไม่ได้ ขึ้นอยู่กับความเห็นของสมาชิกในแต่ละพื้นที่ว่าควรทำแบบใด แต่ส่วนมากหันมาสนใจด้านเกษตรอินทรีย์ เพราะช่วยลดต้นทุนเรื่องปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง ยากำจัดศัตรูพืชได้ อีกอย่างหนึ่งที่เป็นจุดอ่อน คือ การไม่มีองค์กรที่มีผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำและช่วยเหลือ ใช้กระบวนการแบบประชาธิปไตยพึ่งพากันเอง ทำให้ไม่เกิดการพัฒนาค่อยๆอย่างเป็นระบบ พุทธเกษตรหรือเกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มมีความหมายถึงการทำเกษตรที่ไม่ใช้สารเคมี อันเป็นการเบียดเบียนสิ่งมีชีวิตและสิ่งแวดล้อม **แนวคำสอนที่สำคัญ** คือการมีคุณธรรม มีสัจจะต่อกัน

กลุ่มโรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ใช้หลักเกษตรอินทรีย์ในการขับเคลื่อนการเกษตร เป็นการจัดตั้งกลุ่มขึ้นมาโดยวัตถุประสงค์เพื่อแก้ปัญหาความยากจนของเกษตรกรในพื้นที่ และขยายไป จัดตั้งเป็นศูนย์การเรียนรู้ อบรม ทดลองทำเกษตร โดยมีผู้เชี่ยวชาญมาให้ความรู้ ทั้งภาคทฤษฎี และปฏิบัติ แนวคิดจะสอนธรรมะแก่ประชาชนเขาต้องมีความพร้อมก่อน หากยังมีความทุกข์อยู่พระก็ไม่อาจสอนธรรมได้เข้าใจ เกษตรกรมีความรับผิดชอบต่อสังคมในฐานะเป็นผู้ผลิตอาหารที่ปลอดภัย **จุดแข็ง** ผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ มีความเป็นผู้นำ มีปณิธาน มีความเสียสละ สมาชิกมีจำนวนมากกระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ มีโครงสร้างการทำงานที่ดีมาก วางระบบบริหารจัดการอย่างครบวงจร ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ สร้างนวัตกรรมทางการเกษตรใหม่ๆ **จุดอ่อน** ผู้นำมีประสบการณ์ด้านการบริหาร การเผยแผ่ แต่ขาดประสบการณ์ด้านเกษตร ไม่ลงมือปฏิบัติเองเหมือนกลุ่มที่ผ่านมา เป็นเพียงผู้วางนโยบาย บริหาร ในระยะยาวอาจอยู่ไม่รอด เพราะการเกษตรต้องมีความรู้จากการปฏิบัติและชอบงานด้านนี้ พุทธเกษตร หรือ เกษตรเชิงพุทธ ของกลุ่มนี้หมายถึง การเกษตรที่รับผิดชอบต่อสังคม ไม่เบียดเบียนทำลายสิ่งแวดล้อม เป็นพุทธเกษตรอินทรีย์ ที่รวมเอาเรื่องการเกษตร เรื่องธรรมะเข้าไว้ด้วยกัน

๕.๑.๓ รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ

จากการศึกษาวิจัย “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ” พบว่า

รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่เชิงพุทธเกษตรบูรณาการ เป็นรูปแบบเกษตรกรรมที่ยืนอยู่บนฐานแนวคิดพึ่งของตนเอง แก้ปัญหาเรื่องหนี้สิน สร้างความเข้มแข็งให้ชุมชน บูรณาการเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ทั้งในเรื่องของการบริหาร การจัดการองค์กร เทคโนโลยีอย่างมีประสิทธิภาพ หลักการ คือไม่เบียดเบียนสิ่งแวดล้อม สรรพชีวิต วิธีการเป็นการเกษตรที่เป็นสัมมาอาชีวะผู้ทำยืนอยู่บนฐานของศีลอย่างมั่นคง มีจุดมุ่งหมายดำเนินไปสู่ความพ้นทุกข์ดับทุกข์

รูปแบบพุทธเกษตรโดยใช้หลักเกษตรเชิงพุทธเป็นมรรควิถีในการแก้ปัญหาทุกข์ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปรวมปัญหาของเกษตรกร คือความทุกข์ใน ๓ ระดับ ที่เกิดจากอกุศลกรรมเก่าและอวิชชา ได้แก่ ระดับที่หนึ่ง ความยากจน หนี้สิน ระดับที่สองความมีทรัพย์แต่ไม่พอใช้ ระดับที่สามไม่มีความสุข เพราะมีมากแต่ไม่รู้จักพอ ทั้งสามระดับนี้สามารถเปลี่ยนแปลงด้วยพุทธเกษตรที่สร้างอุปนิสัยใหม่ให้ เกิดมี ความขยันหมั่นเพียร อดทน มีศีล คบกัลยาณมิตร ดูแลสมาชิกในสังคม จะพบทางออกความดับทุกข์ มีความสุข เข้มแข็ง การสร้างรูปแบบพุทธเกษตร ผู้วิจัยได้สร้างเป็น ๔ รูปแบบ โดยรูปแบบแรก เป็นการสรุปรวมเกษตรเชิงพุทธที่ทั้ง ๔ สำนักมาบูรณาการเป็นรูปแบบพุทธเกษตรแบบใหม่

รูปแบบพุทธเกษตร ระดับที่ ๑ มุ่งแก้ปัญหาทุกข์ที่รุนแรงอันเกิดจากความยากจน ให้กับประชาชนระดับล่างที่มีอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก มุ่งปรับเปลี่ยนอุปนิสัย พฤติกรรมที่จะทำให้ยากจน ด้วยชุดคำสอนพุทธเกษตรพื้นฐาน

รูปแบบพุทธเกษตร ระดับที่ ๒ มุ่งแก้ปัญหาให้กับชนชั้นกลางที่มีฐานะแต่ไม่พบความสุข การใช้พุทธเกษตรเข้าไปแก้ปัญหาทุกข์ที่เกิดจากความโลภ เพราะดินรนแสวงหาผิดทาง ปรับเปลี่ยนให้คบหา กัลยาณมิตร รักษาศีลเพื่อให้ชีวิตมั่นคง หมั่นเจริญภาวนา เน้นการเจริญสมาธิ คำภาวนาทุกแห่งแม้แต่ขณะทำงาน ก็ให้ภาวนา “พุทัง สะระณัง คัจฉามิ” เพื่อเป็นพุทธานุสสติ จิตใจจะมีความสุขกับการทำงาน

รูปแบบพุทธเกษตร ระดับที่ ๓ มุ่งแก้ปัญหาความทุกข์ให้กับชนชั้นสูง ผู้นำสังคม เศรษฐี คฤหาสน์ นักปราชญ์ ดารา นักร้อง นางแบบ ศิลปิน ผู้มีชื่อเสียงต่างๆ โดยหลักคำสอนเรื่องสมาธิภาวนา และวิปัสสนาภาวนา บนฐานของศีล ๕ และศีล ๘ เพื่อค้นหาความสุขทางโลกและความสุขทางธรรม

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ เชิงนโยบาย

องค์กรหรือหน่วยงานรัฐควรเข้ามาสนใจพุทธเกษตรใช้หลัก พุทธเกษตรบูรณาการ ไปแก้ไขปัญห เกษตรกรรมที่กำลังมีปัญหา ให้การสนับสนุน เรียนรู้ รูปแบบพุทธเกษตรจาก ๓ สำนัก เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติ ไม่ควรบังคับให้เกษตรกรละทิ้งอาชีพไปทำอาชีพอื่นที่ตนไม่มีความชำนาญ ซึ่งเป็นการละทิ้งจุดแข็งที่ประเทศไทยมี คือ มีพื้นดินอันอุดมสมบูรณ์ สามารถเพาะปลูกพืชผลต่างๆ ได้มาก และควรให้เป็นวาระแห่งชาติ โดยพระสงฆ์หรือองค์กรสงฆ์ควรให้ความสนใจ เปลี่ยนวิธีเผยแพร่ธรรมแบบจารีตหันมาสอนธรรมะเข้าไปในอาชีพเกษตรกรรมด้วยชุดคำสอนที่สามารถนำไปปฏิบัติได้และประเมิณผลได้ด้วยกิจกรรมเชิงเกษตรแบบครบวงจร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

แนวปฏิบัติสำหรับพุทธเกษตรพระสงฆ์ควรนำชุดคำสอนเรื่องพุทธเกษตรไปสอนประชาชน โดยใช้วัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน จัดอบรมเชิงปฏิบัติการ เป็นศูนย์ศึกษาวิจัยทางการเกษตรพร้อมกันนั้นก็ขอความสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐเข้ามามีส่วนร่วมในด้านข้อมูลวิชาการต่างๆ

๕.๒.๓ สำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งนี้ได้ผลจากการศึกษาเป็นองค์ความรู้ใหม่เป็นรูปแบบการทำเกษตรเชิงพุทธที่มีหลากหลายน่าสนใจและสอดคล้องวัตถุประสงค์ที่ถูกจำกัดขอบเขตเอาไว้ อย่างไรก็ตามผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป ๒ ประการ ดังต่อไปนี้

๑) พุทธเกษตรกรรมสมัยใหม่ในประเทศกลุ่มอาเซียน เนื่องจากการทำเกษตรมีความก้าวหน้าเปลี่ยนไปเรื่อย หลักวิชาการที่จะเข้ามามีส่วนในการแก้ปัญหาที่พัฒนาตามไปด้วย แม้แต่หลักพุทธเองก็มีการปรับเปลี่ยนแนวคิดเพิ่มเติมอยู่เสมอ งานวิจัยนี้ได้พัฒนาต่อยอดในเรื่องเกษตรเชิงพุทธจากพระสงฆ์ที่ทำทั้ง ๔ สำนัก อาจจะยังไม่ครอบคลุมในประเด็นอื่นที่น่าสนใจ เช่น การใช้พุทธเกษตรเพื่อในกลุ่มประเทศอาเซียน ซึ่งในประเทศอื่นๆที่นับถือพระพุทธศาสนาจะมีแนวทางนำหลักคำสอนไปใช้ในการเกษตรอย่างไร

๒) กระบวนการสร้างเกษตรเชิงพุทธในสังคมไทย การสร้างเกษตรเชิงพุทธมีกรอบแตกต่างกันในสังคมไทย งานวิจัยชิ้นนี้สนใจนำเสนอข้อมูลแต่เฉพาะกลุ่มพระสงฆ์ที่ทำพุทธเกษตร ยังมีกลุ่มฆราวาสกลุ่มอื่นๆที่ทำพุทธเกษตรแล้วประสบความสำเร็จมีจำนวนมาก น่าศึกษาวิจัยทั้งสองกลุ่มทั้งพระและฆราวาส

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

_____. อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

พระพุทโธชาจารย์. ธรรมบทที่ฎฐกถาแปล ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิมหามงกุฎราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๔๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร : บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๔๖.

_____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. นิติศาสตร์แนวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑.

_____. วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓. กรุงเทพฯ : บริษัท เอส. อาร์. พรินติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๔๘.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา จัดพิมพ์, ๒๕๔๗.

_____. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๕๒.

_____. ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พระกับปามีปัญหาอะไร. นนทบุรี : ภาพพิมพ์, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: โกมลคีมทอง, ๒๕๓๑.

พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร. การศึกษากับความเป็นพลเมืองโลกมุมมองพระพุทธศาสนา. บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ ปีที่ ๙ ฉบับพิเศษ ๒๕๕๖, กรุงเทพมหานคร: เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๖.

พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี. **เศรษฐศาสตร์แห่งความสุข**. สมุทรปราการ: ออฟเซ็ทพลัส จำกัด, ๒๕๕๘.

พระสุบิน ปณีโต. **สัจจะสะสมทรัพย์ : สะสมทุนสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.

ผศ.ดร.นันทิยา หุตานุวัตร และ รศ.ดร.ณรงค์ หุตานุวัตร. **SWOT : การวางแผนกลยุทธ์ธุรกิจชุมชน**.

กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๕.

ผศ. เต็มศักดิ์ คทวณิช, **จิตวิทยาทั่วไป**. กรุงเทพมหานคร: ซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัดมหาชน, ๒๕๔๖.

ทินพันธ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๓๙.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. กรุงเทพฯ : ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์, ๒๕๔๖.

สรานนท์ ไยบำรุง และคณะ, **ข้าวนอกนา นวัตกรรมปลูกข้าวแนวใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์

เกษตรกรรมธรรมชาติ, ๒๕๕๗.

วิฑูรย์ ปัญญากุล แปล, **เกษตรยั่งยืน วิธีการเกษตรเพื่ออนาคต (Farming for the Future)**. กรุงเทพมหานคร:

มูลนิธิสายใยแผ่นดิน, ๒๕๕๖.

อภิชัย พันธเสน, **พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ**.

กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นท์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด. ๒๕๕๘.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

พระมนัส ธรรมโร (มีมณี). “ศึกษาวิธีสร้างแรงจูงใจจากพุทธวิธีการสอน”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร-**

มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระยุทธนา นรเชษฐ, “หลักการพึ่งตนเองเชิงพุทธบูรณาการในสังคมไทย”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต**.

บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระเทพรัตนมุนี (สายพงศ์ อโนมปัญโญ). “การเกษตรแนวพุทธเพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจชุมชน”. **วิทยานิพนธ์พุทธ**

ศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ภัทรพร สิริกาจ. “บทบาทพระสงฆ์ในงานพัฒนาชนบท”. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๙.

นพดล พรหมณี. “การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของชาวบ้านชาโสม ตำบลกบินทร์ อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี:

กรณีศึกษาประเพณีฮีต ๑๒ คอง ๑๔”. วิทยานิพนธ์มหาคณะรัฐศาสตร์และนิติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย:

มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๓.

นายสมโภชน์ ยิ่งสงฆ์. “ศึกษาวิเคราะห์เกษตรแนวพุทธที่ปรากฏในชุมชนเกษตรยั่งยืนจังหวัดขอนแก่น”.

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๕๖.

สิน พันธุ์พินิจ. รายงานการวิจัย เรื่องกลยุทธ์การส่งเสริมการเกษตรตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสำหรับ

เกษตรกรรายย่อยภาคตะวันตกของประเทศไทย, มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช พ.ศ. ๒๕๔๓.

ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. “การกัลปนาในจารึกสุโขทัย ออยุธยา และธนบุรี-รัตนโกสินทร์”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๙.

(๓) เว็บไซต์

ท่านเจ้าคุณ, แหล่งที่มา “พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ๑๗ ปี แห่งการก่อตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์แบบชีวิตพอเพียง” [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.oknation.net/blog/print.php?id=๑๙๒๒๑๗> [๒/๗/๒๕๕๗]

“ทำเกษตร แบบพุทธเศรษฐกิจศาสตร์”. <http://www.thaipost.net/sunday/๑๐๐๓๑๓/๗๐๖๗๘> [สืบค้นเมื่อ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๗].

(๔) สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ สมณะเสียงศีล ชาตวโร, เจ้าสำนักปฐมอโศก (นครปฐม) วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระราชธรรมนิเทศ, เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว (นนทบุรี), ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระสุบิน ปณีโต, ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดไผ่ล้อม (ตราด), ๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระมหาอุทัย วชิรเมธี, เจ้าสำนักไร่เชิญตะวัน (เชียงราย), ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พัดชา ชาวเหิรฟ้า, เกษตรกร สำนักปฐมอโศก (นครปฐม), ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

นายยุทธนา สรรณอินทร์, ผู้อำนวยการด้านเกษตรกรรม วัดสวนแก้ว, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญกุล แซ่ลิ้ม, ผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรม วัดสวนแก้ว, ๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางอนงค์ ขวนแพ, เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด, ๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบุญเพ็ง ปาทะคุณ, เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด, ๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาว อุดมลักษณ์ ทวีทรัพย์, เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด, ๙ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางสาวณัฐธินี นุธรรม, ผู้จัดการโรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์ จังหวัดเชียงราย, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางชนิษฐา มะโนสมบัติ, เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายวิชัยเจริญ แสนชัยรุ่ง, เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายลือชัย นาไพรวรรณ์, เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนขานาพุทธเศรษฐศาสตร์, ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ :

George D.Bond, *Engaged Buddhism: Buddhist Liberation Movements in Asia*, ed. By

Christopher S. Queen, New York: State University of New York Press, 1996.

Damien Keown, *A Dictionary of Buddhism*, New York: Oxford University Press, 2003.

Wangari Maathai, *The Green Belt Movement*, New York: On Union Square West Press, 2006.

ภาคผนวก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย

ภาคผนวก ก

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือ

ผู้ทรงคุณวุฒิ

สังกัด

พระมหาสมบุญ ฐุฑฺฒิกโร, ดร.

คณะบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผศ.ดร.วุฒินันท์ กันทะเตียน

ประธานหลักสูตรปริญญาโท ศาสนากับการพัฒนา

มหาวิทยาลัยมหิดล

ภาคผนวก ข

รายนามผู้เชี่ยวชาญในการให้ข้อมูลสำคัญ

พระผู้สอนทำเกษตรกรรม

สมณะเสียงศีล ชาตวโร
พระราชธรรมนิเทศ (พะยอม กลยาโณ)
พระสุบิน ปณีโต

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี

สังกัด

กลุ่มสันติอโศก สำนักปฐมอโศก
เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี
ประธานกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ผู้ช่วยเจ้าอาวาส
วัดไผ่ล้อม อำเภอเมือง จังหวัดตราด
ผู้อำนวยการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
ศูนย์วิปัสสนาสากล ไชยติวัน อำเภอเมือง
จังหวัดเชียงราย

ผู้รับแนวทางปฏิบัติ

นางพัชชา ขาวหินฟ้า
นายยุทธนา สรรณอินทร์
นายอนุกล แซ่ลี้ม
นางอนงค์ ขวนแพ
นางบุญเพ็ง ปาทะคุณ
นางสาว อุดมลักษณ์ ทวีทรัพย์
นางสาวณัฐฉิณี นุธรรม

นางชนิษฐา มะโนสมบัติ
นายวิชัยเจริญ แสนชัยรุ่ง
นายลือชัย นาไพรวรรณ

สังกัด

เกษตรกร สำนักปฐมอโศก นครปฐม
ผู้อำนวยการด้านเกษตรกรรม วัดสวนแก้ว
ผู้เชี่ยวชาญด้านเกษตรกรรม วัดสวนแก้ว
เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด
เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด
เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด
ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
ศูนย์วิปัสสนาสากล ไชยติวัน จังหวัดเชียงราย
เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
เกษตรกรดีเด่น โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

ภาคผนวก ค

แนวคำถามที่ใช้ในการสัมภาษณ์ และข้อมูลจากการสัมภาษณ์

๑) พระสงฆ์ที่สอนเกษตรกรรมเชิงพุทธ

๑. เกษตรกรรมที่ท่านสอนมีหลักทฤษฎีอย่างไร มีอุดมการณ์ ?
๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร ให้คำแนะนำชาวบ้าน ทำเป็นตัวอย่าง คำสอนมุมมอง ฯลฯ เป็นแนวพุทธอย่างไร ?
๓. ในการทำเกษตร/สอนการทำเกษตรของท่าน พบปัญหา/อุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?
๔. ท่านมีหลักการและเหตุผลในการทำเกษตรอย่างไร ?
๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร และผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?
๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ หรือคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?
๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?
๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

๒) คำถามเกี่ยวกับผู้รับแนวปฏิบัติทำเกษตรเชิงพุทธจากพระสงฆ์

๑. ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?
๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำ ฯลฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?
๓. ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?
๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำเกษตรอย่างไร ?
๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร และผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?
๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ หรือคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?
๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?
๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์

ผู้วิจัยใช้การสังเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบจับประเด็น โดยนำข้อมูลที่ได้มารวบรวมจัดประเภท ไว้ดังนี้

๑. เกษตรกรรมที่ท่านสอนมีหลักทฤษฎีอย่างไร มีอุดมการณ์ ?

การเกษตรของกลุ่มสันติอโศก ใช้หลักเกษตรอินทรีย์ หลักภูมิปัญญาท้องถิ่น ใช้ความรู้เกษตรจากปู่ย่าตายาย มาทำการเกษตรที่พึ่งพาตนเอง เพื่อแก้ปัญหา ความยากจน การจะพ้นจากความยากจน ต้องอดรู้ร่ำซึ่งมีมาก ทั้งกินเหล้า เล่นการพนัน ดูมวย ดูบอล สุมหัวมั่ววอบายมุข ให้เห็นโทษภัยของอบายมุข ไม่เสพติด สุรายาเมา ไม่เอาแต่เที่ยว การเกษตรเป็นเครื่องมือแก้ปัญหาความยากจนได้ วัดหรือพระสงฆ์เองก็เป็นต้นเหตุหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านติดอบายมุข จัดงานวัด มีมหรสพ ร้องรำทำเพลง มอมเมาชาวบ้าน บอกใบ้ให้หาย

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม
ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ทฤษฎีการทำเกษตรของพระราชธรรมนิเทศ ทำเกษตรแบบเกษตรอินทรีย์ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ไม่เบียดเบียนธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ใช้หลักเศรษฐกิจพอเพียง และต้องเป็นเกษตรแปลงใหญ่ เกษตรสามัคคีกันทำ เพื่อเอาชนะอุปสรรคต่างๆ มีผลดีสามอย่างคือ (๑) เอาชนะหนี้สิน (๒) การเพิ่มผลผลิต (๓) ได้ครบวงจร การทำเกษตรของสำนักสวนแก้วมีการแบ่งหน้าที่กันทำ ครอบคลุมใหญ่ เช่น แผนกหนึ่งทำหน้าที่ปลูก ดูแลแบ่งตามประเภท พืชผักผลไม้ แผนกหนึ่งวิจัยปุ๋ย แบบต่างๆ ปุ๋ยอินทรีย์ ปุ๋ยดินมูลไส้เดือน ปุ๋ยหมักชีวภาพ การใช้ปุ๋ยอินทรีย์ ชีวภาพ ปุ๋ยทุกวันนี้ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ต้องเป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม วัดสวนแก้วหันมาทำเกษตรอินทรีย์ ปัจจุบันทำ ปุ๋ยมูลไส้เดือน เป็นฟาร์ม สร้างรายได้ดีกว่าทำนา สามารถขายได้ตันละ ๑๕,๐๐๐ ใส่ถุงวางขายขึ้นห้างถูกละ ๓๕ บาท คนต้องการมาก

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

การทำเกษตรของกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์มีทฤษฎีมุ่งแก้ปัญหาความยากจนด้วยหลัก ขยัน ประหยัด อดออม รักษาทรัพย์ไว้ให้เกิดประโยชน์ต่อมวลสมาชิกอย่างสูงสุด โดยใช้สัจจะเป็นตัวขับเคลื่อน และใช้ระบบการบริหารจัดการ การออม การดูแลรักษากันเอง รวมทั้งการประกันความเสี่ยงจากการบริหารการประกันภัยอื่นๆ ด้วย

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

การทำเกษตรของโรงเรียนชวานาพุทธเศรษฐศาสตร์มีหลักการ คือ ใช้หลักธรรมเข้าไปสอนชาวบ้าน เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่สนใจธรรมะเพราะเขากำลังทุกข์จากปัญหาหนี้สิน พระจะไปสอนเขาปฏิเสธ ดังนั้นการสอนชาวบ้านจึงต้องสอนเรื่องเศรษฐกิจก่อน เมื่อกินอิ่ม ธรรมจึงอุ่น จึงได้เปิดโรงเรียนชวานาพุทธเศรษฐศาสตร์ โดยสอนทั้งในเรื่องของการทำนา ทำเกษตรกรรมเชิงพุทธ และสอนในเรื่องเศรษฐศาสตร์ เชิญผู้เชี่ยวชาญ

ทางด้านการทำเกษตรมาสอน และในส่วนของธรรมะ ท่านมหาอุปัชฌาย์ จะเป็นคนสอนธรรมะ สอนทั้งวิปัสสนา และศิลปะดนตรี เพื่อให้เขาค้นหาความสุข ไม่จำเป็นต้องรอให้ขายผลผลิตได้จึงจะมีความสุข การให้ชาวบ้านมีการอยู่ การกินที่ดี พอมีพอกิน ในการดำรงชีวิต และลดการใช้สารเคมีในการทำ การเกษตรกรรมต่างๆโดยใช้หลักของหัวใจเศรษฐี จิตีธรรม นิตีธรรม เป็นหลักสูตรแกนกลาง แล้วจึงแตกออกเป็น อาชีพต่างๆ มากมายกว่า ๒๐ อาชีพ การสอนธรรมโดยใช้การเกษตรเป็นตัวกลาง

พระมหาอุปัชฌาย์ วชิรเมธี ผู้อำนวยการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ จังหวัดเชียงราย
ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร ให้คำแนะนำชาวบ้าน ทำเป็นตัวอย่าง คำสอนมุมมอง ฯลฯ เป็นแนว พุทธอย่างไร ?

ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ และใช้เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่ เข้ามาช่วยแก้ปัญหา ปัญหาของเกษตรกรไทย คือ ทำการตลาดไม่ดี ไม่รู้จักการทำบัญชี จึงเข้ามาแก้ปัญหาให้ชาวบ้าน โดยแบ่ง หน้าที่เป็นแผนกๆให้ทำ

สมณะเสียงศีล ขาตวโร ปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม
ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ และใช้เทคโนโลยีการเกษตรสมัยใหม่เข้ามาช่วย ปัญหาของ เกษตรกรไทยคือ ทำการตลาดไม่ดี ไม่รู้จักการทำบัญชี จึงแก้ปัญหาให้โดยแบ่งหน้าที่กันทำเป็นแผนกๆ

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ใช้หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ โดยการปาฐกถา เทศน์ การเขียนหนังสือ โดยแนะนำชาวบ้านในเรื่องการขยัน หา รู้จักรักษาเก็บออม

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

ใช้ผู้เชี่ยวชาญมาสอนในเรื่องต่างๆ พระก็สอนในเรื่องธรรมะ เช่น หัวใจของเศรษฐี สอนอริยสัจกับการวิเคราะห์ ปัญหาชาวไรชานาทำไมถึงเป็นนี้ เอาอริยสัจมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์ สอนโมคชะอริยะหลักของการใช้เงิน ของพระพุทธเจ้า ของคิปปิปฏิบัติ ทิศทั้ง ๖ อบายมุข ๖ พุดง่ายพระสอนธรรม แต่พอมาเป็นธรรมะที่เกี่ยวข้องกับ อาชีพ เราต้องใช้ผู้เชี่ยวชาญในการสอน นี่คือการแก้ปัญหาของเรา เราเชิญผู้เชี่ยวชาญที่ประสบความสำเร็จใน ด้านต่าง ๆมาสอน ถ้าเป็นเกษตรใช้อาจารย์จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ เป็นหลักปราชญ์ชาวบ้าน ฉะนั้นครูบา อาจารย์เรามี ๓ ส่วน คือ

๑. ถ้าเป็นธรรมะเราใช้พระสงฆ์
๒. ถ้าเป็นอาชีพเราใช้ผู้ที่ประสบความสำเร็จในด้านต่าง ๆมาสอน

๓. ถ้าเป็นเกษตรกรเราใช้อาจารย์จากมหาวิทยาลัยแม่โจ้ หรือปราชญ์ชาวบ้าน เช่นคุณยักษ์ คุณโจรจันได เป็นต้น

และสอนในเรื่องของการอม คือ เจ้าหน้าที่จากธนาคารอมสิน โดยใช้หลักอริยทรัพย์ ๗ มาเป็นแกนกลาง

พระมหาอุทัย วชิรเมธี โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ ไร่เชิญตะวัน
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๓. ในการทำเกษตร/สอนการทำเกษตรของท่าน พบปัญหา/อุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

ความเกียจคร้าน มั่วสุมอบายมุข ไม่ทำจริงจัง ไม่ขยัน ไม่ดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ เรื่องของจิตใจของชาวนาชาวไร่ ที่ทำเกษตรแบบเคมี มานาน เพราะการทำเกษตรอินทรีย์ต้องใจเย็น เพราะคุณต้องทำปุ๋ยชีวภาพเอง และอีกอย่างปุ๋ยชีวภาพมันเห็นผลช้า หรืออาจจะไม่เห็นผลเลยเพราะ ดินมันเสีย เพราะฉะนั้นต้องคือสภาพดิน น้ำ อากาศ สิ่งแวดล้อมให้ดี ผลของการทำเกษตรอินทรีย์จะให้ผลดี ในระยะเวลา ๓ ปี

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม

ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ความขี้เกียจ ไม่อดทน ไม่มีความขยัน เป็นอุปสรรคใหญ่หลวงของเกษตรกร ต้องใจสู้เอางานเป็นเกณฑ์ จะทำแบบข้าราชการตามเวลาไม่ได้ ไม่เสียสละไม่สามารถทำเกษตรกรรมให้ประสบผลสำเร็จได้ พระสงฆ์เองต้องเสียสละเป็นผู้นำ ศาสนาที่ปล่อยให้ศาสนิกชนของตนอดอยากยากจน ศาสนานั้นจะอยู่ไม่ได้ ไปไม่รอด

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

อุปสรรคสำคัญ คือ ความยากจน ซึ่งมีปัจจัยมาจากหลายอย่าง เช่น อบายมุข ราคาพืชผลตกต่ำ ภัยธรรมชาติ ลงทุนแล้วไม่มีประสพการณ์ มาจากปัญหาปัจจัยการผลิต เช่นปุ๋ย โรค ยา ต่างๆ ลูกเรียนหนังสือไม่จบ

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

การขาดความรู้ความเข้าใจในอาชีพ ฟังตนเองไม่ได้ จึงให้ชาวบ้านมาเข้าเรียนโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์ เพื่อจะได้รู้จักการทำเกษตรแบบครบวงจร ทั้งหลักวิชาการเกษตรสมัยเก่า สมัยใหม่ หลักการบริหารจัดการ การทำบัญชีรายรับรายจ่าย เป็นต้น ตลอดจนการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาเพื่อนำผลผลิตขายได้ราคา สอนให้รู้จักความสุข สนุกตริงะ ศิลปะดนตรี เพื่อจะได้พบความสุข

พระมหาวิชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

ให้สัมภาษณ์ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๔.ท่านมีหลักการและเหตุผลในการทำเกษตรอย่างไร ?

ใช้หลักเกษตรอินทรีย์ หรือหลักพุทธเกษตรในการทำเกษตร เหตุผลคือต้องสร้างความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองให้ได้ก่อน อาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพที่ต้องพึ่งตนเองในการทำเกษตร ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ น้ำหมัก ต้องทำเอง เพื่อลดรายจ่าย และต้องอาศัยความขยันหมั่นเพียร เป็นอาชีพที่สุจริต เห็นตัวอย่าง คนที่สันติอโศก ปลุกพืชผักปลอดสารพิษ แล้วสามารถเก็บกินค่าน้ำได้เลย จึงเกิดความประทับใจ อยากทำเกษตรแบบนี้บ้าง เพราะไม่เบียดเบียนคนและสัตว์ เป็นผลดีต่อสุขภาพ เป็นการเลี้ยงดูตนเองตามแบบสัมมาอาชีวะ

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จัหวัดนครปฐม

ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

หลักการทำการเกษตรปัจจุบันนี้ต้องเป็นเกษตรแปลงใหญ่ รวมกลุ่มกันทำ แบ่งหน้าที่กันทำจึงจะอยู่รอด จัดโซนนิ่งแบ่งพืชผัก ผลไม้ ที่เพาะพันธ์ ที่ทำปุ๋ยอย่างเป็นระบบ และการใช้เกษตรอินทรีย์ทำให้ลดต้นทุนการผลิตลงได้มากกว่าครึ่ง ต้องใช้ความขยันหมั่นเพียรอดทนไม่เกียจคร้าน หนักเอาเบาสู้ จึงจะประสบผลสำเร็จ

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จัหวัดนนทบุรี

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

การบริหารจัดการด้วยธรรมะที่เคลื่อนไหวไปในภาคปฏิบัติ เช่น การหมุนเงินด้วยดอกเบี้ยต่ำ การเก็บเงิน ก็เท่ากับเป็นเงินตาย ต้องบริหารจัดการให้เป็นโดยจัดสรรเงินเป็น ๔ ส่วน คือ (๑) กิน ใช้ (๒) ลงทุน หากำไร (๓) เสียภาษี (๔) เก็บไว้ยามมีภัยพิบัติ แก่ชรา ซึ่งข้อ ๔ หากทางออกด้วยระบบประกันภัย แต่ระบบประกันกันเองของชาวบ้านใช้ระบบสัจจะ จริ่งใจต่อกัน แทนระบบธนาคาร เช่น การกู้ยืมก็ต้องใช้คืนในกลุ่มของตน

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จัหวัดตราด

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

๕.มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร ผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

มีระบบการพึ่งพากันเอง เพื่อให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เช่น ในกลุ่มใครขออย่างไรก็ทำอย่างนั้น ใครไม่เก่งก็ซื้อกับคนในกลุ่ม เช่น คนทำปุ๋ยเป็นก็ทำปุ๋ยขายคนทำไม่เป็น แต่คนที่จะมาให้ช่วยคนนั้นต้องมีความดีเป็นหลัก เช่นคนกินเหล้าเมายา ต้องจ่ายดอกเบี้ยแพงกว่าคนอื่น

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จัหวัดนครปฐม

ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ชาวบ้านอยู่ดีกินดี เศรษฐกิจดี มีอยู่มีกินพอเพียง พึ่งพาตนเองได้ ไม่เป็นหนี้สิน

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ประสบความสำเร็จกันดีมาก จากเดิมที่จัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ ทุนนิดหน่อยปัจจุบันจำนวนสมาชิกมีมากขึ้นขยายตัวไป ซึ่งผลสัมฤทธิ์ที่เกิดขึ้น เห็นเป็นรูปธรรมคือ เงินกองทุน เพิ่มขึ้น จากหลักพันเป็นหลักล้านบาท โดยมาจากการฝากของแต่ละกลุ่ม จากสองร้อยคนเป็นหลักหกหมื่นคน เกษตรกรลดรายจ่ายจากการซื้อปุ๋ยเคมี ยาฆ่าแมลง พอหันมาทำเกษตรอินทรีย์ ก็มีเงินเหลือ ได้สุขภาพดี ผลผลิตดี

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด

ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

มีการตอบรับที่ดีมาก ตอนนี้มีคนมาเข้าเรียนแล้ว ๕ รุ่น และขยายไปทั่วทั้งจังหวัดเชียงราย เกษตรกรมีชีวิตที่ดีขึ้น บางคนกลายเป็นปราชญ์ชาวบ้าน นอกจากพึ่งตนเองได้แล้วเป็นที่พึ่งคนอื่นได้ด้วย ผลผลิตทางเกษตรมีหลายอย่าง มีข้าว ผลไม้ พืชผัก เห็ด ผลผลิตมีคุณภาพดีรสชาติดี ไม่เป็นพิษเป็นภัยต่อผู้บริโภค สร้างความมั่นคงให้ชาวบ้าน อาชีพเกษตรกรรมแต่ก่อนมีแต่หนี้สิน พอชาวบ้านมาเรียนโรงเรียนชาวนาปรากฏว่าเปลี่ยนระบบการทำเกษตรแบบใช้สารเคมีไปใช้อินทรีย์ รู้จักการทำปุ๋ยใช้เอง ลดต้นทุน ได้สุขภาพ อาหารปลอดภัย สารพิษ สิ่งแวดล้อมดีขึ้น จิตใจคนทำเกษตรก็ดีขึ้น ได้เรียนรู้จักการทำเกษตรแบบครบวงจร พึ่งพาตนเองได้ เข้าถึงแก่นธรรมเป้าหมายชีวิตที่ถูกต้อง

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์

ให้สัมภาษณ์ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

มีคุณธรรมอย่างมาก มีศีล คำนึงถึงชีวิตผู้อื่นไม่เบียดเบียนสัตว์ และคนที่บริโภคไม่ได้รับสารพิษ ช่วยพัฒนาจิตใจด้านเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน เป็นทาน ผู้ทำเกษตรต้องมีอิทธิบาท ๔ ขยันหมั่นเพียร อดทน เอาใจใส่ และเป็นสัมมาอาชีวะ

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม

ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

พระสงฆ์ที่สอนการเกษตรก็คือการสอนธรรมะทุกอย่าง สามารถพัฒนาจิตใจคนได้ พระถ้าให้ความรู้ให้โอกาส ในอาชีพ ช่วยเหลือเขา ก็คือการสอนให้ทาน โดยทำก่อน แล้วชาวบ้านก็จะรู้สึกอยากตอบแทน กตัญญู เคารพ

ศรัทธา พระนำผลไม้ไปแบ่งปันญาติโยม ทำให้โยมรู้สึกปลาบปลื้ม ปิติ เป็นยา เป็นโอสถ ก็ช่วยให้ชาวบ้านรู้สึกดีกับพระ พัฒนาจิตใจเรื่องทาน เรื่องความขยันหมั่นเพียรได้มาก ลดละเลิกอบายมุข มีศีลธรรม

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ในสังคมคนดี จะพึ่งตนเองได้มากขึ้น โดยกลุ่มไปช่วยในการซื้อทรัพย์สินที่ขายทอดตลาด แล้วให้สมาชิกในกลุ่มที่เกิดปัญหาซื้อทรัพย์สินกลับคืนได้ โดยการพึ่งพาระหว่างกลุ่ม โดยมีพระเป็นศูนย์กลาง ในการให้ระดมเงินจากกลุ่มอื่นได้ง่ายขึ้น บางคนหลังจากมีสัจจะแล้วสามารถมีเงินเก็บ เมื่อเริ่มมีเงินเก็บจึงรับเข้ากลุ่มได้ และเกิดการพึ่งพาตนเองได้ โดยชุมชนช่วยเหลือกันเอง เมื่อได้รับการช่วยเหลือ คนที่ดี ก็จะละอายในการทำบาป พัฒนาทุกด้าน ทั้งจิตใจ ความสามัคคี และเมตตาเป็นที่ตั้ง ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา อริยสัจ ๔ อบายมุข หัวใจเศรษฐกิจ

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

ผู้ทำเกษตรต้องรับผิดชอบต่อสังคม ข้าวเมล็ดเดียวคือความรับผิดชอบต่อสังคม ถ้าเอาพืชผลที่มีพิษให้คนอื่นกินก็เท่ากับให้ยาพิษ การทำเกษตรแบบพุทธเกษตรจะคำนึงถึงใจเขาใจเรา พึ่งพาตนเองได้และต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อมหรือสังคม ประกอบด้วยเมตตา กรุณา เอื้อเฟื้อแบ่งปันกัน

พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
ให้สัมภาษณ์ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชี้วัดคืออะไร ?

เป็นเกษตรที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของมีความเมตตา กรุณา มีศีล เป็นสัมมาอาชีวะ รู้จักแบ่งปันกันกินใช้ ไม่ก่อหนี้สิน พึ่งพาตนเองได้ เป็นไท ไม่เป็นทาสของกิเลสตัณหา ไม่เอาเงินเป็นตัวตั้ง

สมณะเสียงศีล ชาตวโร ปฐมอโศก จังหวัดนครปฐม
ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

การเกษตรแบบพุทธ ต้องไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ใช้ยาฆ่าแมลง หรือสารเคมีที่ทำให้สิ่งมีชีวิตเดือดร้อน แต่ต้องใช้วิธีอื่นแทน เช่น สารสกัดจากสมุนไพร เพื่อไล่แมลง หรือปลูกพืชบางชนิดเพื่อป้องกัน พุทธเกษตร คือ พุทธเกษตรเป็นเกษตรแห่งความเมตตา ผมเรียกว่าเกษตรเมตตา กับเกษตรสังหาร เกษตรสังหาร ล้างผลาญทุกอย่างใช้ความโลภเป็นตัวนำ เงินเป็นเป้าหมาย เกษตรเมตตาใช้ปัญญาเป็นตัวนำแล้วมีความสุขสำราญสบายใจแล้วมีความสุขอุทิศสมบุญของสิ่งแวดล้อมเป็นเป้าหมาย

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

พึ่งพาตนเองได้ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น มีกินมีใช้เจือจางกันในหมู่ญาติ ในระบบปฏิบัติการเลือกสมาชิกเข้าร่วมกลุ่มสัจจะฯ จะรับก่อนขับออกทีหลัง จะเรียนรู้เมื่อเห็นการทำตัวว่าไม่ดีสมาชิก ก็ต้องลงโทษขับออกจากกลุ่ม เป็นการใช้ระบบธรรมะพิจารณาบริหารคน ให้มีแต่กัลยาณมิตร คนดีๆจะช่วยเหลือกัน

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

พึ่งพาตนเองได้ ไม่เป็นหนี้สิน ไม่เบียดเบียนตนเองและสิ่งแวดล้อม มีความเมตตากรุณาต่อสรรพชีวิต ใช้ชีวิตถูกต้องตามธรรม ไม่ตกเป็นทาสของกิเลสตัณหา

พระมหาหุติชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชวาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์
ให้สัมภาษณ์ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ภาครัฐควรให้ความสำคัญ ให้ประชาชนชาวเกษตรกรได้ศึกษาและทำเกษตรแบบนี้ เพื่อจะได้ลดหนี้สิน และสร้างความมั่นคง พึ่งพาตนเองได้

สมณะเสียงศีล ขาตวโร ปฐมโศก จังหวัดนครปฐม
ให้สัมภาษณ์ วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ควรส่งเสริมให้ชาวบ้านรวมตัวกันทำเกษตรแปลงใหญ่ ไม่อย่างนั้นจะสู้กลุ่มทุนไม่ได้ และมีการแบ่งหน้าที่กันทำอย่างเป็นระบบ หาดตลาดรองรับ และพัฒนาทางด้านจิตใจ

พระราชธรรมนิเทศ วัดสวนแก้ว จังหวัดนนทบุรี
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑

ให้รู้จักวิธีบริหารให้มีกำไร ให้เรียนรู้บัญชี บริหารคน หลายชีวิต เรียนรู้คนสุจริตที่เป็นสมาชิกจากเดิมให้ผู้น้อยก่อนค่อยๆเรียนรู้ขยายวงเงินกันไปเรื่อยๆ ให้กลุ่มสัจจะในการช่วยเหลือของคนในสมาชิก ช่วยการเรียนรู้และการตัดสินใจ สงเคราะห์กัน กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ รวมกลุ่มกันเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยเห็นว่าชาวบ้านประสบปัญหาความยากจน หนี้สิน ติดอบายมุขต่างๆ คนที่จะเข้าสู่กลุ่มได้ต้องละเลิกอบายมุขเสียก่อนให้สมาชิกรับรอง การทำเกษตรของกลุ่มใช้หลักการพึ่งพาตนเองเป็นหลัก คือ ลดต้นทุนการผลิต ไม่ว่าจะเป็นปุ๋ย ยาฆ่าแมลง ยาปราบวัชพืช ล้วนมีราคาแพง และเป็นการเบียดเบียนตนเองและสัตว์ การทำเกษตรแบบอินทรีย์จึงช่วยลดต้นทุนการผลิตลงไปได้มาก และทำให้สามารถลดหนี้สินลงไปได้

พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ วัดไผ่ล้อม จังหวัดตราด
ให้สัมภาษณ์วันที่ ๙ มีนาคม ๒๕๖๑

ส่งเสริมให้คนมาเรียนรู้ การทำเกษตรแบบใหม่ สอนทั้งการทำเกษตร เรื่องเศรษฐกิจ พุทธธรรมควบคู่กันไปจะ
ได้ช่วยพัฒนาสังคมให้อยู่รอด พ้นจากความยากจน โดยใช้หลักธรรมะเข้าไปขับเคลื่อน

พระมหาวิมลชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

ให้สัมภาษณ์ ๑๓ มีนาคม ๒๕๖๑

๒) คำถามเกี่ยวกับผู้รับแนวปฏิบัติทำเกษตรเชิงพุทธจากพระสงฆ์

คำสัมภาษณ์ พัชชา ชาวเหินฟ้า ตัวแทนผู้ทำเกษตรปฐมอโศก นครปฐม (สัมภาษณ์ ๕ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑.ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

ใช้หลักศีล ๕ ในการทำเกษตร ไม่ฆ่าไม่เบียดเบียนสัตว์ หนอน หอย แมลง ที่มากินใบพืช สมัยก่อนใช้วิธีจับ
ไปปล่อยที่อื่นต่อมาใช้น้ำส้มควันไม้ฉีดพ่นตามพืช ใช้การไม่เบียดเบียนสัตว์

อุดมการณ์ นำผลผลิตที่ได้ พืช ผัก ไปถวายพระเป็นของทำบุญ บริโภคในครอบครัว ได้ความสุข และแจก
กันในสังคม ไม่ขาย

๒.มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

ในส่วนการปลูกพืชสิ่งที่ต้องใช้คือปุ๋ย ผักเขียว ผักบุ้ง กวางตุ้ง ผักชี หอม ข้าวโพด ใช้กระบวนการทาง
ธรรมชาติ เศษพืชทางมะพร้าว ไม้มาหมัก ดินผลิตปุ๋ยอินทรีย์ สำหรับลดค่าใช้จ่ายในการทำเกษตรกรรม
การเตรียมดิน ใช้จอบแบบเป็นซี่ เพื่อขุดดิน ไม่ทำอันตรายสัตว์ ไม่ใช่ยาฆ่าหญ้า อดีตใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น
เช่นเอากระสอบป่านปูทับหญ้าให้มันเน่าตายแทนที่จะใช้ยาฆ่าแมลง ทำพอกินพอใช้ ไม่ทำมาก แบ่งหน้าที่
กันทำ ปลูกพืชผักที่สามารถทำอาหารได้เอง

การเกษตรแนวพุทธอย่างไร ? ใช้ศีลเป็นตัวกำกับในการทำเกษตร ทำไม่มากจนเกินไป เพียงพอแก่การ
บริโภค

๓. ปัญหาอุปสรรคในการทำเกษตร พบปัญหาอะไร

พบปัญหาในการทำเกษตร เช่น การเตรียมดิน ดินแข็ง ดินกระด้าง ต้องใช้กรรมวิธีหลายอย่างเพื่อปรับ
สภาพดินให้เหมาะแก่การเพาะปลูก ซึ่งต้องใช้ความเพียรอย่างมาก ปลูกพืชบางชนิดเพื่อให้ดินมีคุณภาพดี
ใช้จอบเสียมคุ้ยดินขึ้นเพื่อปรับหน้าดิน

๔.ผลสัมฤทธิ์ อย่างไร ทางด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะ จิตใจ ?

มีผลการเลี้ยงตนเองได้อย่างพอเพียง การทำเกษตรได้ผลผลิตมีหลายระดับ ตั้งแต่การทำปุ๋ยจุลินทรีย์ ปุ๋ย
หมักที่มีคุณภาพ ใช้ในการทำเกษตร ปลูกพืชดูแลอย่างไรให้งามในกลุ่มที่ทำเกษตรอินทรีย์แบบนี้ ก็มีคนมี
ความสามารถแตกต่างกัน จากความเอาใจใส่ มีฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ทำให้ผลออกมาต่างกัน

สิ่งแวดล้อมดีขึ้น สุขภาพดีกว่าเดิมมาก การปลูกไว้รับประทานเอานอกจากช่วยประหยัด ยังสามารถนำมา
บริโภคได้อย่างปลอดภัย สุขภาพดี

ด้านธรรมะ ได้ความเพียร ความอดทนจากการทำงาน ได้ทานแบ่งปันกันในชุมชน ได้ทำบุญถวายพระเป็นกุศล

ผลผลิต ทางเกษตรของสันติอโศก มีคุณสมบัติ คือ สด รับประทานได้ทันที มีรสชาติอร่อย หวานกรอบเป็นต้น ได้ความสด สะอาด ปลอดภัย เป็นผลมาจากคุณสมบัติของผู้ที่ทำเกษตรมีจิตใจที่ดีงาม

๖.การเกษตรช่วยพัฒนาจิตใจอย่างไร ?

เกิดความขยันหมั่นเพียรอย่างมาก ต้องดูแลเอาใจใส่อย่างดีจึงจะให้ผลผลิตที่ดี ได้ความเยือกเย็น ความสงบของจิตใจ มีขันติ ความอดทนในการทำงานและใช้ชีวิต

๗.การเกษตรแบบพุทธ มีจุดแบ่งคือ

มีศีลเป็นตัวตั้ง การเกษตรแบบโลกๆ นึกถึงความโลภเป็นที่ตั้ง ความเอาใจใส่อย่างไร

๘.จะมีวิธีการส่งเสริมเกษตรเชิงพุทธอย่างไร

การคิดค้นนวัตกรรมใหม่ด้านเกษตร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพ ใช้พื้นที่น้อย ใช้ระยเวลาน้อย ได้ผลผลิตมาก เช่นการใช้ถั่วเน่ามารองกันหลุม ปลุกพืชเพื่อให้พืชเจริญเติบโตดีขึ้นกว่าเดิม

คำสัมภาษณ์ นายบุญล ชาญ และนายยุทธนา สรรณอินทร์ ผู้จัดการเรื่องเกษตรวัดสวนแก้ว
(๕ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑.ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

เกษตรกรรมของวัดสวนแก้ว ทฤษฎีทำเกษตรแบบเกษตรอินทรีย์ ไม่ฆ่าแมลง ใช้สมุนไพรในการทำเกษตร รวมกลุ่มกันทำเป็นเกษตรแปลงใหญ่ เพื่อลดต้นทุนปัจจัยการผลิต และมีคุณภาพสูงสุด สอนอาชีพให้คนที่ว่างงาน ตกทุกข์ได้ยาก มาฝึกงาน อุดมการณ์แก้ปัญหาความยากจน ไม่มีอยู่ไม่มีกิน ไม่มีที่ทำกิน แนวคำสอนของหลวงพ่อดวงแก้ว มี ๔ ข้อ สอนให้คนที่จะมาอยู่ ให้ ๑.ตั้งใจ ๒.ตั้งใจ ๓.ตั้งใจทำ ๔.เข้าใจทำ

๒.มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

ฝึกให้ลงมือทำเกษตรเลย อันไหนที่ทำไม่เป็นก็ไปดูเขา หรือเชิญนักวิชาการทางการเกษตรมาให้ความรู้ ค่อยๆพัฒนาไป การทำเกษตรต้องมีพื้นที่ดินเตรียมดิน มีปุ๋ยหมักปุ๋ยชีวภาพ ต้องทำเอง เรียนรู้ กระบวนการวิธีการ มีสูตรทำ ทดลองทำแล้วปรับปรุงให้ดีขึ้นอยู่เสมอ มีการจัดโซนนิ่งแยกประเภท ผัก ผลไม้ พืชอื่น ทั้งใช้กิน ขาย

กระบวนการ ฝึกอาชีพให้ชาวบ้าน สลับมาฝึกไป ให้โอกาสคน สอนชาวบ้านให้รู้จักวางแผนในการใช้เงิน ให้มีกิน มีใช้ และมีเก็บ หลวงพ่อทำให้ดู สอนให้รู้จักแบ่งปัน ให้ทานก่อน เสียสละ เอาชนะใจชาวบ้าน

๓.ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

เรื่องของการเกษตร มี ดิน น้ำ แสง วัชพืช เจอสภาพธรรมชาติที่เปลี่ยนไป เช่น น้ำเค็มหนุน พื้นที่ทำให้ต้นไม้ตาย ต้องแก้ด้วยการเจาะบ่อบาดาลแทนเพื่อแก้ปัญหา

๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำเกษตรอย่างไร ?

การใช้เคมีปัจจุบันมันอันตรายต่อสุขภาพ ทั้งผู้ปลูกเองและ แนวน้อมปัจจุบันนี้เปลี่ยนมาทางเกษตรอินทรีย์ เพราะตระหนักถึงภัยของการใช้สารเคมี และเพื่อลดต้นทุนการผลิต เกษตรต้องพึ่งพาตนเองให้ได้จึงจะอยู่รอด

๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร ผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

การลดรายจ่ายจากการใช้จ่ายในการทำเกษตรได้มาก ส่วนคนก็ลดละเลิกอบายมุขสุรายาเสพติด ฝึกจิตใจให้เข้มแข็ง

๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ มีคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

มีความขยัน ใจเย็น รักสมัคศรสมานสามัคคีต่อเพื่อนร่วมงาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีเมตตาต่อกัน มีศีลธรรม ตรงต่อเวลาในการทำงาน

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?

ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่ก่อหนี้สิน ไม่เกี่ยวข้องกับอบายมุข ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ ฝึกคนให้พึ่งพาตนเองได้ เกษตรอินทรีย์ ไม่ใช้สารเคมี ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ทำให้สุขภาพดี สภาพแวดล้อมดีขึ้น

๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม หนุนแรงในการทำเกษตรอินทรีย์ ภาครัฐหาตลาดให้ แต่ส่วนวัดสวนแก้วสามารถพึ่งพาตนเองได้ สร้างตลาดเองได้ ส่วนชาวบ้านทั่วไป ภาครัฐควรส่งเสริมหาตลาดรองรับ หรือส่งเสริมปัจจัยการผลิต หันมาใช้อินทรีย์ การรวมกลุ่มกันทำเพื่อให้เป็นระบบยิ่งขึ้น และมีเป้าหมายชีวิตที่ดีงาม

คำสัมภาษณ์ นางอนงค์ ขวนแพ, นางบุญเพ็ง ปาทะคุณ, นางสาว อุดมลักษณ์ ทวีทรัพย์

เกษตรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ฯ จังหวัดตราด (๑๑ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑.ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

ใช้ทฤษฎี เกี่ยวกับการทำเกษตร ส่งเสริมให้ปลูก ปาล์ม ทูเรียน เงาะ มังคุด ลำไย ยางพารา

ทำเกษตรอินทรีย์ชีวภาพ แบบธรรมชาติ ให้ใช้พวกปุ๋ยชีวภาพ เน้นการใช้อินทรีย์ ห้ามใช้ปุ๋ยเคมี เพื่อลดต้นทุนการผลิต และพึ่งตนเอง รวมกลุ่มแสวงหา ทำน้ำหมัก ปุ๋ยชีวภาพเอง เพื่อให้ผลผลิตที่ดี เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม เกษตรกร ปลูกพืชผลเหล่านี้ สามารถทำเองและใช้ได้ ทดลองทำดู ยาไล่แมลง พอใช้อินทรีย์ก็ต้องขยันขึ้น สิ่งแวดล้อมดีขึ้น ในการทำเกษตร ไม่ประสบปัญหาด้านสุขภาพ เหมือนก่อน ที่ฉีดยาเคมีแล้วเวียนศีรษะ มีการให้ช่วยสัตว์จากโรงฆ่าสัตว์ รวบรวมเงินกันปีละครั้งไปไถ่ชีวิตโคกระบือ เพื่อให้เขา

พันธุฯ ชาวบ้านก็เชื่อและปฏิบัติตาม ทำให้ได้กุศล ส่งผลมาถึงหน้าที่การงานด้วย การงานราบรื่นไม่มีอุปสรรคปัญหา

๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

เป็นกุศลเข้ามาพร้อมทุกส่วน มีคุณธรรม ความสามัคคีในหมู่คณะ มีสัจจะ มีความจริงใจต่อกัน บริหารกันเอง ทำงานแบบเปิดเผย ไม่ปกปิด

๓. ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

การจัดรวมกลุ่มกันเพื่อหาตลาดใหม่ ผลไม้ ยางพารา จัดหาโรงงานเฉพาะเพื่อรับซื้อของกลุ่มเกษตรสัจจะสะสมทรัพย์

๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำเกษตรอย่างไร ?

ใช้เหตุผลในเรื่องการพึ่งพาตนเอง พึ่งกันในสังคมในการทำเกษตร ลดรายจ่าย พอเพียง ประหยัดค่าใช้จ่าย โดยเฉพาะการให้สมาชิกเรียนรู้การทำบัญชี ลดสิ่งที่ไม่จำเป็น ค่าเช่า บุหรี่ ปีหนึ่งเสียไปกับอบายมุข ประเมินบริหารจัดการ สิ่งใดมากไม่จำเป็นก็ให้ลดลง เรียนรู้โดยใช้ปัญญา ในการดำเนินชีวิต การเกษตร มีกลุ่มสัจจะเข้ามาช่วยกันดูแลสมาชิก ให้การทำเกษตรได้ผลมากยิ่งขึ้น

๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร ผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

กลุ่มสัจจะ มีการทำเกษตรที่ลดค่าใช้จ่ายด้านต้นทุนการผลิต และการดำรงชีพ เห็นได้ชัดเจน สมาชิกมีรายจ่ายลดลงจากการงดเว้นอบายมุข และการทำบัญชี ปุ๋ยโตโยกิ ที่สมาชิกคิดค้นทำกันและขาย ให้สมาชิก คุ้มกันไปทีละน้อย ผลิตหนึ่งกระสอบจะหายไป เพราะระบบเข้มแข็งขึ้น สามารถกู้กันเองได้ ผลผลิตทางการเกษตร ผลไม้ที่ทางกลุ่มสัจจะฯ ปลูก ทำให้ได้รสชาติอร่อยกว่าทุกแห่ง ที่เคยนำไปประกวด เงาะที่ปลูกรสชาติดีมาก เมื่อใช้ปุ๋ยหมัก ปุ๋ยชีวภาพ ทำให้รสชาติดี คุณภาพดี

๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ คุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

เป็นการเกษตรแบบเผื่อแผ่กัน เจือจานกันในชุมชน เป็นการแบ่งปันกัน สามัคคีกัน ไม่ทุจริตโกงกันในกลุ่มสมาชิก มีความรักสมัครสมานสามัคคี ห่างไกลอบายมุข ไม่ดื่มเหล้า ดินยาเสพติด ไม่เกียจคร้านทำงาน มีความขยันหมั่นเพียรมาก

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?

มีความรับผิดชอบต่อกันสมาชิก มีความรักซื่อสัตย์ต่อสมาชิกสังคม มีสัจจะมีคุณธรรม มีความสามัคคีกัน ไม่เบียดเบียนกัน

๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ที่เป็นอยู่ก็นับว่าดีมากแล้ว ระบบออมทรัพย์ทำให้มีเงินทุนมาก ช่วยเหลือสมาชิกในกลุ่ม และระหว่างสมาชิกกลุ่มหนึ่งกับสมาชิกอีกกลุ่ม มีการติดต่อประสานช่วยเหลือกัน

คำสัมภาษณ์ นางสาวณัฐินี นุธรรม ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์
(สัมภาษณ์ ๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑. ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

หลักทฤษฎีที่นำมาใช้คือการพึ่งพาตนเองในการทำเกษตรแล้วมีความสุข เอาความสุขเป็นเป้าหมายของการทำเกษตรหรือการทำงาน และพึงพอใจในสิ่งที่มีอยู่ แล้วใช้หลักธรรมที่พระอาจารย์สอนมาดำเนินชีวิต

๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

กระบวนการในการทำเกษตรที่พระอาจารย์ท่านสอนไม่มีอะไรมากคือการทำเกษตรอินทรีย์เราตั้งชื่อว่าพุทธเกษตร บวกกับคำง่ายๆให้ชาวบ้านเข้าใจง่าย คือพุทธะ คือในเรื่องของธรรมชาติ คือเราต้องไม่ฆ่า ไม่เบียดเบียน เราก็จะเอามาแทนของการทำเกษตรเชิงพุทธ ยกตัวอย่างถ้าคุณไม่ฆ่าคุณจะทำอย่างไรจากเกษตรแบบเดิมคือใช้สารเคมีในการฆ่าแมลง แล้วลองเปลี่ยนจากการฆ่าเป็นไล่ หรือป้องกันดีกว่าไหม สรุปง่ายๆว่าคือต้องใช้หลักของศีล ๕ ในการดำเนินพุทธเกษตรนั่นเอง

๓. ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

ปัญหาและอุปสรรคในการทำเกษตร ไม่ว่าจะเป็นตัวดินฉันทเองหรือชาวบ้าน นั่นคือองค์ประกอบของความรู้ในการทำเกษตร เพราะใครบอกให้ใช้ก็ใช้ไป การแก้ไขคือการให้ความรู้ชาวบ้าน ชาวสวน ชาวไร่ ชาวนา อย่างที่พระอาจารย์ท่านได้สอน และเปลี่ยนวิธีการทำเกษตรแบบเคมีมาเป็นแบบอินทรีย์ เหมือนอย่างสมัยก่อนที่ไม่มียาเคมี

๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำเกษตรอย่างไร ?

คือทำแล้วมีความสุข และไม่เบียดเบียนผู้อื่นหรือแม้กระทั่งสัตว์ตัวเล็กให้เดือดร้อน

๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร และผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

เขาสามารถอยู่กับอาชีพเกษตรกรรมได้ เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในสังคม หรือประเทศชาติ ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมที่ดี กลับคืนมาผลผลิตก็มีคุณภาพต่อตนเองและผู้บริโภค

๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ หรือคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

พัฒนาในทุกด้านของตนเอง ไม่ว่าจิตใจ หรืออะไรก็ตาม และมีคุณธรรมในเรื่องของความซื่อสัตย์ ฉะนั้นผู้ทำเกษตรเชิงพุทธควรมีคุณธรรมในเรื่องของความซื่อสัตย์เป็นหลักสำคัญ

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชี้วัดคืออะไร ?

คำว่า เกษตรแบบพุทธ มีเส้นแบ่งคือ ใจของคนทำ ในการทำการเกษตรแบบเชิงพุทธ

๘.วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ในแนวทางการขับเคลื่อน คือ ในส่วนของจังหวัดต้องส่งเสริมให้ประชาชนหันมารู้จักเกษตรแบบเชิงพุทธ เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีของเราและชุมชนเป็นหลัก

คำสัมภาษณ์ วิชัยเจริญ แสนชัยรุ่ง ชาวคริสต์ที่หันมาศึกษาพุทธเกษตร นักเรียนดีเด่นโรงเรียนชานาพุทธ เศรษฐศาสตร์ (๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑.ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

การได้พึ่งพาตนเองในการทำเกษตร ทำแล้วมีการแบ่งปันผู้อื่นโดยยึดหลักความเมตตาธรรมในการทำเกษตร อินทรีย์ ตามที่พระอาจารย์ท่านได้สอน

๒.มีกระบวนการทำการเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำ ฯลฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

เริ่มจากการศึกษาหาความรู้จากที่เราเรียนมา และลงมือปฏิบัติให้เกิดผลต้องใช้ความอดทนในการทำ และมีหลักธรรม คือขันติ ความอดทน วิริยะ ความเพียร

๓.ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

ปัญหาในการทำเกษตรอินทรีย์แบบเชิงพุทธเกษตรนั้น คือความไม่เชื่อของชาวบ้าน บอกจะได้ผลดีเหมือนกับการใช้สารเคมีหรือวิธีใหม่ๆใหม่ ทำไปก็ไม่เห็นผล การแก้ปัญหาคือการทำอย่างจริงจัง ทำให้เขาเห็นว่าสิ่งที่เราทำมันให้ผลดี แต่ต้องใช้ระยะเวลาในการฟื้นฟูสภาพดิน น้ำ ต่างๆ เมื่อมันเห็นผลแล้วความเชื่อจากชาวบ้านก็จะตามมา ปัญหาต่อมาคือปัญหาของชาวไร่ ชาวนาจากการทำการเกษตรคือเรื่องปุ๋ยเคมีราคาค่อนข้างสูงไม่คุ้มต่อการลงทุน การแก้ปัญหาคือต้องหาสิ่งมาทดแทนในการทำปุ๋ย ซึ่งก็หาจากธรรมชาติ มาเป็นปุ๋ยชีวภาพเพื่อเป็นการลดต้นทุนให้กับเกษตรกร

๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำการเกษตรอย่างไร ?

คือการพึ่งพาตนเองได้ มีกินมีใช้ เหลือกินแล้วแบ่งปัน แล้วจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับครอบครัว และยังทำให้สังคมมีความสามัคคี ประองตอง รู้จักซึ่งความเมตตา เอื้อเฟื้อ ต่อกันละกัน

๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร และผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

เป็นอาชีพที่ยั่งยืนต่อตนเองและครอบครัว ให้มีกินมีใช้ ในด้านสังคมทำให้คนในสังคมมีอาชีพและทำให้สังคมมีความเมตตารู้จักแบ่งปันกัน พร้อมกับความสามัคคีต่อกัน ในด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ อากาศกลับมาบริสุทธิ์ สภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น และทำให้สังคมรู้จักหลักธรรมมากขึ้นคือความเมตตา ความสามัคคีซึ่งกันละกัน

๖. การทำการเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ หรือคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำการเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

พัฒนาให้มีความรักซึ่งกันละกัน มีความเมตตาความเอื้อเฟื้อ การให้แบบไม่หวังสิ่งผลตอบแทน จริ่งๆเรื่องของคุณธรรม จริยธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่คนทุกคนควรมี ถึงจะประสบความสำเร็จในด้านนั้นๆ ถ้าเรามีหลักของคุณธรรมและจริยธรรมหรือแม้แต่จิตสำนึกมันก็ไม่มี ความภูมิใจ ฉะนั้นคุณธรรมที่ควรมี คือจริยธรรมและจิตสำนึกในการทำพุทธเกษตร

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?

การยึดหลักของคุณธรรมจริยธรรมและจิตสำนึกในการทำเกษตรแบบพุทธ

๘.วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

คือการให้ความรู้กับชาวบ้าน และภาครัฐหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ความสนใจ และประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านรับรู้รับทราบในข้อดีของการทำเกษตรอินทรีย์แบบเชิงพุทธ และทำให้ชาวบ้านเข้าหาธรรมะมากขึ้น

คำสัมภาษณ์ อ้ายลือ นักเรียนขานาติเด่น โรงเรียนพุทธเศรษฐศาสตร์

๑.ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

ทฤษฎีที่ใช้คือใช้หลักของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในหลวงรัชกาลที่ ๙ คือ ต้องรู้ว่า ดิน น้ำ พืช เป็นอย่างไร และมีนิสัยอย่างไรก็เมื่อรู้แล้ว ดินต้องพักตัว พืชก็ต้องพักตัว ไม้จั่นไม่ออกดอก ต้องพักตัว ฝนจึงจะตกเรากินไม่เล็กไม่ได้กินไม่โต

๒.มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

ก็ใช้วิธีของในหลวง รัชกาลที่ ๙ คือต้องรู้ว่าพืชแต่ละชนิดทำงานอย่างไร จึงจะสำเร็จ ที่ไม่สำเร็จเพราะไม่รู้ว่ามีพืชอะไรอยู่แบบไหนถ้ารู้ก็สำเร็จ

๓.ในการทำเกษตรของท่าน พบปัญหาหรืออุปสรรคอะไรบ้าง มีวิธีแก้ไขอย่างไร ?

ปัญหาที่วัชพืชต่างๆ การแก้ไขปัญหาคือการใช้วิธีการถอนแรงน้อย แต่พื้นที่กว้าง แต่ก็ต้องมีเทคนิคในการป้องกันวัชพืช คือการเอาแกลบมากลบหลังจากถอนไปแล้ว สามารถอยู่ได้ ถึง ๖ ปี แกลบได้ทั้งปุ๋ยอีก ๑ปี สามารถลดการถอดไปได้ถึง ๔ ครั้ง ปัญหาต่อมาคือแมลงที่เป็นศัตรูพืช การแก้ไข คือการใช้ห่วงโซ่อาหารของธรรมชาติในการจัดการ เช่น นกกินหนอน หนอน เป็นต้น ลดการใช้สารเคมี แกลบได้ระบบนิเวศกลับคืนมา

๔. ท่านมีหลักการและเหตุผล การทำเกษตรอย่างไร ?

หลักการ และเหตุผลคือต้องการลดต้นทุนของการผลิต และปลดหนี้ในการทำเกษตรแบบเดิม

๕. มีผลสัมฤทธิ์ ด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะอย่างไร และผลผลิตทางเกษตรของท่านมีลักษณะใด ?

สร้างอาชีพที่ยั่งยืน ทำให้มีความสามัคคี มีสิ่งแวดล้อมหรือระบบนิเวศที่ดี และได้มีความเมตตา เอื้อเฟื้อต่อกันละกัน สังคมก็น่าอยู่ขึ้น ผลิตก็มีคุณภาพมากกว่าที่อื่นอีก

๖. การทำเกษตรแบบนี้ช่วยพัฒนาด้านจิตใจ หรือคุณธรรมอะไรบ้าง ผู้ทำเกษตรแนวพุทธควรมีคุณธรรมใด ?

ทำให้จิตใจสงบ มีความเมตตา มีขันติ

๗. การทำเกษตรแบบพุทธ (พุทธ+เกษตร) มีเส้นแบ่งอะไร เป็นตัวตัดสินชีวิตคืออะไร ?

เส้นแบ่งคือคุณธรรมและจริยธรรม จิตสำนึกของการทำเกษตรแบบพุทธ

๘. วิธีการส่งเสริมเกษตรกรรมแนวพุทธควรจะเป็นอย่างไร ?

ส่งเสริมวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม และหน่วยงานต่างประชาสัมพันธ์ในการทำเกษตรเชิงพุทธ ให้มากขึ้นเพื่อสังคมจะได้มีธรรมะให้มากขึ้น

คำสัมภาษณ์ นางชนิษฐา มะโนสมบัติ เกษตรกรดีเด่น นักเรียนดีเด่นโรงเรียนชวานาพุทธเศรษฐศาสตร์
(๑๕ มีนาคม ๒๕๖๑)

๑. ท่านใช้หลักแนวคิดทฤษฎี/หลักธรรมอะไร ทำการเกษตร ? มีอุดมการณ์อย่างไร ?

ทำเกษตรแบบอินทรีย์ เกษตรตามทฤษฎีของในหลวง เพื่อหาทางออกในการดำรงชีพ ลดค่าครองชีพ และแก้เครียด เป็นโรคซึมเศร้า ปวดหัว พอหันมาทำเกษตรเอง จึงเกิดความดีมีค่า มีความสุขจากการได้ทำงาน เห็นพืชผลเจริญเติบโตผลผลิตก็มีแต่ความสุข ผลผลิตมีผัก กบ ปลา หมู ไก่

๒. มีกระบวนการทำเกษตรอย่างไร (เริ่มต้นลงมือทำฯลฯ) เป็นแนวพุทธอย่างไร ?

ทำตามที่ได้ไปศึกษาอบรมมา เตรียมดินให้มีคุณภาพ เตรียมปุ๋ยคอก ซึ่งต้องหาหัว ควายมาเพื่อได้มูลมาทำปุ๋ย ปุ๋ยหมัก ทำไถล่ำพื้นที่จะได้สะดวก ส่วนการทำงานในขณะทำงานจะเกิดอารมณ์อินไปกับงานมีความสุข ร้องเป็นเพลงออกมา และต่อมาได้เข้าไปอบรมที่โรงเรียนชวานา ที่ไร่เจริญตะวัน หนึ่งปี ได้เห็นเป้าหมายในชีวิตทางธรรม ทำการเกษตรแบบพุทธ ที่มีเป้าหมายให้ชีวิตได้เรียนรู้จักรัณณะ ไม่ตกเป็นทาสของกิเลส

๓. ปัญหาอุปสรรคในการทำเกษตร พบปัญหาอะไร

พื้นที่ทำเกษตรมีจำกัด ต้องจัดการให้ดี ใช้พื้นที่ให้คุ้มค่า ได้พืชผลเกษตร ปลุกพืชให้เอื้อต่อกัน เช่น ปลุกกล้วยนำต้นกล้วยมาให้อาหารเปิด หมู

ปัญหา หลักของการทำเกษตร คือ ตลาด ไม่มีที่รับซื้อ หรือถูกกดราคามาก การแก้ปัญหาคือทำไว้พอกิน เลี้ยงตัวเองก่อน และรวมกลุ่มกัน รวมผลผลิตไปขายได้มีอำนาจในการต่อรอง ไม่เสียเปรียบ

๔. เหตุผลของการทำเกษตรกรรมแนวพุทธ เพราะอะไร ?

มีเหตุผล คือการ พยายามพึ่งตนเองในการเลี้ยงชีพ การทำเกษตรต้องเตรียมปุ๋ย เตรียมดิน มีเวลาก่อนจะลงทำ เกษตร ต้องเตรียมล่วงหน้า เหตุผลที่ชาวเกษตรเสียค่าใช้จ่ายไปกับการทำเกษตร ค่าปุ๋ย ค่ายาปราบศัตรูพืช เพราะเขาไม่เตรียมปุ๋ย พอถึงช่วงหน้านา ก็จะไปหาซื้อทำให้ต้องมีค่าใช้จ่ายแพง

๕.ผลสัมฤทธิ์ อย่างไร ทางด้านอาชีพ สังคม สิ่งแวดล้อม ธรรมะ จิตใจ ?

ได้พึ่งตนเอง เลี้ยงตัวเอง สามารถยืนด้วยลำแข้งของตนเองได้ อาชีพมั่นคง ของกินเต็มบ้าน ภายนอก สิ่งแวดล้อมอากาศบริสุทธิ์ สร้างความเขียวชอุ่มให้พื้นที่บริเวณ ไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม มีสัตว์ต่างๆ พวกนกเขา มาอาศัยอยู่ใกล้ๆ เกิดเป็นสภาพแวดล้อมที่เป็นธรรมชาติ พืชผักที่ได้มีความหวาน อร่อย เก็บรักษาได้นาน ให้คุณค่าทางอาหารสูง ไม่มีสารพิษตกค้าง ได้สุขภาพ

๖.การเกษตรช่วยพัฒนาจิตใจอย่างไร ?

การเกษตรแบบพุทธ ได้พัฒนาจิตใจหลายอย่าง ได้ฝึกความขยันหมั่นเพียร ความอดทน ความรู้จักอดออม รู้จักแบ่งปันให้เพื่อนบ้าน ให้ญาติพี่น้อง ให้คนอื่นได้สะดวกเพราะไม่มีต้นทุน รู้จักแบ่งปันกัน ในเรื่องสุนทรีย์ะ ดนตรีศิลปะมีส่วนช่วยหล่อหลอมจิตใจให้พบกับความสุข ในสมัยก่อนหลังเสร็จการทำนา ชาวนาจะร้องเพลง แต่งเพลงอย่างมีความสุข ปัจจุบันพอเปลี่ยนการทำเกษตรมาใช้สารเคมีความสุขตรงนี้หายไป คนเครียดจาก ต้นทุนการทำเกษตร โรงเรียนชาวนาพุทธเศรษฐศาสตร์จะสอนเรื่อง ดนตรี ศิลปะ ให้ได้เรียนรู้ความสุขอีกแบบ หนึ่งที่เกิดจากน้ำพักน้ำแรง ความขยัน ความสุขจากการที่ได้เห็นพืชผลเจริญงอกงาม ทำให้ได้พบความสุข ทางด้านจิตใจอีกแบบหนึ่ง

๗.การเกษตรแบบพุทธ มีจุดแบ่งคือ

การเกษตรแบบพุทธะคือการรู้จักพึ่งพาตนเอง ส่วนมากไปอบรมที่โรงเรียนชาวนา ชาวเกษตรจะพึ่งตนเองเป็นหลัก ได้ความช่วยเหลือจากส่วนภาครัฐมีน้อยมาก ซึ่งก็คือความอยู่แบบพอเพียง

๘.จะมีวิธีการส่งเสริมเกษตรเชิงพุทธอย่างไร

ภาครัฐมีความจริงใจต่อประชาชน เข้ามาส่งเสริมให้ชาวเกษตรกรดำเนินชีวิตตามแบบเศรษฐกิจพอเพียง ในการรวมกลุ่มกัน หาดตลาดขายสินค้าที่เป็นธรรม สร้างความมั่นคงทางอาหาร สร้างความสามัคคีให้เกิดขึ้นใน การทำเกษตรอินทรีย์ มีหลายหมู่บ้านมาดูงานที่นี่แล้วนำไปทำแบบเป็นกลุ่มก้อน ทำให้เกิดความเข้มแข็งได้ ดีมาก

ภาคผนวก ง

ภาพกิจกรรมการสัมภาษณ์ และหนังสือออกในการดำเนินการวิจัย

สัมภาษณ์สมณเสียงศีล ชาตวโร ผู้นำเกษตรปฐมอโศก และพระราชธรรมนิเทศ เจ้าอาวาสวัดสวนแก้ว

สัมภาษณ์พระสุบิน ปณีโต ผู้นำกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด

สัมภาษณ์พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี ผู้จัดการโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

สัมภาษณ์ และดูการทำเกษตร นุฏล แซ่ลิ่ม และยุทธนา สระมณีอินทร์ ผู้ทำเกษตรของวัดสวนแก้ว

สัมภาษณ์พ่ชชา ชาวเหินฟ้า ตัวแทนผู้ทำเกษตรสันติอโศก

สัมภาษณ์เกษตรกรกร กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ จังหวัดตราด

สัมภาษณ์

นางสาวณัฐธินี นุธรรม ผู้จัดการ
โรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

สัมภาษณ์ วิชัยเจริญ แส่นชัยรุ่ง
เกษตรกรดีเด่นโรงเรียนชานา

สัมภาษณ์ ลือชัย นาไพวรรณ
เกษตรกรดีเด่นโรงเรียนชานา

สัมภาษณ์ ขนิษฐา มะโนสมบัติ
เกษตรกรดีเด่น นักเรียนดีเด่นโรงเรียนชานาพุทธเศรษฐศาสตร์

หนังสือขอตรวจสอบเครื่องมือ

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๔๑

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๓

เรื่อง ขออนุญาตเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เรียน พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺญาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณนิตินพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเรียนเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประสานงาน:

พระมหาวัฒนา ปณฺญาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

๒๔/๒/๖๓

หนังสือขอตรวจสอบเครื่องมือ

ผศ.ดร.แม่ชี กฤษณา รักษาโฉม

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน บัณฑิตวิทยาลัย โทร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ ภายใน ๑๑๓๓, ๑๑๒๗

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๔๑

วันที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ผศ.ดร.แม่ชีกฤษณา รักษาโฉม

ด้วย พระมหาวันทนา ปญญาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปนิพนธ์เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์ จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

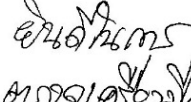
เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย สามารถให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์

 (พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

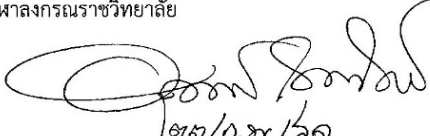
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

 ๒๐/๒/๖๑

ประสานงาน:

พระมหาวันทนา ปญญาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๕๕๒๖

 ๒๓/๒/๖๑

หนังสือขอตรวจสอบเครื่องมือ

ผศ.ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน

ที่ ศธ ๖๑๐๑/๔๗

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขอเชิญเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบเครื่องมือวิจัย

เจริญพร ดร.วุฒินันท์ ก้นทะเตียน

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาศปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำวิทยานิพนธ์
 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
 แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
 (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ได้ออกแบบเครื่องมือวิจัยแบบสอบถาม-สัมภาษณ์
 ขึ้นมาใหม่ เพื่อให้ตรงกับวัตถุประสงค์การวิจัย และเพื่อความถูกต้องของเนื้อหาแบบสอบถาม-สัมภาษณ์
 จึงเห็นควรให้ผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย

เพื่อการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่า ท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยสามารถ
 ให้คำแนะนำได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรเชิญท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบและแก้ไขเครื่องมือวิจัย เพื่อ
 ความสมบูรณ์ในการทำวิจัยต่อไป

จึงเจริญพรมหาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติมาขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปณฺ ฐวตฺถกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๑-๕๒๖๑๘๐๙

พระมหาวัฒนา ปณณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

ได้รับทราบและแจ้งให้
 ศธ.ว.๐๘๒๒๓๑๕๒๖

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๑

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน สมณะเสียงศีล ชาตวโร ศูนย์ปฏิบัติการเรียนรู้เศรษฐกิจพอเพียง เนินพอกิน จังหวัดกาญจนบุรี
 สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปรเมศวร ปณทาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
 แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
 (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
 ปณทาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
 วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://eds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณทาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๔๕๒๖

สม.เสียงศีล ชาตวโร
 ๖๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร รังนก ๕/๒.๑/๖๑

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๒

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กัลยาโณ)

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวิวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวิวัฒนา
ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาอนุวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวิวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๕๕๖๖

พระมหาอนุวุฒิ โชติธมโม

๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

๕ ธันวาคม ๒๕๖๐

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระอาจารย์สุบิน ปณีโต ผู้ช่วยเจ้าอาวาส วัดไร่ล่อม อ.เมือง จ.ตราด

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปурณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๙-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

จดหมาย
กมลจิตร ๑๑
พระวิมล ๑๑
๑๑ ๑๑ ๑๑

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๔

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี เจ้าสำนักศูนย์วิปัสสนาสากล

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
 แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
 (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
 ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
 วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร ทศพร ขวัญนิมิต

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำคุณูปการ
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุรณ์ จุฑมกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙๐-๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๔๕๒๖

ได้รับให้สัมภาษณ์

ทศพร ขวัญนิมิต
๕ มีนาคม ๒๕๖๑

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นาย นฤทล แซ่ลิ้ม วัดสวนแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพราเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเจริญพราเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบุญ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนาวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๔-๘๒๒๔๕๒๖

ผู้รับ
นิตินัย
513/61

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๗

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร นาย ยุทธนา สระมณีอินทร์ วัดสวนแก้ว

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการศึกษาวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺหาทีโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปณฺ ฐชฌิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๖๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

อ.ธนวุฒิ โชติธมฺโม
5/2.1.162.

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๘

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๘๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ๐๒๖๐๙ ๒๕๖๐๙

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
 แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
 (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
 ปณฺหาทีโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
 วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุมัติขอพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปूरณ์ วชิรกร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ยืนยัน ๙๔-๒๕๖๐๙

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๕๕๒๖

๐๖๖๑ ๒๕๖๐๙

๙ สิงหาคม ๖1

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๙

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน นายแก้ว ทรัพย์คุณ

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺหาทีโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาชนวุฒิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๔๕๒๖

ฉันทนา วัฒนคุณ

นายแก้ว ทรัพย์คุณ

๑๐ สิงหาคม ๖๑

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๑๐

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
 โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
 www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ผ.ส.๐๑ มลัคนะ ทวีทรัพย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
 พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
 เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
 แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
 (In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
 และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
 สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
 ปณฺหาทีโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
 วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออุทิศนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๙๕๒๖

ฉันได้ให้สัมภาษณ์
 ผ.ส.๐๑ มลัคนะ ทวีทรัพย์
 ๑๑ มีนาคม ๖๑

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๑๑

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เรียน ศาสตราจารย์ ดร. วรวิทย์

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺหาทีโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จึงขอให้สัมภาษณ์
ที่ รร. ไร่พระธรรม
๑๕ มีนาคม ๖๑

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาชนวุฒิ โชติธมโม โทร. ๐๘๙-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺหาทีโป โทร. ๐๘๙-๘๖๒๙๕๒๖

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๑๒

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร พระมหาสุภา ฐิตฺตมฺหา

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปณฺณาทิโป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมปूरณ์ วุฑฺฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๔๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธณูมิ โชติธมฺโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปณฺณาทิโป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๔๕๒๖

ฉันได้รับทราบ
ทศพร ฐิตฺตมฺหา
15/3/2561

หนังสือขอสัมภาษณ์ ๑๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

ที่ ศธ ๖๑๐๑/ว ๒๕

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อทำวิจัย

เจริญพร วิจัย/เกรียง แสนชัยรุ่ง

สิ่งที่ส่งมาด้วย เครื่องมือการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระมหาวัฒนา ปรานาที่ไป นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา แบบ ๒.๑ ภาคปกติ เลขประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๑๔๑ ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาเกษตรกรรมแบบใหม่ตามแนวพุทธเกษตรบูรณาการ” โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัย
แบบผสมผสานระหว่างการค้นคว้าวิจัยเอกสาร (Documentary Research) และการสัมภาษณ์เชิงลึก
(In-depth-interview) เป็นเครื่องมือในการทำวิจัย ขณะนี้อยู่ในขั้นตอนดำเนินการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ
และกลุ่มเป้าหมาย เพื่อนำข้อมูลมาประกอบการทำวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ในการนี้ บัณฑิตวิทยาลัยเห็นว่าท่านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ มีองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัย
สามารถให้ข้อมูลและคำแนะนำแก่นิสิตได้เป็นอย่างดี จึงเจริญพรมมาเพื่อขออนุญาตให้ พระมหาวัฒนา
ปรานาที่ไป ได้ดำเนินการสัมภาษณ์ท่านเพื่อรวบรวมข้อมูลประกอบการวิจัย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทาง
วิชาการต่อไป ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้สัมภาษณ์แล้วแต่ท่านจะกำหนด

จึงเจริญพรมมาเพื่อโปรดพิจารณาอนุเคราะห์ และขออนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพร

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

สำนักงานคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

โทร./โทรสาร ๐-๒๒๒๒-๐๖๘๐ <http://gds.mcu.ac.th>, E-mail: grads@mcu.ac.th

ผู้ประสานงาน : พระมหาธนวุฒิ โชติอมโม โทร. ๐๘๗-๐๘๒๕๓๖๑

พระมหาวัฒนา ปรานาที่ไป โทร. ๐๘๙-๘๒๒๕๕๖๖

จินตนา นันทะ
วิมลเจริญ แสนชัยรุ่ง
๒๕

15 มี.ค. ๒๕๖1

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ/ฉายา/นามสกุล : พระมหาวัฒนา ปญญาทีโป (คำเคน)
- วัน/เดือน/ปีเกิด : วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๑๗ ณ บ้านเลขที่ ๑๒ หมู่ที่ ๑๐
ตำบลสร้างปี อำเภอรามไทร จังหวัดศรีสะเกษ
- บรรพชา : วันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๓๓ ณ วัดบ้านไผ่ ตำบลไผ่ อำเภอรามไทร
จังหวัดศรีสะเกษ โดยมี พระครูวิบูลย์กัลยาณวัตร เจ้าคณะตำบลไผ่
เป็นพระอุปัชฌาย์
- อุปสมบท : วันที่ ๑๖ พฤษภาคม ๒๕๓๗ ณ วัดบ้านไผ่ ตำบลไผ่ อำเภอรามไทร
จังหวัดศรีสะเกษ โดยมีพระครูวิบูลย์กัลยาณวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์
- ประวัติการศึกษา : พ.ศ. ๒๕๓๗ จบ นักระรณชั้นเอก สำนักเรียนวัดหาดใหญ่สีตาราม
ตำบลควนลัง อำเภหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา
: พ.ศ. ๒๕๔๔ จบปริญญาตรีพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาพุทธศาสตร
วิชาเอกบาลี (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬ
ลกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตบาศีศึกษาพุทธโฆส จังหวัดนครปฐม
: พ.ศ. ๒๕๔๕ จบเปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักศาสนศึกษา วัดต้นสน
จังหวัดอ่างทอง
: พ.ศ. ๒๕๕๓ จบปริญญาโท สาขาพระพุทธานุสา มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย
- ประวัติการทำงาน : พ.ศ. ๒๕๔๔ ครูสอนปริยัติธรรมแผนกสามัญ และแผนกนักระรณบาลี โรงเรียนศรี
เมืองทองวิทยา สำนักเรียนวัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง
: พ.ศ. ๒๕๔๕ ครูใหญ่โรงเรียนพระปริยัติธรรมศรีเมืองทองวิทยา
วัดต้นสน จังหวัดอ่างทอง
: พ.ศ. ๒๕๔๗ ครูสอนปริยัติธรรมแผนกบาลี สำนักเรียนวัดมหาธาตุ วัดมหาธาตุ
ยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร
: พ.ศ. ๒๕๕๙ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดสันติธรรมาราม
- ปัจจุบัน : วัดสันติธรรมาราม ถนนสมเด็จพระเจ้าตากสิน ๒๓ แขวงบวรคดี เขตธนบุรี
กรุงเทพมหานคร ๑๐๖๐๐